

CHARLES UNIVERSITY IN PRAGUE

FACULTY OF EDUCATION

Department of the Czech language and literature

THE OTHER LIFE OF BOŽENA NĚMCOVÁ

Dissertation

Supervisor: Doc. PaedDr. Jaroslava Hrabáková, CSc.

Author: Tereza Šotolová

privat: Dobruška, Družstevní 996

year-class: 5th

Branch of study: Czech language - basics of social sciences,
2003-2008, full-time study

April 2008

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Dobrušce 10. 4. 2008

Tereza Šotolová

Poděkování

Ráda děkuji vedoucí diplomové práce doc. PaedDr. Jaroslavě Hrabákové, CSc., za odborné vedení, cenné rady a připomínky ke zpracovávané problematice i za všestrannou podporu během práce. Můj dík dále patří Mgr. Libuši Matějkové, předsedkyni Společnosti Boženy Němcové v České Skalici, která mi ochotně poskytovala informace o činnosti SBN a rozšiřovala můj úhel pohledu na Boženu Němcovou, PaedDr. Haně Vavřínové, ředitelce Domu dětí a mládeže v České Skalici a Muzeu Boženy Němcové v České Skalici. Poslední dík patří PhDr. Jaroslavě Divišové za konzultace při závěrečných pracích.

*„ ...Já vyrostla v samotě venkovské mezi dobrými lidmi,
kteří mne nechávali růst, jak se bohu líbilo.
Jak jsem vyrostla, tak jsem vyrostla! Prozřetelnost boží se o mne postarala,
nadala mne srdcem zdravým, v němž vře láska k člověčenstvu,
kusem fantazie, a pak mne prohnala školou všelikého utrpení.
Tak jsem se stala tou, kterou jsem, a ačkoliv mne mnohdy touha po vědění
po vesmíru by proháněla, přece spokojím se i s málem a tu malou část
vděčně prodávám na oltář mě vlasti. Kdo více dostal, ať položí víc!"*

(Božena Němcová. Korespondence, 2004, s. 198)

OBSAH

PŘEDMLUVA.....	7
ÚVOD.....	8
1. BARBORA PANKLOVÁ - JEJÍ PŘEDKOVÉ, ŽIVOT V RATIBOŘICÍCH A MÝTUS RATIBOŘICKÉHO ÚDOLÍ.....	10
1.1 Prarodiče Barbory Panklové.	10
1.1.1 Babička slavné ženy - Marie Magdaléna Čudová.....	10
1.1.2 Kdo byl děd Barbory Panklové?.....	11
1.1.3 Život Jiřího Novotného a Marie Magdalény Čudové v Kladsku.....	12
1.1.4 Smrt Jiřího Novotného a návrat Marie Magdalény Novotné do Čech....	13
1.1.5 Jaké byly osudy Marie Magdalény Novotné a jejích dětí po smrti Jiřího Novotného?.....	14
1.1.6 Odchod M. M. Novotné z Ratibořic a konec její životní pouti.....	17
1.2 Narození Barbory Panklové - záhada, či fakta o jejím původu?.....	18
1.2.1 Úvahy o rodičích - byli Marie Magdaléna Terezie Novotná a Johann Babtist Pankel biologickými rodiči Barbory Panklové?.....	18
1.2.1.1 Mýtus čtrnáctileté matky.....	20
1.2.1.2 Úvahy o matce - možné matky Barbory Panklové.....	22
1.2.2 Je datum 4. 2. 1820 skutečným datem narození Barbory Panklové?....	32
1.2.2.1 Věk Barbory Panklové podle školních knih.....	33
1.2.2.2 Pobyt v Chvalkovicích.....	35
1.2.3 Staré bělidlo - vyvrcholení mýtu ratibořického údolí.....	37
1.2.4 Konec ratibořické idylly.....	39
1.2.5 Shrnutí - příklon k jedné z teorií.....	41
2. BOŽENA NĚMCOVÁ A PRAHA.....	45
2.1 Život v Praze.....	45
2.1.1 Kult B. Němcové v okruhu jejích přátel.....	49
2.1.1.1 První pražský pobyt.....	49
2.1.1.1.1 Hellichův portrét.....	52
2.1.1.2 Druhý pražský pobyt.....	53
3. NĚMCOVÁ NA CHODSKU A NA SLOVENSKU.....	57
3.1 Chodsko.....	57
3.1.1 Domažlice.....	57
3.1.2 Všeruby.....	62
3.2 Slovensko.....	65
3.2.1 Božena Němcová a myšlenka česko-slovenské vzájemnosti.....	66
3.2.2 První cesta na Slovensko.....	67
3.2.3 Druhá a třetí cesta na Slovensko.....	68
3.2.4 Čtvrtá a poslední cesta na Slovensko.....	70

4. LEGENDA ŽIJE.....	74
4.1 Živoucí legenda v dílech jiných autorů.....	74
4.1.1 Netradiční úhel pohledu na Boženu Němcovou.....	77
4.1.1.1 Zpráva o pohřbívání v Čechách.....	77
4.1.1.2 Báro, nebreč.....	79
4.2 Společnost Boženy Němcové v České Skalici.....	80
4.2.1 Historie Společnosti Boženy Němcové.....	80
4.2.2 Činnost Společnosti Boženy Němcové v České Skalici.....	81
4.3 Barunčiny kroky v dvacátém a jednadvacátém století aneb Akce vztahující se k životu a dílu B. Němcové.....	82
4.3.1 Barunčina škola aneb Když chodila Božena Němcová do školy.....	83
4.3.2 Oživení postav z Babičky Boženy Němcové.....	84
4.3.3 Jiřinkové slavnosti.....	84
4.3.4 Advent na zámku v Ratibořicích a v Babiččině údolí.....	85
ZÁVĚR.....	88
Zkratky použité v textu.....	89
Seznam obrázků v příloze.....	89
BIBLIOGRAFIE.....	88
Citované a uváděné prameny.	88
Studované a související prameny.	89
Další použité prameny.....	93
SOUVISEJÍCÍ KONTAKTY.....	93
PŘÍLOHY	
Textová příloha - Příspěvky členek Společnosti B. Němcové v České Skalici	
Mgr. Libuše Matějková, předsedkyně SBN.....	I
Mgr. Eva Skořepová.....	II
Běla Hejzlarová.....	II
Mgr. Eva Braduová.....	III
Miloslava Smetanová.....	IV
Obrazová příloha	
SOUHRN, RESSUMÉ	

PŘEDMLUVA

Narodila jsem se, vyrůstala a žiji v kraji, v němž působila řada skutečných osobností české kultury, vědy i politiky. Na Rychnovsku a Náchodsku (žiji v Dobrušce, která sice patří do rychnovského okresu, ale blíže než Rychnovu nad Kněžnou leží Novému Městu nad Metují a České Skalici) se narodili či zde žili a pracovali proslulí umělci, vědci, pedagogové i jinak významné postavy českých dějin.

S Náchodským jsou spjati spisovatelé Božena Němcová, Alois Jirásek, Josef Čapek, Egon Hostovský, Josef Škvorecký, Miroslav Ivanov. Dalšími jsou například písmák a kronikář Josef Brandejs, z jehož rukopisné kroniky čerpal historik W.W.Tomek a A. Jirásek, hudební skladatel Jan Křtitel Knahl, sochař Josef Wagner, žák Štursy a Mařatky, učitel Olbrama Zoubka, dále divadelní historik a univerzitní profesor František Černý, někdejší děkan FFUK, malíř Josef Šíma, propagátor sportu a vychovatel Jiří Guth-Jarkovský, vynikající medailér Otakar Španiel, členka činohry Národního divadla Ljuba Skořepová či profesor Zdeněk Veselovský, významný zoolog.

K Rychnovsku patří jméno Františka Martina Pelcla, českého historika a buditele, působil tu sběratel lidových písní a tanců profesor Josef Vycpálek, dále Otmar Vaňorný, překladatel Homéra, Vergílie a Goetha, skladatel Anatol Provazník, etnograf a skladatel Vratislav Vycpálek, ve světě nejuznávanější z českých malířů František Kupka, malíři Jan Trampota, Jan Slaviček, Vojtěch Sedláček, Václav Špála, Karel Hladík, profesor pražské AVU. Patrně nejznámějším Rychnovákem je spisovatel Karel Poláček. Žili tu skladatel a výtvarník Jiří Šlitr, klavírista a skladatel Rudolf Rokl či komunistickým režimem pronásledovaný plukovník František Fryč, někdejší významný zpravodajský důstojník československého generálního štábu.

Začneme-li se o kteroukoli z těchto osobností zajímat do hloubky, tak jako tak se dotkneme jejího *druhého života*, ať ve smyslu pověsti, či ve smyslu „života“, který žije po své smrti v díle dalších. Kromě ověřených či ověřitelných fakt budeme pracovat i s pověstí, mýtem. Mýtus je zpravidla definován jako příběh. Nemá autora a ať je, či není historicky podložený, má nadčasový význam. Mýtus je běžnou součástí života každého z nás. Může být jak užitečný, tak destruktivní. Mýtus poskytuje „vysvětlení“ a nepředává informace.

Protože obdivuji sílu ducha i křehkost duše české spisovatelky Boženy Němcové, zvolila jsem právě ji, abych se pokusila nahlédnout do jejího *druhého života*.

ÚVOD

Spisovatelé žijí po své smrti takzvaný *druhý život* a mění se v předmět kultu. Stávají literárními postavami, jsou o nich psány romány, jsou jim věnovány básně, vystupují v divadelních hrách a ve filmech, kolem jejich životního příběhu se vytvářejí legendy a mýty, v nichž se prolínají fakta s fikcí. Cílem práce je pokusit se zmapovat druhý život Boženy Němcové.

O spisovatelce existuje rozsáhlá sekundární literatura. Bylo třeba věnovat pozornost odborné literatuře současné, stejně jako literatuře starší. Bylo nutněji studovat, některé hypotézy korigovat, snažit se oddělovat podložené informace, tedy fakta a věcné argumenty od argumentů založených na fantazii, zohledňovat nové poznatky.

Práce není klasickou životopisnou studií. Je rozdělena do čtyř větších kapitol, do několika tematických celků, které volím tak, aby odpovídaly nejdůležitějším fázím životní dráhy Boženy Němcové. Počáteční tři kapitoly vycházejí ze sekundární literatury, závěrečná kapitola je strukturována jako penzum informací o nynějším vztahu k spisovatelčině osobnosti a k jejímu rodnému kraji.

Východiskem první kapitoly je problém rodu a rodového původu (z matčiny strany) pozoruhodné ženy české literatury Boženy Němcové, na jehož pozadí je také mapován kraj, kterým vedly kroky dětství a mládí této spisovatelky. O původu, dětství a mládí Barbory Panklové existuje řada materiálů, ve kterých se neustále konfrontuje legenda s fakty, fakta s fikcí. Co je podloženou pravdou a co výtvořem lidské fantazie mnohých generací? Smyslem kapitoly je přispět k osvětlení některých momentů Barunčina dětství a mládí, a to zejména otázek panujících kolem data narození a jejího původu. Kdo byli skuteční rodiče Barbory Panklové, jaký byl osud klíčové postavy jejího dětství, ba celého života, babičky Marie Magdalény Čudové-Novotné, kde opravdu Barunka žila...

Druhá kapitola je zaměřena na pobyt Němcové v Praze, a zejména na to, jak ji viděli její pražští přátelé, jak se jejich vztah k ní proměňoval v souvislosti s politickou situací, koho lze považovat za její skutečné přátele, kdo byly její lásky a jak byly tyto milostné vztahy chápány. Náhled na ně se přenáší i do dnešní doby.

Třetí kapitola postihuje působení Boženy Němcové na Chodsku a na Slovensku. V rovině konstatování se vyjadřuje k významu pobytů, uvádí, jak jsou hodnoceny, v čem můžeme spatřovat přínos pro českou literaturu. Klade si otázku, do jaké míry je pohled na tyto skutečnosti objektivní.

Smyslem poslední kapitoly bylo dokázat stálý zájem o osobnost a odkaz Boženy Němcové. Nejprve se zaměřuji na kult její osobnosti v literatuře, zejména v soudobé, poté v rodném kraji, kde je autorce věnována neutuchající pozornost. Soustředuji se na místní spolky, jejich aktivity a akce vztahující se k životu a dílu Boženy Němcové.

Práci uzavírá soupis literatury včetně internetových informačních zdrojů a doplňuji ji písemné a obrazové přílohy. Bibliografii dělím na (1) citované a uváděné prameny, (2) studované a související prameny a (3) další použité prameny. V soupisu uvádím plné bibliografické citace⁰ v abecedním řazení (ČSN ISO 690).

Domnívám se, že celá práce je dobře využitelná v pedagogické praxi. Je možné s ní pracovat jako se zdrojem informací zprostředkujícím pravděpodobné či méně pravděpodobné hypotézy vztahující se k životu velké české literátky. Sami žáci mohou uvažovat nad rovinou mýtu a reality. Závěrečná kapitola poskytuje náměty k práci s odbornou literaturou či inspiraci k exkurzím a školním výletům. V neposlední řadě otevírá možnosti pro město Česká Skalice. Poskytuje ucelený obraz o jednotlivých jeho aktivitách inspirovaných jejich krajankou.

⁰ V textu cituji pomocí prvního údaje záznamu, data vydání a stránkování, přičemž na strany následující upozorňuji zkratkou n. přisazenou k číslu strany.

1. BARBORA PANKLOVÁ - JEJÍ PŘEDKOVÉ, ŽIVOT V RATIBOŘICÍCH A MÝTUS RATIBOŘICKÉHO ÚDOLÍ

1.1 Prarodiče Barbory Panklové

Pokud chceme proniknout do skutečného osudu autorky nesmrtelné *Babičky*, musíme studovat i osudy jejích blízkých, zejména klíčové postavy jejího dětství, ba celého života Marie Magdalény Novotné, rozené Čudové. Studium nám může osvětlit některé stránky života její vnučky. Toho si byli vědomi hlavně Václav Černý ml. a Jaroslav Šůla, kteří se životní poutí babičky slavné ženy ve svých pracích podrobně zabývají. Druhý jmenovaný přináší v posledních letech řadu nových poznatků.

1.1.1 Babička slavné ženy - Marie Magdaléna Čudová

Otázka rodu a rodového původu Boženy Němcové je značně komplikovaná, a to jednak tím, že dne 9. května 1806 shořely při velkém požáru Dobrušky staré matriky, které by nám umožnily zjistit přesné údaje o domnělé babičce Boženy Němcové, jednak nám pátrání po osudu Marie Magdalény Čudové-Novotné ztěžuje neúprosný fakt, že žena tolik proslavená svojí vnučkou a jejím dílem nebyla ve své době nikterak významným občanem Dobrušky. „*I kdyby se matriky zachovaly, patrně bychom tu nenalezli kromě data narození žádné jiné doklady jejího života*“ uvedl ředitel dobrušského muzea Mgr. Jiří Mach. Pronikání do života Marie Magdalény Čudové provázejí mnohé otazníky. Podle J. Šůly (2005, s. 18) byly do 70. let 20. století „...*biografické údaje o Marii Magdaléně Čudové přebírány z knihy Babička od Boženy Němcové, která nebyla ještě považována za romantickou novelu, ale téměř za autobiograficko-etnografický dokument, který ovšem - jak dnes dospíváme k názoru - reálnou minulost zamlžoval (ať více či méně úmyslně), zkresloval a přikrašloval dle autorčina momentálního psychického stavu.*“ Mnozí vykladači života a díla Boženy Němcové tuto dimenzi neodhalili, chyběl tu dostatečný archivní průzkum a podložení archivními prameny; to vše vedlo k určité legendarizaci a k odklonění od reálných osudů babičky - M. M. Čudové.

Medailon Marie Magdalény Čudové je portrétem ženy s nelehkým životním osudem z přelomu 18. a 19. století. Narodila se pravděpodobně v roce 1770 (přesné

datum narození neznáme) v Křovicích u Dobrušky, které jsou dnes její součástí, tesaři Janu Čudovi a Marii Čudové. Otec, tesař Jan Čuda, žil v Křovicích v chalupě čp. 22. „Čudové bydleli v Dobrušce již roku 1707 (Jiří Čuda) a zakupují se v 18. století i v Křovicích a zde zůstali" (J. Šůla, 2005, s. 18). Marie Magdaléna Čudová tedy vyrůstala v Křovicích, ale jak uvádí J. Šůla, konkrétní informace o ní až do roku 1783 nemáme. V tomto roce je o Magdaléně blíže zmíněno v pozemkové knize, v jejímž zápisu se dovídáme, že vdova po Janu Čudovi je nucena přenechat skromnou chalupu svému synovi Josefu Čudovi „5 povinností vyplatit dědické podíly šesti jeho sestrám: Anně (provdané), Dorotě (provdané), Alžbětě, Marii, Kateřině a Magdaléně" (J. Šůla, 2005, s. 19). Od roku 1783, kdy zemřel Magdalenin otec, až do roku 1792 o ní opět žádné zprávy nemáme. Můžeme pouze odhadovat, jak tato léta prožívala. Mnozí autoři, např. Černý, Morava, Šůla, se shodují na tom, že se v těchto letech seznámila s Jiřím Novotným, svým pozdějším manželem. Podle V. Černého ml. Jiří docházel za svým strýcem do Křovic, „a tak se Magdaléna poznala se svým Jiřikem ".

1.1.2 Kdo byl děd Boženy Němcové?

Jiří Novotný pocházel z Dobrušky, kde se v roce 1763 narodil v chalupě čp. 110 v Půlicích (nyní dobušská městská čtvrť). Byl synem Anny Hoňkové (rozené Bartošové) a Jana Novotného. Asi v osmnácti letech zcela osiřel. I při zkoumání životního osudu Jiřího Novotného narazíme na fikci. Objevíme rozpor mezi legendou vytvořenou v *Babičce* a jeho skutečným osudem, a to hned v několika případech. Jiří nebyl jedináčkem, ale pocházel ze sedmi dětí, zároveň nebyl synem vdovy, protože jak se dočteme u Černého, matka mu zemřela dříve než otec. Ještě jedné legendy ze života Jiřího Novotného se musíme vzdát. Jiří nikdy nestudoval na rychnovském piaristickém gymnáziu, jak nám předkládají autoři jako František Kubka a Miloslav Novotný, i sama Němcová. Ve skutečnosti se vyučil v Dobrušce tkalcovskému řemeslu.

I další jeho osudy jsou protkány celou řadou otazníků. V. Černý ml. se drží vyprávění v *Babičce* a domnívá se, že Jiří v roce 1787 odchází na zkušenou do Kladska, kde měl strýce. Posléze se objevuje nakrátko doma, poté odchází na tři roky do Berlína (1788-1791), kde se pohybuje ve společnosti českých emigrantů - také tkalců (kolonie Nová Ves). Odtud utíká (dle vyprávění v *Babičce* i dle Černého) před pruskou rekrutáží zpět do Čech. Nějaký čas pobývá doma, vymění si sliby s Magdalénou a opět utíká do Kladska. (Proč zrovna tam? V historii bylo Kladsko útočištěm lidí

z oblasti Orlických hor a nejbližším střediskem tkalcovského průmyslu.) Jiří prchá, aby se vyhnul rakouské vojně. Českou stranou hor prochází bez problémů, avšak na kladské straně se dostává do rukou verbířů a stává se pruským vojákem. V líčení osudů Jiřího Novotného narážíme na čtvrtý rozměr legendarizace Jiříkova života, k němuž je skeptický J. Šula. Nesouhlasí s míněním V. Černého ml. o pobytu Jiřího Novotného v Kladsku v letech 1784-1792. Pohyb Jiřího Novotného v těchto letech pro něj není bezpečně prokazatelný: „...vyprávění v *Babičce*, kterému V. Černý mladší věří (a uvádí pobyt u strýce tkalce v Kladsku a pobyt mezi českými exulanty v Berlíně), nutno brát jako spisovatelčinu báji, nemáme ji zatím podloženou písemnými prameny" (J. Šula, 2005, s. 19). V údajích z dalších let se s menšími rozdíly poznatky V. Černého ml. a J. Šuly shodují. V únoru 1792 je Jiří Novotný pruským vojákem, a tím i poddaným pruského panovníka. Žije v Kladsku, kam za ním přichází i jeho budoucí manželka.

1.1.3 Život Marie Magdalény Čudové v Kladsku

Krátce poté, co Jiří pravděpodobně v roce 1791 utíká do Kladska, odchází za ním i Magdaléna. Dne 5. února 1792 se koná sňatek Marie Magdalény Čudové a Jiřího Novotného. Manželé byli oddáni v městském farním chrámu v Kladsku P. Josefem Lauterbachem, kaplanem tamějšího farního kostela. Za pozornost stojí povšimnout si data sňatku, a to 5. 2., které je stejné jako datum křtu Barbory Panklové. Náhoda, či záměr pozdějších možných falzifikátorů Barunčina křestního listu?

Magdaléna se sňatkem stala pruskou státní občankou. Rovněž děti, kterých se Novotným za pobytu v Kladsku narodilo několik, se automaticky staly pruskými občany. Výsledky původního archivního průzkumu provedeného V. Černým st. roku 1911 uvádějí pouze šest dětí:

1. Karel Kašpar (1. 1. 1794);
2. Jan Josef Emanuel (3. 10. 1799, zemřel 11. 5. 1800);
3. Josef Antonín Ignác (26. 3. 1801);
4. Johana Magdaléna Františka (1. 1. 1803, zemřela 16. 1. 1803);
5. Emanuel Kristián Antonín Josef (7. 5. 1804, zemřel 12. 5. 1804);
6. Johana Barbora Terezie (5. 10. 1805).

Seznam vykazuje pouze šest dětí, my však již nyní víme, že Novotní měli celkem devět dětí. Šesté dítě, resp. poslední z tohoto seznamu, Johana Barbora Terezie se narodila jako pohrobek, pět měsíců po otcově smrti. Toto děvče bylo také dlouho

pokládáno za matku Boženy Němcové. Například V. Tille ji označuje jako matku Boženy Němcové a hovoří o ní jako o čtrnáctileté. Tato hypotéza byla definitivně vyvrácena v 70. letech 20. století, kdy byla zjištěna pravá totožnost pravděpodobné matky Boženy Němcové.

Více než půl století po zveřejnění původního seznamu dětí byl k všeobecné nespokojenosti vědecké i laické veřejnosti s tehdejší stavem bádání po původu Boženy Němcové iniciován nový průzkum kladských matrik, který provedl Rudolf Rejchrt a při němž dospěl k již výše uvedenému závěru: Novotní měli devět dětí, a to v tomto pořadí:

1. Jan Karel Augustin (8. 9. 1792- ?);
2. Karel Kašpar (1. 1. 1794-27. 3. 1856);
3. Marie Barbora Terezie (26. 9. 1795-29. 1. 1799);
4. Marie Magdaléna Terezie (8. 11. 1797-4. 12. 1863);
5. Jan Josef Emanuel (1. 10. 1799-11. 5. 1800);
6. Josef Antonín Ignác (26. 3. 1801-? ? 1841);
7. Johana Magdaléna Františka (1. 1. 1803-16. 1. 1803);
8. Emanuel Kristián Antonín Josef (7. 5. 1804-12. 5. 1804);
9. Johana Barbora Terezie (5. 10. 1805-9. 12. 1855).

V. Černý ml. i V. Tille uvádějí datum narození Karla Kašpara, druhého potomka Novotných, 3. leden 1794. V tom se rozcházejí se Šulou, který udává 1. leden 1794.

Tento výčet dětí nás směřuje k nové variantě, že matkou Barbory Panklové mohla být Marie Magdaléna Terezie Novotná narozená v roce 1797. Nalezením údaje o této dceři v matrikách se hypotéza o Johaně Barboře Terezii jako matce Boženy Němcové oslabuje.

Marie Magdaléna Novotná porodila v Kladsku celkem devět dětí. V době úmrtí Jiřího Novotného žily pouze čtyři a páté bylo na cestě. To, jak už víme, bylo pohrobkem.

Novotní zpočátku žijí ze žoldu a ze služného Magdalény. Později Magdaléna putuje coby manželka vojáka po jeho boku do vojenských tažení.

1.1.4 Smrt Jiřího Novotného a návrat Marie Magdalény Novotné do Čech

Podle Jaroslava Šůly skončila Jiřímu vojenská služba z neznámého důvodu v roce 1799. Vyvrací fakt, že by byl Jiří Novotný v bitvě u Rawky 6. 6. 1794 těžce zraněn a že mu následně byla amputována noha, jak uvádějí mnozí autoři monografií Boženy Němcové. Dále vyvrací fakt, že by na následky tohoto zranění zemřel, jak je líčeno

v Babičce. Vše popírá s tím, že jde opět o určitou mystifikaci samotné Němcové. J. Šůla (2005, s. 35) se domnívá, že „pokud by se Jiří Novotný zúčastnil bitvy v roce 1794, ve které měl být těžce raněn a na následky tohoto zranění zemřít, jde opět o spisovatelskou licenci za účelem přikrášlit dramaticky líčení. Ještě 10. 11. 1797 je Jiří Novotný v matričním zápisu jmenován jako mušketýr, 31. ledna 1799 již jako propuštěný mušketýr. Nikde však není v kladských matrikách uveden jako invalida! Je zapisován jako »městský podruh«, »městský výrobce houní«, »podnájemník a výrobce houní«, »městský podruh a houňář«. S faktem, že Jiří neumírá na následky zranění, se ztotožňují i autoři před ním a společně dospívají k názoru, že ve skutečnosti umírá na tuberkulózu plic („textiláckou nemoc“). Jiří Novotný zemřel ve věku 42 let a Marie Magdaléna Novotná se tak ve věku asi 35 let stává vdovou.

1.1.5 Jaké byly osudy mladé vdovy Marie Magdalény Novotné a jejích dětí po smrti Jiřího Novotného?

Po manželově smrti (17. 5. 1805) zůstala ještě asi půl roku v Kladsku, žila tu až do narození posledního dítěte, dcery Johany Barbory Terezie (5. 10. 1805), a zřejmě nějaký čas poté. Mnozí autoři starší literatury se shodují v tom, že po smrti manžela se vdova Marie Magdaléna Novotná vrací do Čech před rokem 1809, žije v podhůří Orlických hor a v roce 1825 přichází do Ratibořic. S tímto tvrzením se v různých obměnách setkáváme u celé řady autorů, jako např. M. Novotný, F. Kubka, V. Tille, M. Otruba a další. Dále však Magdalénin návrat promýšlí V. Černý ml. i J. Morava a datují ho do roku 1807. Černými, do pozdního jara 1807, Morava do léta 1807. Shodují se, že vdovu dohnala k útěku hrozba postupující války Pruska s Napoleonem a hrozící nebezpečí obléhání samotné kladské pevnosti francouzským vojskem. Proti nim stojí tvrzení Šůly, že M. M. Novotná neměla jako pruská státní příslušnice nejmenší důvod vracet se do Čech na opočenské panství, do Dobrušky či jinam. Chtěla i nadále provozovat svoji živnost v Kladsku. Ať už byly důvody jejího návratu do Čech jakékoli, pro nás je důležité, že se do svého rodného kraje zhruba po patnácti letech i se svými dětmi vrátila. Cesta Marie Magdalény Novotné do Čech vedla přes Olešnici, zřejmě i proto ji Božena Němcová označuje jako rodiště babičky.

Jaké byly konkrétní osudy Marie Magdalény Novotné a jejích dětí po návratu do Čech, kam vedly její kroky, kde se usadila, bezpečně nevíme. To, co se dočítáme

u mnohých literárních historiků, vychází mnohdy z vyprávění M. M. Novotné, které prezentuje Božena Němcová v *Babičce*, a z ústní tradice opřené o vzpomínky pamětníků.

A jak si osudy svojí babičky představovala a jak je podala Božena Němcová? Den odchodu z „Nisy“ nemáme datován, ale pravděpodobně se uskutečnil po smrti Jiřího Novotného, když byla poslední dcera ještě malá. Dle vyprávění paní kněžně to bylo poté, co prožila v Kladsku a ve Slezsku patnáct let. Než M. M. Novotná dorazila se svými třemi (!) dětmi domů k rodičům do Olešnice, zakusila náročné cesty a strastiplného putování. To vše dobře známe zjímavého vyprávění v *Babičce*: „*Mnoho jsem zakusila, milostivá paní, po cestě. Nebyla jsem povědomá cest, a tudy jsme blouděním mnoho času zmařily. Nohy měly jsme plny krvavých mozolů, děti i já, a mnohdy plakaly hladem, umdlením a bolestí, když jsme dlouho na místo dorazit nemohly*“ (B. Němcová, 2005, s. 63). Zde bydlela v chalupě po vdově Novotné (svojí tchýni) a živila se výrobou houní: „*Já dělala húně jako dříve a hezký groš jsem vydělala*“ (B. Němcová, 2005, s. 65). M. M. Novotná žila v Olešnici i po odchodu svých dětí, až později se na stáří odstěhovala ke své starší dceři a její rodině do ratibořického údolí na Staré bělidlo.

A jak osudy M. M. Novotné zpracovala literární historie? Skutečnost je značně složitější než obraz života Marie Magdalény Novotné v díle krásné literatury v *Babičce*. Autoři starší literatury se přiklánějí k tomu, že se po návratu do Čech M. M. Novotná neusazuje na jednom místě, ale putuje celou oblastí Orlických hor a jejich podhůřím, kde má řadu příbuzných. Rozhodně se neusazuje u rodičů. Za prvé proto, že rodiče v době jejího návratu do Čech již nežijí, za druhé proto, že nepochází z Olešnice.

Pohyb a přesun M. M. Novotné z Olešnice v Orlických horách dolů do Čech bedlivě sleduje a detailně rozpracovává Václav Černý ml. Dospívá k názoru, že první kroky M. M. Novotné po návratu vedly do Dobrušky, a to konkrétně do Křovic, kde žil její bratr Josef a kde se zpočátku usadila. Kam putovala dál, to se můžeme jen domnívat. Víme, že se natrvalo neusadila u žádného ze svých četných příbuzných. Konkrétní důkazy, kde Marie Magdaléna Novotná žila, tedy nemáme. V. Černý ml. hovoří pouze o existenci jedné ústně podávané tradice, podle níž měla žít v Rovném. Sám však tuto hypotézu definitivně vylučuje. Jsou tu ještě dva dokumenty úřední povahy, z jejichž charakteru usuzuje, že po návratu na Hradecko pobývala M. M. Novotná v horách, nikdy neměla vlastní chalupu, žila jen v podruží, živila se jako pomocná tkadlena, prodejem vlastnoručně vyrobených výrobků, případně prodejem výrobků cizích, pravděpodobně putovala za výdělkem i do ciziny. Kde pobývaly její děti? Dokud byly malé, rozdělila je

po příbuzných, pak putovaly společně s matkou, později odcházely do světa. K tomu Černý poukazuje argumentem, že např. Terezie byla ve Vídni už v roce 1819. Černý připouští i možnost, že se Marie Magdaléna Novotná mohla vrátet do Kladska nebo žít určitý čas ve Vídni či ve vesnicích doberské farnosti, čemuž odpovídá mladší ze dvou dokumentů úřední povahy související se sňatkem Terezie, dcery Marie Magdalény Novotné, s Janem Panklem, v němž je Terezie Novotná označena jako dcera Jiřího Novotného, soukeníka v Dobrému. Tak či onak, pobyt M. M. Novotné bezpečně neznáme.

Otázku pobytu Marie Magdalény Novotné řešil i J. Šůla, který se naprosto distancuje od názorů starší literatury a od některých závěrů V. Černého ml. Šůla vychází z osudů dětí M. M. Novotné. Pečlivě je mapuje a nalézá v nich více či méně věrohodné argumenty pro svoji teorii. Podle Šůlovy teorie je třeba problematiku pobytu M. M. Novotné v letech 1805-1825 řešit právě společně s osudy jejích potomků, jež jsou spjaty s náchodským panstvím a Ratibořicemi, kam se rodina pravděpodobně dostala v letech 1814-1820. Východiskem jeho hypotézy je domněnka, že rodina Novotných žila po smrti Jiřího v Kladsku. Odtud se zásluhou syna Karla Kašpara dostává do Zaháně a posléze do Ratibořic. „*Karel Kašpar se vyučil tkalcem, šel Slezskem na vandr a dorazil do Zaháně. Tam se možná na čas usadil, povolal k sobě matku a sourozence a došlo ke kontaktu s vévodkyní, která byla současně rakouskou (náchodské panství) i pruskou (zaháňské vévodství) státní občankou. Na jejím zaháňském a poté náchodském panství byla vdova Novotná a její děti, prušští státní příslušníci a poddaní bezpeční*“ (J. Šůla, 2005, s. 25). Zde spatřujeme další verzi možného pobytu Novotných v letech 1807-1825, ovšem ani tato verze není doložena jednoznačnými důkazy, ani tuto verzi nelze přijmout za jedinou pravdivou, i když k ní směřuje i další Šůlův poznatek týkající se vlastního příjezdu babičky k Panklovým do Ratibořic. Kdy přijíždí babička M. M. Novotná za svou dcerou do Ratibořic? Otázka, na níž je v obecném povědomí odpověď veskrze jasná. Udává se, že M. M. Novotná přijíždí do Ratibořic z hor, konkrétně odněkud z doberské farnosti v roce 1825. Ovšem je tomu tak? Šůla se na základě svědectví podaného archivními prameny, a to zejména povolením Karla Kašpara k sňatku domnívá, že M. M. Novotná žila v Ratibořicích už před rokem 1825, a to od roku 1820.

Otázkou zůstává, která z výše uvedených hypotéz je pravdou. Osobně se mi zdá, že Šůla až příliš fabuluje ve věci pobytu Marie Magdalény Novotné v Ratibořicích před rokem 1825. Přikláním se spíše k obecně tradované verzi, že M. M. Novotná přišla do

Ratibořic až v roce 1825 z oblasti hor. Z toho plyne, že se mi nejeví příliš pravděpodobné ani tvrzení, že by rodina Novotných po smrti Jiřího Novotného neodešla z Kladska do Čech, ale že se časem dostala do Zaháně, odkud přišla do Ratibořic. Bylo by potom možné, aby si Marie Magdaléna Novotná zachovala tak ryze češství, které zřejmě ovlivnilo celý život Boženy Němcové? Souhlasila bych s myšlenkou V. Černého ml., že se někdy mohla do Kladska vracet nebo že některé období po návratu do Čech strávila u dětí (u Karla Kašpara) ve Vídni, tímto obdobím by mohl být časový úsek datovaný kolem smrti jejího bratra Josefa Čudy, kdy její nejbližší příbuzní nejsou schopni udat místo Magdalenina pobytu (záznam dědického vypořádání v roce 1814).

Život Marie Magdalény Novotné v sobě skrývá mnoho otazníků rovněž jako život její vnučky. Nevyřešenou zůstává otázka její životní pouti po smrti chotě Jiřího Novotného. V následující dílčí kapitole věnované právě této otázce jsem se snažila shrnout dosavadní pozitivní zjištění i poznatky novější, které mohou být východiskem k dalšímu bádání, a vyjádřit k těmto poznatkům vlastní stanovisko.

1.1.6 Odchod Marie Magdalény Novotné z Ratibořic a konec její životní pouti

Marie Magdaléna Novotná žila na Starém bělidle na náchodském panství do roku 1829, kdy odešla k dceři Johaně Barboře Terezii, jež bydlela rovněž v Ratibořicích. Jako by jejím osudem bylo být v těžkých chvílích na blízku svým dcerám.

Johaně se v roce 1830 narodilo nemanželské dítě, syn Josef. Narodil se v Chvalkovcích, kde zpočátku po odchodu z Ratibořic bydlely, zemřel v Dobrušce, kam pak obě odešly. V Dobrušce žijí v podruží a časem se, pravděpodobně Panklovou zásluhou, dostávají do Vídně. Zde se 3. listopadu 1836 Johana Barbora Terezie provdává za slanečkáře Šimona Josefa Frantzla, nikoli za kováře Jiřího z Chorvatska, jak je jejím literárním osudem.

Marie Magdaléna Novotná dožila u své nejmladší dcery ve Vídni, nezemřela tedy na Starém bělidle, jak tomu chce spisovatelčina fantazie: *„Bylo to druhý den k večeru po návratu dětí, když babička tiše skonávala. Barunka jí předříkávala modlitbu umírajících, babička modlila se s ní, až najednou ústa se nehýbala, oko upřené zůstalo na krucifix nad ložem visící, dech se zatajil. Plamínek života její zhasl, jako zhasíná pomalu dohořívající kahánek, v němž palivo vše stráveno. Barunka zatlačila jí oči, mladá Milová otevřela okno, »aby duše volnost měla k odletu«. Vorša nemeškajíc mezi plačícími pospíchala k úlu, který pan otec babičce před kolika roky postavil, a zakle-*

pavši naň, volala třikrát: »Včeličky, včeličky, babička nám umřela!«, pak teprve sedla na lavičku pod bez a pustila se do stkáni... Když zazněl umíráček, hlásající všemu lidu, že není více babičky, zaplakalo celé údolíčko" (B. Němcová, 2005, s. 168).

Zemřela ve Vídni 27. března 1841 ve tři hodiny ráno na ochrnutí plic a byla pohřbena 29. března 1841 na matzleinsdorfském hřbitově²⁾. Zemřela zcela chudá a musela být pohřbena na náklady dobročinného bratrstva (Floriánské sdružení lásky a pomoci).

Taková je skutečnost. Legenda vytvořená její vnučkou však žije dál, neumírá ani při samotném dočtení Babičky, což Marii Magdaléně Novotné, rozené Čudové přisuzuje onu nesmrtelnost.

1.2 Narození Barbory Panklové - záhada, či fakta o jejím původu?

Kolem života, zejména kolem narození a dětství Barbory Panklové, pozdější Boženy Němcové, se vytvářejí mýty a pověsti pramenící z živoucí legendy založené na rozporu mezi jejím prostým původem na straně jedné a mimořádnou fyzickou krásou a nevšedním literárním talentem na straně druhé. Tímto rozporem je podněcována ona legenda o původu Barbory Panklové, již se zabývají celé generace literárních historiků, teoretiků, ale i amatérských badatelů. Variant legendy je několik, my se s nimi nyní seznámíme, pokusíme se v nich odhalit pravdu i fikci a dojít k vlastnímu závěru.

1.2.1 Úvahy o rodičích - Byli Marie Magdaléna Terezie Novotná a Johann Babtist Pankel (Jan Pankl) biologickými rodiči Barbory Panklové?

Téměř ve všech pamětech i učebnicích je jako datum narození Barbory Panklové uváděn 5. únor 1820, někdy je již uvedeno datum 4. února 1820. Jako rodiče jsou označováni Terezie Novotná a panský kočí Jan Pankl. Dlouhá léta zůstává zakotvený mýtus o čtrnáctileté matce budoucí spisovatelky.

Mnozí životopisci Němcové přijímali ve svých pracích tyto údaje jako fakt, mezi nimi např. i V. Tille: „Roku 1819 byla ve Vídni třináctiletá Terezka. Sloužila v 9. okresu (Alservorstadt č. 206) ve vinárně Barbory Hauptmannové. Byla silná, vyspělá, ale nehezká, znamenaná neštovicemi. Na podzim byla s útěžkem a 4. února 1820 porodila děvčátko. P. Heřman Praxmarer pokřtil je 5. února v kostele u sv. Trojice v Alserstrasse

²⁾ Matzleinsdorf- část Vídně; hřbitov je již zrušen.

na jméno kmotry Hauptmannové Barbora. Otcem dítěte byl pětadvacetiletý kočí hraběte von der Schulenburg, Jan Pankel" (V. Tille, 1969, s. 9n.).

Nikdo výše uvedené údaje nezpochybňoval. Byly brány jako ryzí skutečnost. Badatelé vycházeli z jediného údaje, a to ze „zápisu v křestní matrice na faře kostela Nejsvětější Trojice ve vídeňské čtvrti Alservorstadt" (P. Kovařík, 2003, s. 47). Zápis, jak později doložila H. Sobková (např. H. Sobková, 1997), existuje ve třech odlišných verzích (prvopis, druhopis, další druhopis), ve všech je jako datum křtu Barbory Panklové uveden 5. únor, jako matka označena Terezie Novotná. Datum narození dítěte matrika neudává. Na základě tehdejších zvyklostí (dětí se křtily kvůli vysoké úmrtnosti novorozeňat hned po narození nebo druhý den) se dnes běžně užívá jako datum narození Boženy Němcové 4. únor 1820. Až v druhé verzi křestního zápisu je v rubrice „Poznámky" uvedeno, že dítě bylo legitimováno sňatkem rodičů v České Skalici dne 7. srpna 1820. „V rubrice pro jméno otce je doplněno: Jan Pankl, panský kočí" (H. Sobková, 1997, s. 25). V samotném křestním záznamu nic nejasného nenalezneme, zarážející je však skutečnost, že se jím fakticky až do Barbořiny svatby nikdo neřídil, teprve ve chvíli příprav na svatbu začíná platit datum narození 4. únor 1820.

V sedmdesátých letech 20. stol. se objevují badatelé, kteří poprvé zapochybují o roce 1820 jako správném datu narození Barbory Panklové. Vyslovení nedůvěry v toto datum narození zároveň vyvolává vlnu spekulací, zda byla Barbora Panklová dcerou „svých rodičů", zda její matkou byla Terezie Novotná a otcem Jan Pankl. Proč vůbec začalo být zpochybňováno rodičovství Panklových? V první řadě je třeba si uvědomit, že již v minulosti, ještě v samotném období dětství Boženy Němcové, se mezi ratibořickým lidem šíří pověsti založené na Barbořině kráse a vzniká domněnka, že je dcerou Kateřiny Zaháňské. Pomineme-li tuto legendu, založenou na fantazii prostých lidí ratibořického údolí a ústní tradici, dospějeme k závěru, že se většina pochybností o rodičovství Panklových, která vyplula na povrch v 70. letech 20. stol., odvíjí právě od data Barbořina narození. Jestliže se nenarodila v roce 1820, ale jindy, nemohli být jejími rodiči Terezie Novotná a Jan Pankl. Co dalšího kromě tohoto údaje by mohlo nasvědčovat, že Panklovi jsou pouhými fiktivními rodiči Barunky? „Barbara Novotná-Panklová, tedy Božena Němcová, byla Marii Magdaléně Terezii Novotné svěřena jen do výchovy" (O. Filip, 1990, s. 8). Byl by to zajisté doplněný křestní zápis, nesrovnalosti při uvádění stáří školačky, často publikovaný argument nepřiliš vřelého a láskyplného vztahu Terezie k Barunce, ovšem na druhé straně Barunka dosahuje

v rodině výhod, kterých se jejím sourozencům nedostává (např. půjčování knih ze zámecké knihovny, domácí učitel), dále opět silně rozšířený argument, že mezi Barunkou a Panklovými nejsou žádné shodné genetické rysy (pozn.: jednotlivé argumenty budou podrobněji rozvedeny v konkrétních oddílech této podkapitoly).

Zmíněné nesrovnalosti a argumenty přivedly mnohé odborníky-literární teoretiky a historiky i celou řadu amatérských badatelů na půdu zkoumání původu velké osobnosti české literatury, přivedly je k pátrání po původu Boženy Němcové v šlechtických i uměleckých kruzích. Postavily je před otázku, zdali si svého nejasného původu byla vědoma sama Němcová:

*„ Česká zem mě nezrodila,
Přece je mou drahou vlastí
A Češkou se nazývati
Je mi chloubou, je mi slastí.

Cizí děcko v rájůplné
Lůno své 's mě přesadila
A co vlastní dítě svoje
S věrnou láskou vypěstila. "*

(B. Němcová, Moje vlast)

1.2.1.1 Mýtus čtrnáctileté matky

Na úplném počátku mého bádání po původu Boženy Němcové v dostupné literatuře stálo vyvrácení mýtu o čtrnáctileté matce Barbory Panklové. „*Jako první s názorem o čtrnáctileté matce vystoupil Zdeněk Záhoř, manžel vnučky Boženy Němcové, ve svém časopiseckém »Příspěvku k životopisu B.Němcové roku 1915«*” (P. Kovařík, 2003, s. 47). Jako takový ho přijali autoři starších publikací, a zůstal tak zakořeněn i v mysli části laické veřejnosti.

Podklad k tomuto mýtu vytvořily kladské matriční záznamy nalezené a zveřejněné V. Černým st., které zaznamenávají děti narozené manželům Novotným. V záznamu jich nalézáme pouze šest, z nich jen dvě dcery - Johanu Magdalénu Františku, která však několik dní po narození umírá (1.1. 1803-16. 1. 1803), a Johanu Barboru Terezii (5. 10. 1805). Z těchto dvou sester tedy nebylo těžké určit Barunčinu matku. Mylně ji byla stanovena Johana Barbora Terezie, poslední dítě Novotných, narozené jako pohrobek. Až do 70. let 20. stol. je tedy ve školních učebnicích a četných publikacích

vztahujících se k Boženě Němcové uváděna jako matka Barbory Panklové čtrnáctiletá Terezie (Johana Barbora).

Díky přezkoumání kladských matrik vedoucím knihkupectví z Hořic Rudolfem Rejchrtem byly objeveny důkazy vyvracející domněnku, že matkou Barbory Panklové je Johana Barbora Terezie. V matričních záznamech našel R. Rejchrt zmínky o dalších dětech manželů Novotných. Pro nás jsou důležité zejména zmínky o dalších dcerách, hlavně o existenci Marie Magdalény Terezie narozené jako čtvrtý potomek Jiřího a Magdalény Novotných. Tato Marie Magdaléna Terezie Novotná se narodila v Kladsku 8. listopadu 1797 a je onou Terezií z křestního zápisu Barbory Panklové.

Názor, že matkou Barbory Panklové nemohla být čtrnáctiletá dívka, zastával (a možná svým názorem podnítil i samotného R. Rejchrt) náhodský rodák Adolf Irmann, jenž výrazně pomohl vyvrátit popisovaný mýtus. A. Irmann objevil v roce 1970 ve vídeňském archivu zápis o projednání pozůstalosti po úmrtí Marie Magdalény Novotné. „*Doklad obsahoval seznam čtyř dětí, které měly dědit, kdyby bylo co*“ (M. Ivanov, 1992, s. 16n.). Jak už víme, M. M. Novotná zemřela zcela chudá. V tomto dokladu jsou uvedena jména čtyř potomků M. M. Novotné, kteří svoji matku přežili. Vedle Kašpara Novotného a Josefa Novotného jsou zmíněna dvě jména ženská: „*Terezie Panklová, rozená Novotná, manželka kočího, 46letá, bydlící v Ratibořicích a Johana Frantzlová, rozená Novotná, manželka městského slanečkáře, 36letá, žijící v místě úmrtí, tedy ve Vídni*“ (M. Ivanov, 1992, s. 17). Z toho je patrné, že Johana Frantzlová nemůže být nikým jiným než Johanou Barborou Terezií, narozenou 5. října 1805. Petr Kovařík (2003, s. 50) k tématu uvádí, že „*je zřejmé, že nemohla být Barunčinou čtrnáctiletou matkou*“. Skutečnost je taková: „*Matkou Barbary Novotné, tedy pozdější Boženy Němcové, byla Marie Magdaléna Terezie Novotná, starší sestra Johanny Barbary Terezie Novotné*“ (O. Filip, 1990, s. 8).

Průzkumy z Vídně provedené Adolfem Irmannem a průzkumy kladských matrik Rudolfem Rejchrtem vyvracejí léta tradovaný mýtus čtrnáctileté matky pozoruhodné ženy a české spisovatelky.

Vypouštím možnost, že by Barbora Panklová byla dcerou Johany Barbory Terezie. Nyní pátrejme dál.

1.2.1.2 Úvahy o matce - možné matky Barbory Panklové

Jak bylo řečeno, Božena Němcová tak výrazně zazářila vnáší literatuře, že se začaly postupem času ozývat hlasy, že nemohla být prostého původu, že jejími rodiči museli být významní šlechtici nebo lidé v tehdejší době jinak významně postavení. Podle těchto představ mohla být Barunka Panklová dcerou Kateřiny Zaháňské, Dorothey Périgordové-Taylleyrandové, seňory Sabasy Garcii či Kláry Bresslerové. K těmto ženám bývají přiřazováni i potencionální otcové.

Matriční údaj však pokládá za matku Barbory Panklové **Marii Magdalénu Terezii Novotnou**.

Marie Magdaléna Terezie Novotná se narodila v Kladsku 8. 11. 1797. Byla dcerou Marie Magdalény Novotné a Jiřího Novotného. O jejím dětství mnoho nevíme. Co můžeme říci s jistotou, je, že přibližně v roce 1819 přichází do Vídně (zřejmě jí tu zajistil místo její starší a ve Vídni už zběhlejší bratr Kašpar) a pracuje jako služka ve vinárně u Barbory Hauptmannové. Zde se seznamuje s pětadvacetiletým rakouským Němcem Janem Panklem, který je zaměstnán ve službách hraběte Rudolfa von Schulenburg jako panský kočí.

Jan Pankl pocházel ze vsi Gainfarn ležící nedaleko Vídně, narodil se 14. 6. 1794. Stal se milencem Terezie Novotné a otcem jejího dítěte, které přišlo na svět 4. února 1820. Tímto dítětem nebyl nikdo jiný než Barbora Panklová, pozdější Božena Němcová. Narodila se jako nemanželské dítě, tedy jako Barbora Novotná. Byla pokřtěna 5. února v kostele u sv. Trojice v Alserstrasse. Křestní záznam se později stal terčem polemik a důvodem nejasností. Dlouho byl označován jako falzum. H. Sobková však tyto domněnky vyvrátila. Zjistila, že existují dvě křestní matriky, první matriční kniha (prvopis), kam se zaznamenávaly běžné údaje při křtu, a druhá kniha (druhopis), do níž se zapisovaly stejné údaje jako do knihy první, ale s tím rozdílem, že se do ní kmotři nepodepisovali vlastní rukou a že poslední rubrika označená jako „Poznámky“ se nechávala prázdná pro možné doplnění pozdějších poznámek. Vedle těchto dvou knih existoval ještě duplikát prvopisu, jenž se odevzdával do archivu arcibiskupského ordinariátu.

První křestní záznam označuje Barboru za nemanželské dítě, ve druhém je označena jako dítě manželské čili je dodatečně legitimována. Kdy k této legitimizaci dochází? Barbora je legitimována jako manželské dítě až sňatkem svých rodičů, který se uskutečnil 7. srpna 1820 v České Skalici v kostele Nanebevzetí Panny Marie. Podle

Sobkové (1997, s. 25) je právě v rubrice „Poznámky“ v druhopisu „*proveden dodatečný zápis o její legitimizaci po svatbě jejích rodičů v České Skalici*“.

Mnohé asi napadá otázka: „Proč ke svatbě Terezie Novotné a Jana Pankla dochází až nyní, kdy je Barunce již půl roku, a ještě k tomu v České Skalici?“ Otvírá se zde prostor k fantazírování, legendám, dohadům nahrávajícím tajemnosti původu Boženy Němcové. Jedním z často opakovaných mýtů je Panklova neochota a nechť ženit se: „*Hautmannovic nutili Pankla, aby si Terezku vzal, ale sestře se děvče nelíbilo, varovala bratra, a Pankel se zdráhal, vymlouval se, že hrabě mu nedovolí se oženit*“ (V. Tille, 1969, s. 10). Pozdní svatba podporuje domněnku, že Panklovi jsou jen adoptivními rodiči Barbory a sňatek má zakrýt Barbořin šlechtický původ. Vysvětlení je však prostší a poměrně logicky odvoditelné. Pankl se dříve oženit nemohl. Byl odveden na vojnu, kde měl strávit čtrnáct let. Vojna ho však sužovala, a tak ho nakonec ze služby „*vyreklamoval jeho vlivný zaměstnavatel*“ (J. Polák, 1996, s. 14). Kdyby byl Pankl službu u hraběte Schulenburga opustil nebo ho panstvo propustilo, mohl by být označen za zběha. Schulenburg jako člověk znalý vojenských regulí věděl, že žádostí o povolení sňatku u vojenských úřadů by na sebe Jan Pankl upozornil a byl by zajisté znovu odveden do vojenské služby. Schulenburg zpočátku nesouhlasil se svatbou proto, aby ji oddálil do okamžiku, kdy Jan Pankl dovrší věku 26 let, a nebude tak spadat do věkového údobí (od 19 do 26 let), v němž jsou mladíci povoláváni k mnohaleté vojenské službě. Dne 14.6. 1820 dosáhl Jan Pankl věku 26 let a přestal podléhat vojenským úřadům. Pozdní svatba tedy vyplynula z Janova čekání na uplynutí rekrutského věku. „*Johann Pankel (14. 6. 1794-28. 6. 1850) se dožil 26 let dne 14. 6. 1820. Včas si vyžádal křestní list, čili postupoval uvážlivě, aby usnadnil situaci svobodné matce, dítěti i sobě. Směl se oženit, chtěl-li se vyhnout vojenské službě úplně, až ve 26 letech věku, kdy přestal podléhat vojenským úřadům*“ (J. Polák, 1996, s. 31). Opožděná svatba se pak konala při příležitosti příjezdu vévodkyně Kateřiny Zaháňské a jejího muže, hraběte Schulenburga, na letní sídlo do Ratibořic.

Božena Němcová se tak dostala do kraje, jenž v jejím srdci vyryl nesmazatelnou stopu štěstí a nostalgie.

Svatba manželů Panklových v České Skalici je doložena adekvátními důkazy, není aktem fiktivním, ale skutečným. Je však sňatkem jediným? Osobně se domnívám, že ano. Dle Poláka se však před narozením Barunky, tedy už ve Vídni měla konat svatba tajná. Jejím důvodem měla být přímluva Hauptmannových a nelehká situace Terezie

jako budoucí svobodné matky. Hauptmannovi prý Pankla přesvědčili, aby se s Terezií oženil prozatím tajně, a přislíbili mu, že se o ni až do oficiální svatby postarají. Kde a kdy se měl tento sňatek odehrát, Polák neuvádí. Proto považuji tezi J. Poláka o tajné svatbě Panklových pouze zajeden z mýtů opředených kolem Barbory Panklové.

Další možná svatba Panklových se měla uskutečnit dokonce v Zaháni. H. Sobková (1997, s. 22) hovoří o svatební smlouvě, jež je údajně uložena ve Státním archivu v Zelené Goře, „*prokazující, že Terezie Novotná a Jan Pankl měli svatbu v Zaháni*“. Důklad se však zatím nikomu nepodařilo zhlédnout, lze těžko říci, zdá se o pravdu, či fikci.

Nezpochybnitelným zůstává fakt, že v létě 1820 přicházejí Panklovi se svou malou dcerkou do Ratibořic a že jsou oficiálně manželi a rodiči Barbory Panklové. Zdali u nich můžeme hledat pravý původ dítěte, zůstává zahaleno rouškou tajemna.

Odmítavě se proti nim postavila řada více či méně přijatelných argumentů. Patrná je zejména podoba. Pokud se zaměříme na charakteristiku vzhledu rodičů, zjistíme, že mezi nimi a Barborou nenalézáme téměř žádné fyzické shody.

Podobu Jana Pankla popsala H. Sobková (1997, s. 55n.) následovně: „*Byl to nevelký, silný, hezký muž, poněkud pobledlý, čistě vyholený, pořádný, šetrný a přívětivý Němec z Dolních Rakous, dobré povahy*“.

M. Otruba (1962, s. 12) Pankla charakterizoval těmito slovy: „*Pankel byl střední postavy, světlavý, urostlý, pohledný, vždy čistě upravený*“.

V publikaci V. Tilleho (1969, s. 10) se dočítáme, že „*byl hezký, mírný hoch, plavovlasý, modrooký, žil spořádaně a střídme*“.

O Terezií Panklové máme pouze několik útržkovitých údajů, které blíže nevystihují její podobu. „*Byla silná, vyspělá, ale nehezká, znamenaná neštovicemi*“ (V. Tille, 1969, s. 9). M. Otruba (1962, s. 12) ji vidí takto: „*Terezie byla předčasně vyspělá, silné děvče, ale nevynikala krásou*“. Terezií většina autorů charakterizuje spíše z hlediska její povahy, a to zejména v souvislosti se vztahem k Barunce.

I tyto stručné podobizny nám zřetelně ukazují kontrast mezi rysy Barunčinými a rysy jejích rodičů. Obecně totiž vnímáme Boženu Němcovou jako krásnou ženu s nádhernými havraními vlasy sčesanými z čela, s velkýma zelenýma očima orámovanýma hustými řasami, s ušlechtilými rysy, což umocňuje známý Hellichův portrét.

Názory antropologického rázu několikrát publikovala H. Sobková (1997). Je otázkou, do jaké míry je lze shledávat průkaznými. Nicméně je to jedna ze stop, která nás směřuje k první Barunčině hypotetické matce, **Kateřině Vilemíně Zaháňské**.

Další indicií je vžitý mýtus špatného vztahu matky s dcerou. Obecně tradované přesvědčení, že matka neměla Barunku příliš v lásce, že jí svým chováním snad vyčítala její nemanželský původ či kní neměla osobní citový vztah, což by odpovídalo hypotéze, že je Barunka pouze její dcerou adoptivní. „*Nejméně lásky měla ksvému nejstaršímu dítěti, jemuž nemohla zapomenout jeho předčasný příchod, Barunka cítila dobře ten matčin chlad ve svém dětském srdci a splácela jej bezděčně tvrdošíjným vzdorem*“ (V. Tille, 1969, s. 17). Jak uvádí H. Sobková (1997, s. 46), matka nepřišla své dceři ani na svatbu, nikdy ji nenavštívila, nepřijela za ní ani v době pro Němcovou nejtěžší, v době, kdy jí zemřel syn Hynek, nezúčastnila se ani jejího pohřbu. Poslední argument je však nekriticky přijímán mnohými vykladači Němcové a je třeba uvést ho na pravou míru, J. Polák (1996, s. 84) ho vysvětluje následovně: „*Vyhladovělá a chorá pradlena chudých jednak neměla na cestu, jednak neměla dosti sil, aby se za mrazivého počasí vydala na tak dalekou pouť rok před smrtí*“ (pozn.: Terezie Panklová žila v té době v Zaháni).

Důležitou stopou vedoucí od oficiální matky Boženy Němcové k jejímu hledání v jiných kruzích, zejména šlechtických, je fakt, že ač Barunka nebyla ze strany matky hýčkaná a příliš milovaná, dostávalo se jí oproti ostatním sourozencům nepoměrných výhod. Nejsilnějším argumentem svědčícím pro hypotézu, že matkou Barbory nebyla Terezie Panklová, je pobyt v Chvalkovicích. Je zřejmé, že výchova na zámku musela být nad Panklovy možnosti.

Na základě výše uvedených slabších či silnějších názorů se vytvářejí nová fakta a směle hypotézy. Začínáme opět pátrat po skutečné matce Barbory Panklové. Čí dcerou Barunka je? Postupně se konstruuje nejstarší hypotéza, a tou je názor, že Barunka je dcerou Kateřiny Vilemíny Zaháňské. Tak vznikly první domněnky, že Barunka, později Božena, je šlechtického původu.

Matkou Boženy Němcové by tedy byla Kateřina Vilemína Zaháňská, rozená Kuronská (potomek vévody Petra Kuronského). Jako otec by přicházel v úvahu Clemens Wenzel Lothar Metternich, s nimž měla Kateřina milostný poměr.

Zvláštní vztah kněžny Zaháňské k Barunce se objevuje už v *Babičce*. Podle všeho byl takový i ve skutečnosti. Tento názor byl i několikrát publikován. Kněžnin zájem o Barunku a o její výchovu musel mít své příčiny. Proč se Barbora těšila kněžnině pozornosti? V čem pozornost spočívala?

H. Sobková se domnívá, že kněžna hradila Barunčinu výchovu v Chvalkovicích, což Panklovi, kterým se mnohdy nedostávalo ani na vlastní potřeby, rozhodně platit nemohli. Dále jí dala k dispozici zámeckou knihovnu. Podle Sobkové (1997, s. 50) se zdá, „že i zámecký zahradník Binder učil Barunku na něčí popud“. K Barunce také po dva roky docházel, aby ji soukromě vyučoval, učitelský mládenec Purm. U jiných Panklových dětí tomu tak nebylo.

Dokladem mimořádné kněžniny pozornosti jsou i různé materiální dary, které lze chápat jako odměnu za to, že Panklovi přijali Barunku za svou. Ovšem důkaz, že dary byly skutečnými odměnami za přijetí Barbory do Panklovy rodiny, chybí.

V první řadě jsou to zlaté náušnice, které Barunce darovala kněžna ke svatbě. S tímto darem nepřímo souvisí i obecně tradovaný názor, že Terezie Panklová očekávala pro Barboru od kněžny něco do výbavy. Tento názor je opět pouhou domněnkou a snad i dosti vykonstruovanou podezíravostí plynoucí ze textů starších autorů: „*Spěchala také, vidouc vévodkyni zestárlou a nemocnou, aby Bety provdala, dokud mohla doufat, že se jí dostane od vévodkyně výbavy a pomoci*“ (V. Tille, 1969, s. 28). Dalším darem, který by mohl být chápán jako odměna za výchovu Barbory a o němž hovoří např. H. Sobková, byl domek zvaný *Panklovna*, který v roce 1840 obdržel Jan Pankl od hraběte Schulenburga za *věrné služby*. Sobková (1997, s. 69) v tomto daru spatřuje jednak věno, „*na které čekala Terezie Panklová*“ a které tím Schulenburg fakticky naplňuje, jednak ho chápe jako odměnu za služby „*zcela mimořádné*“. Uvedená skutečnost opět nasvědčuje teorii o Barunčině nemanželském původu, který je třeba hledat u kněžny Zaháňské.

Pokusila jsem se uvést několik zásadních údajů vedoucích k domněnce, že Barbora byla kněžninou nemanželskou dcerou. Možná, že se zde dopouštím až příliš nekritické fabulace, protože proti výše vyvozenému mluví poměrně dost adekvátních faktů.

Hned můžeme navázat na poslední zmíněnou úvahu týkající se domku *Panklovna*. Pokud sledujeme tuto problematiku u J. Poláka, spatřujeme logické a daleko pravděpodobnější vysvětlení, než jaké nám prezentuje H. Sobková. Dům, v němž Panklovi nikdy nebydleli, získává Jan Pankl krátce po smrti Kateřiny Zaháňské jako odškodnění při jeho penzionování, nikoli jako dar za adopci Barunky. „*Při svých dalekých a rychlých jízdách »paní kněžna« (vévodkyně) Kateřina Zaháňská potřebovala obratného, vynikajícího vozataje ijezdčíka a ošetřovatele koní, jakým byl právě Johann Pankel. Ovdovělý hrabě Schulenburg tyto sportovní záliby (někdy až výstřednosti) nesdílel,*

proto štolbu penzionoval. Tím Pankel ztratil služební příjem, ale penzi nezískal. V takových případech bylo zvykem odškodnit penzionovaného zaměstnance darem trvalé ceny. Proto Panklovi dostali domeček na stráni. Nebyl to tedy dar za fňgované otcovství Barunky Panklové" (J. Polák, 1996, s. 23n.).

Vyslovená teorie o Kateřině Vilemíně Zaháňské a Metternichovi byla záhy zamítnuta samotnou Helenou Sobkovou.

Je zřejmé, že po velmi obtížném porodu 13. 1. 1801 kněžna nemohla mít už žádné děti. Tehdy se jí po ukvapené svatbě s Louisem Rohanem narodila nemanželská dcera Gustava. Otcem dítěte byl švédský generál, baron Gustav Moric Amfelt. Své rodičovství potvrdila spolu s otcem v dopise, jenž měla Gustava otevřít v patnácti letech. Dítě vyrůstalo u otce ve Finsku. Ztráty jediného dítěte Kateřina celý život litovala a dokonce se pokusila dceru získat zpět, avšak marně.

Pokud vezmeme v potaz tragickou zkušenost s Gustavou, je krajně nepravděpodobné, že by si své další nemanželské dítě (pokud by ho mohla mít), kterým by podle pověstí měla být Barbora, nechala odepřít.

Kněžně měly Gustavu nahradit její schovánky. Když se zamyslíme nad životem schovanek, které u ní na zámku žily, a nad životem Barunčiným, jednoznačně dospějeme k závěru, že Barunce se nedostávalo takových výhod jako těmto nemanželským dcerám sester Kuronských. Schovankám Kateřiny Zaháňské (byly tři: [1] Emilie, dcera nemanželského syna Petra Birona, [2] Marie, nemanželská dcera Kateřininy sestry Pauliny a [3] Klára Bresslerová, která však v roce 1818 zemřela) byl zajištěn rodokmen, šlechtický titul a vybrán odpovídající manžel. „*V mnohém se péče o Barunku shoduje spěcí věnovanou ostatním nemanželským dětem sester Kuronských. Shodu vidíme zvláště v oblasti zabezpečení dítěte a zajištění jeho výchovy a vzdělání. Avšak i když hodnotíme vztah vévodkyně jako mimořádný, ve srovnání se schovankami je volnější*" (H. Sobková, 1997, s. 67). Zásadním rozdílem zůstává nezačlenění Barbory do šlechtické společnosti, nikdy neobdržela šlechtický diplom a rodokmen.

Logická se jeví úvaha Heleny Sobkové, že Božena Němcová sice nemohla být potomkem Kateřiny Zaháňské, nicméně ve vztahu k privilegiím, kterých se jí dostávalo, je třeba hledat pravou matku dítěte v kněžnině blízkosti. Na světě je jméno další možné matky Barbory Panklové - **Dorothea Périgordová-Talleyrandová**, nejmladší a nevlastní sestra Kateřiny Zaháňské. Spolu sním se objevilo i jméno otce - Karel Clam-Martinic, mladý hrabě a pobočník maršálka Karla Filipa ze Schwarzenberga.

Dorothea se narodila 21. srpna 1793, jejím otcem však nebyl Petr Biron, vévoda Kuronský, ale polský šlechtic Alexandr Batowský. Měla stejnou matku jako její tři sestry, ale otce jiného. Dorothea byla později provdána do Paříže za synovce významného politika Talleyranda - Edmonda de Périgord, pozdějšího vévodu von Talleyrand a von Dino.

Na základě článku uveřejněného v roce 1990 v periodiku *Nové knihy* (O. Filip, s. 8) jsem zjistila, že dvojici Dorothea Périgordová-Talleyrandová a hrabě Karel Clam-Martinič pokládal za Barunčiny rodiče už Adolf Irmann, chyběly mu však důkazy potvrzující Dorotheino těhotenství. Tuto tezi potom podrobně rozpracovala zastánkyně šlechtického původu Boženy Němcové Helena Sobková. Jaké jsou důvody považovat právě zmíněnou dvojici za rodiče Barbory Panklové?

Vycházejme z faktu, jež vypátrala H. Sobková, a to že se Dorothee v průběhu roku 1816 narodilo dítě. V době probíhajícího Vídeňského kongresu, v roce 1815, prožila bouřlivý román s mladým hrabětem Karlem Clam-Martiničem. Milostná aférka nezůstala bez následků. Dokladem Dorotheina těhotenství se staly dopisy, které v lednu a v únoru 1816 napsala její matka a adresovala je své nejstarší dceři Kateřině Zaháňské. Svůj dopis ze 16. ledna 1816 začíná slovy: „*Spoléhám na Váš důvtip, který shledá zcela určitě, že je třeba udělat vše pro zachránění Dorothey a její zachování pro děti...*” (H. Sobková, 1997, s. 83). Dopis psaný o pár dnů později (29. 1. 1816) jasně dokazuje, že je Dorothea těhotná, navíc se v něm objevuje tato souvislost: „*Říkáš, že Dorothea se pro své přijaté náboženství nemůže rozvést - ale ona naopak píše, že pruské zákony to katolíkům umožňují. Jde zcela určitě o starosti s jejím devítiměsíčním tělesným stavem - ona tvrdí opak a přeje si, abych nejezdila do Německa a nezpůsobila nějaké obtíže*” (H. Sobková, 1997, s. 84). Dopis dále pokračuje matčinými slovy: „*Ať je jak je, je naší povinností ji zachránit a zabránit každému skandálu - tato úloha je lehká jen když přijede, a to co možná nejrychleji, pak potrestá řeči Vídeňáků, kteří psali o jejím jiném tělesném stavu*” (H. Sobková, 1997, s. 84). Otázkou zůstává kdy a kde se dítě narodilo. Dorothea totiž ukončuje svůj vztah s Karlem Clam-Martiničem už v lednu roku 1816, ale zůstává nadále ve Vídni. Nabízí se otázka, proč se nevrátila hned domů do Paříže. H. Sobková (1997, s. 85) si Dorotheino vyčkávání vysvětluje tak, „*že čeká, až se dítě narodí*”. Do Paříže se pak Dorothea vrátí, ale sama. Původní návrat, který se měl uskutečnit v dubnu, proběhne již v březnu. Dorothea se vrací do Paříže 3. března 1816, zřejmě po porodu nemanželského dítěte. Dítě se podle všeho narodilo ve Vídni

začátkem února. Odpovídaly by tomu úryvky z dopisů popisující změny tělesného stavu Dorothey, jak je vnímali lidé ve Vídni. Dorothea tedy musela být v době, kdy byly dopisy psány, ve vyšším stupni těhotenství. H. Sobková na základě všech uvedených písemných zpráv vyslovuje úvahu, že se dítě mohlo narodit dokonce 5. února. Pátý únor je i datem křestního zápisu Boženy Němcové. Pokud by jím skutečně byla Barbora, posunul by se i její do dnešní doby udávaný rok narození o čtyři roky zpátky, což nelze zcela odmítat vzhledem k tomu, že dosud nemůžeme bezpečně říci, že se Božena Němcová narodila v roce 1820.

Hypotéze, že je Dorotheiním dítětem Barunka Panklová, nahrává i poměrně ošidný argument postavený na nápadné podobnosti tváří Dorothey a Barbory. Obě měly modročerné hladké vlasy, velké hluboké oči, širší lící kosti, spisovatelské sklony, temperament.

K věrohodnosti hypotézy přispívá povolání Jana Pankla na Dorotheino panství do Zaháně, jež se uskutečnilo po smrti Kateřiny Zaháňské. Dorothea dokonce vystrojí Janu Panklovi pohřeb a nechá mu postavit pomník - *za věrné služby*. I zde bychom snad našli protiargument - vystavění pomníku mohlo být projevem úcty a díků za službu na zámku.

Faktem zůstává neustálý zájem Dorothey, vévodkyně, která dožívá v Zahání, o Boženu Němcovou. Dokladem je několik dopisů, v nichž můžeme nalézt i důvěrná, citově zabarvená oslovení.

Jednotlivé argumenty hypotézy do sebe plynule zapadají, a přesto má hypotéza jeden háček. Záznamy Dorotheina a Clamova dítěte byly dodatečně objeveny M. Ivanovem. Nález záznamu o něm definitivně zamítnul možnost, že by potomkem Dorothey a Karla Clam-Martinice byla Božena Němcová. M. Ivanov doložil totožnost tohoto dítěte. Dorothea porodila v malých lázních Bourbon-I' Archambault mezi 10. a 15. zářím děvčátko, jež dostalo jméno Marie Henrietta Dessalová. Ivanov popisuje i další osudy děvčete, jež bylo mylně ztotožňováno s Boženou Němcovou.

Znovu stojíme před otázkou, kdo mohl být matkou Barbory Panklové? V pořadí již třetí matku přiřkla Barunce středoškolská učitelka Jana Wagnerová. Dle její teorie by matkou Barbory měla být schovanka Kateřiny Zaháňské **Klára Bresslerová**. J. Polák (1996, s. 37) k tomu dodává, že Wagnerová v podstatě staví na pasáži „ze vzpomínky nejstarší schovanky Kateřiny Zaháňské Emilie von Gerschau (narozena 1801) o cestě s vévodkyní, s její sestrou Pavlínou a se schovankou Klárou Bresslerovou do Florencie v roce 1818". Jak již bylo zmíněno Klára ve Florencii zemřela. K tomuto údaji připojila

J. Wagnerová vlastní hypotézu. Podle ní se Kláře Bresslerové narodilo ve Vídni v roce 1818 děvčátko. Klára však cestou do Itálie zemřela. Kněžna, jež se v roce 1819 znovu provdala, se spolu se svým mužem rozhodla postarat se o ně, a to tak, že mu najdou vhodné náhradní rodiče. Tato představa zní příliš neuvěřitelně, navíc není podložena žádnými přímými důkazy. „*Nereálná je také představa, že by Klára hned po porodu zanechala ve Vídni novorozeně (komu?) a odjela si na výlet*“ (J. Polák, 1996, s. 37). V této verzi rovněž postrádáme potencionálního otce. Ten je až dodatečně doplněn a má jím být opět Metternich. Pro J. Poláka (1996, s. 37) je tato verze „*nedomyšlenou improvizací*“. Soudím, že verze nemá potřebné faktografické podloží, chybí vědecký přístup, a proto ji vylučuji.

V dalším pátrání po matce Boženy Němcové se odchýlíme od prvotního plánu jít po ženské linii. Zaměříme se nejprve na údajného Barunčina otce, skrze něj se dostaneme k možné matce. Jednu z nejmladších hypotéz o tajemství původu Boženy Němcové vyslovil přímo její pravnuk MUDr. Tomáš Němec. Otcem Boženy Němcové by mohl být Francisco José de Goya.

Tomáš Němec staví svoji hypotézu na nálezech v pozůstalosti svého otce. Těmito nálezy jsou čtyři grafiky. První tři jsou originály od Rembrandta a čtvrtá je originál Goyův. Možná nás napadne, jak grafiky souvisejí s původem Boženy Němcové? T. Němec k tomu má poněkud svérázné vysvětlení. Grafiky se pro něho stávají klíčem k odhalení pravého otce jeho prababičky. Podle T. Němce (E. Pavlatová, 1995, s. 3) Barunka pochopila, že není dcerou Panklových a toužila získat něco z otcova majetku, něco, co by jí bylo památkou na vlastní, avšak nikdy nepoznané rodiče, a tak „*jí přinesl ze zámku její dost laskavý otčím tři Rembrandtovy grafiky a maličký nadepsaný lept*“. Překvapující bylo, když na poslední grafice T. Němec objevil právě Goyův podpis, ba co víc, objevil na ní i skrytý kryptogram. Kryptogram v sobě skrýval slova „*Goya-Ich (Goya-Já) a Sabasa seňora Garcia-Sie (Sabasa seňora Garcia-ona)*“ (E. Pavlatová, 1995, s. 3). Vedle Goyova originálu jsou tu ještě díla Rembrandtova. Jak tato díla souvisejí s hypotézou Goyova otcovství? Při smrti Goyovy manželky pořizoval notář soupis Goyova majetku, v němž bylo i deset Rembrandtových grafik. Tri z nich později dostala Barbora.

Rozluštěním kryptogramu byla nalezena i předpokládaná matka. Měla jí být mladičká neteř španělského politika Evaristy Pereze de Castro - **seňora Sabasa Francisca Garcia**. Když Goya portrétoval v roce 1815 jejího strýce, objevila se v ateliéru a Goya, oslněn její krásou, se rozhodl namalovat i její portrét. Tak vznikl intimní vztah mezi

stárnoucím Goyou a mladičkou seňorou. Barunka byla dle této teorie zplozena hned v následujícím roce, v roce 1816.

Kdybychom připustili, že má T. Němec pravdu, jak by se Goyovo dítě ocitlo v Ratibořicích? Vysvětlení se zdá být logické. Přesídlením děvčátka do Rakouska by mu Goya zajistil lepší existenční podmínky, v tehdejší Španělsku totiž vládla silná ruka inkvizice. T. Němec se domnívá, že dítě bylo poprvé pokřtěno ještě ve Španělsku, jako Barbara, podruhé bylo pokřtěno ve Vídni, a to Barbora. Ve Vídni došlo ke křtu proto, aby byl dodatečně vytvořen záznam o jejím původu. „*Mohlo by to i vysvětlovat, proč se dodnes nikde nenašel její křestní list*“ (E. Pavlatová, 1995, s. 3). Určitým mezičlánkem na cestě Barunky do Ratibořic byla Dorothea Périgordová-Talleyrandová. Talleyrand, její druhý manžel, se znal s Metternichem a oba byli v jistý čas partnery vévodkyň Zaháňských, vrchnosti, na jejímž panství Barbora vyrůstala. „*Dorothea pak zřejmě uklidila dítě k Metternichovi do Rakouska, a tak se Betty ocitla v Ratibořicích*“ (E. Pavlatová, 1995, s. 3).

Co ještě přispívá k hypotéze o Goyově otcovství Barbory Panklové? Opět argument podoby. Při srovnání Hellichova portrétu Boženy Němcové s podobiznou seňory Sabasy Garcii konstatuje T. Němec naprostou shodu rysů a dokonce shodné držení šíje. T. Němec má pro svoji hypotézu ještě další důkazy. „*Všichni už vědí, že do rodiny musela Betty přijít jako přibližně tříletá. Ví se, že dítě trochu žvatlalo jakousi řečí, ale čeština ani němčina to nebyla. Mohlo se jednat o španělštinu, které nikdo nerozuměl*“ (E. Pavlatová, 1995, s. 3). Je vidět, že je Tomáš Němec až zarputile přesvědčen o původu své prababičky. Argumentuje i charakterem jejího vystupování, v němž nechybí láska k dobru, temperament, schopnosti, čínorodost a až goyovská bojovnost za právo. Svoji hypotézu však nemůže doložit přesvědčivými písemnými či jinými důkazy, rovněž nelze s naprostou jistotou říci, že byl kryptogram, v němž Němec spatřuje určitý vzkaz dcerce, správně přečten. Přesto si myslím, že tato domněnka stojí za pozornost a nelze ji jednoznačně zamítnout. Je totiž velmi zajímavé, že ji vyslovil člen rodiny a že se v ní objevuje argument jazykový. Barbora zpočátku zaostávala ve škole a to by právě mohlo být způsobeno onou jazykovou bariérou, později se však dostala do tzv. *Zlaté knihy*, kam se zapisovali jen výborní žáci.

Výčet eventuálních matek zakončíme poslední, značně nestandardní teorií historika Jaroslava Šůly. Ten považuje za klíč k řešení problému původu Boženy Němcové

bezpečnou znalost pohybu její babičky (M. M. Novotné) po odchodu z Kladska. Podle Šůly zde stále panuje nedostatečná znalost tohoto pohybu. To je první bod jeho teorie.

Neodmítá matriční údaj, že svobodná matka Terezie Novotná porodila ve Vídni v únoru 1820 děvčátko. Podle Šůly však toto děvče krátce po narození zemřelo.

Na základě studia mnohých archivních materiálů dospívá k následujícím hypotetickým závěrům. Barbora Panklová se narodila 2. května 1818 na neznámém místě. Původně se dcera narozená v roce 1818 mohla jmenovat Alžběta Panklová, oslovovali ji Betty, Bětko. Dne 4. února 1820 se pak manželům Panklovým narodila další dcera, Barbora Panklová, která záhy zemřela. Poté Panklovi znám neznámých důvodů ztotožnili druhou dceru s první. Rodiči děvčátek mohly být tyto dvojice:

1. anonymní matka a Jan Pankl;
2. Marie Magdaléna Terezie Novotná, kterou si později vzal Jan Pankl, a anonymní otec;
3. Johana Barbora Terezie Novotná, sestra Marie Magdalény Terezie Novotné a anonymní otec;
4. Marie Magdaléna Čudová-Novotná, babička Boženy Němcové (což se mi už jeví jako pouhá fikce), a anonymní otec;
5. anonymní matka a anonymní otec; manželé Panklovi dítě přijali za své.

Kde mělo dojít k narození dítěte, není dořešeno. Definitivně je vyloučeno jako místo narození pouze Kladsko.

V Šůlově teorii se poprvé objevují jména **Johany Barbory Terezie Novotné** (pokud pomineme prvotní mylnou záměnu s Terezií) a **Marie Magdalény Novotné, rozené Čudové** jako potencionálních matek Barbory Panklové. Nikým jiným zatím nebyla tato domněnka vyslovena. Musím říci, že mateřství druhé jmenované ženy se mi zdá krajně nepravděpodobné.

1.2.2 Je datum 4. 2.1820 skutečným datem narození Barbory Panklové?

Již bylo řečeno, že pátrání po původu Boženy Němcové úzce souvisí s otázkou jejího skutečného stáří, resp. s problematikou zpochybnění data jejího narození. Předně je třeba si uvědomit, že k datu 4. 2. 1820 se dospělo na základě tehdejších zvyků křtít dítě hned po narození či následující den. Datem křtu Barbory Panklové je 5. únor 1820. Zápis o křtu tedy neudává datum narození, je výhradně dokladem o křtu, přesto však dokladem, z něhož lze datum narození vyvozovat. Další indicií na cestě ke stanovení dne narození mohou být údaje samotné Němcové, která hovoří o svém narození dne 4. února 1820, někdy

i 5. února. Pokud vyslovujeme hypotézu, že se Barbora Panklová nenarodila v roce 1820, ale o několik let dříve, nemůžeme tak činit na základě křestního zápisu a některých údajů, které o sobě Němcová uvádí. Některé údaje, jež lze vyčíst z korespondence, myšlenku, že byla Barbora o pár let starší, než je obecně přijímáno, totiž víceméně vyvracejí.

Hypotéze, že Barbora Panklová byla starší, než uvádí křestní zápis (1820), nahrává zjištění H. Sobkové, která spolu s PhDr. Marcelou Maňákovou (z muzea Aloise Jiráska) objevila v březnu 1996 dopis paní Emílie Prouzové z 27. 3. 1889 určený strýci A. Jiráskovi. Píše v něm o návštěvě 74leté „*Kristly Nemasíové, rozené Celbové z Ratibořic, která při dobré paměti vyprávěla své vzpomínky na mládí a na osoby z Ratibořic. ... »V ten čas, kdy Němcová tam meškala, bylo Kristle asi 17, Němcové asi 15 roků«*” (H. Sobková, 1997, s. 41).

1.2.2.1 Věk Barbory Panklové podle školních knih

Víme, že křestní zápis znějící na únor roku 1820 je po formální stránce v pořádku. Zarážející je, že se Panklovi a nejen oni křestním listem Barbory v podstatě neřídili, začali se jím řídit až v souvislosti s přípravami na svatbu Barbory. H. Sobková s naprostou jistotou tvrdí, že Barbora Panklová datum 4. 2. 1820 změnila právě až v době své blížící se svatby. „*Farnímu úřadu byl předložen opis křestního listu³⁾ a rok 1817 byl vyměněn za rok 1820. Božena Němcová se stala otři roky mladší než Barbora Panklová*” (H. Sobková, 1997, s. 43).

Nejpřesvědčivější důkaz, že se dnes oficiálně uváděným datem téměř nikdo neřídil, podává školní dokumentace. Podle školních údajů, které podrobila pečlivé analýze Helena Sobková, se Barbora Panklová narodila už v roce 1818 nebo 1817. Začátek školní výuky spadá do roku 1824 a Barbora je v zápisu označena jako šestiletá, což nesouhlasí s křestním zápisem, podle něhož by byla v roce 1824 teprve čtyřletá. Ani učitelé nikde nevykazovali rok 1820 jako rok narození Barbory Panklové. V žádné ze školních knih tento rok nenalezneme, všude se setkáváme s rokem 1818 či 1817.

Další důkazy proti roku 1820 předložené Sobkovou jsou ryze hypotetického rázu: pokud by Barunka nastoupila do školy jako čtyřletá, byla by schopna zvládat každodenní asi pětikilometrovou cestu z Ratibořic do České Skalice a zpět? Nerozeznali by učitelé čtyřleté dítě od šestiletého? Zní to na první pohled poměrně logicky, ale... Listujeme-li knihou Heleny Sobkové Tajemství Barunky Panklové, narazíme na

³⁾ Opis křestního listu Barbory si z Vídně pořídili Panklovi v roce 1831.

informaci znehodnocující jeden z výše uvedených argumentů. Sobková se domnívá, že v prvních dvou letech školní docházky byla Barunka vyučována soukromě domácím učitelem, z toho plyne, že nemusela chodit každý den několik kilometrů do školy do České Skalice. Zmíněný argument bych tedy nepovažovala za plnohodnotný, nicméně neodporuje domněnce, že v době nástupu do školy bylo Barunce šest let, i když do školy v České Skalici začala po dvouleté domácí výuce docházet až od září 1826 - stejně jako její bratr Jan.

Rok 1824 označuje jako dobu nástupu Barbory Panklové do školy rovněž celá řada starších autorů, například V. Tille (1969, s. 12): „*Ještě před babiččíným příjezdem, na podzim 1824, dala matka Barunku zapsat do skalické školy...* ". Konec školní docházky (povinná školní docházka trvala šest let) je datován rokem 1830, ještě před Barbořiným odjezdem do Chvalkovic.

Školní záznamy představují nejobjektivnější důkaz Barunčina skutečného stáří, přesto je i tento důkaz přijímán kriticky. Podle názoru bývalého ředitele Muzea Boženy Němcové v České Skalici Ludvíka Mühlsteina se ještě stále nepodařilo dokonale dešifrovat školní dokumentaci té doby. To může vést k četným omylům. Josef Polák důkazy Sobkové odmítá definitivně. Vyslovuje názor, že rozdíl dvou let, který nám v určení stáří Barunky Panklové zamotává hlavu, nebyl způsoben zfalšováním křestního listu, ale zaevidováním do předběžného českoskalického soupisu dětí, které byly školu povinné. Barunka tu byla k roku 1824 evidována jako šestiletá, čímž se stala pro školu o dva roky starší. Do školy pak nastoupila ve věku svých skutečných šesti let, a to v roce 1826. První čtyři roky navštěvovala školu v České Skalici, poté školu v Chvalkovicích, kde svá školní léta zakončila. Polákově názoru však odporuje fakt, že v chvalkovické škole Barbora Panklová evidována nebyla. To vysvětluje slovy: „*Tato docházka nemusila být evidována, neboť při nástupu do Chvalkovic měla školní věk 12 let, ale jen na papíru*“ (J. Polák, 1996, s. 78).

Na otázku, zda se Barbora Panklová narodila v roce 1820, nebo dříve, nelze ani po tomto průzkumu jednoznačně odpovědět. Školní dokumenty, jak je analyzovala Sobková, by na tuto otázku odpověděly negativně. Barbora je podle nich o dva roky starší. Stanoviskem Josefa Poláka, Václava Černého ml. i dalších je, že Barbora Panklová se narodila 4. února 1820.

Záhadu Barunčina věku by nám mohl pomoci rozluštit její tříletý pobyt na zámku v Chvalkovicích. Odjíždí sem v roce 1830, tedy deset let po svém údajném narození. Chvalkovická zkušenost naznačuje, že jí těžko bylo deset let, daleko spíše víc.

1.2.2.2 Pobyt v Chvalkovicích

Na zámek do Chvalkovic přichází Barbora v létě 1830, a to z několika důvodů. Rodina Panklova se v novém bytě, jež získala jako náhradu za stržení Starého bělidla, tísní a matka navíc očekává narození dalšího potomka. „*Matka cítila se odjara znovu s útěškem, Barunka jí doma překážela, a tak se rozhodli dát ji, když v červenci přestala chodit do školy, z domu*“ (V. Tille, 1969, s. 18). Další důvodem je výchova u správce chvalkovického zámku - pana Augustina Hocha. V rodině správce Hocha si měla Barbora osvojit panské mravy, nabýt dalšího vzdělání a seznámit se s vyšší kulturou. Výchovný pobyt ji měl naučit němčině a všem domácím pracím, rovněž společenskému chování.

Do Chvalkovic za ní docházel učitel Augustin Purm, jenž ji učil hře na piano a zpěvu, paní učitelová (Purmova snacha) ji měla naučit šít a plést. J. Polák (1996, s. 59) výchovný pobyt vyvrací, podle něj šla Barunka k Hochovým jednoduše do služby, „...*musila pomáhat stonavé paní zámecké a její hospodyni Anežce v domácnosti i na dvoře.*“ ... „*Správcova rodina měla nadbytek naturálií. Navíc Barunka si fakticky za »výchovu« platila svými pracemi v domácnosti Hochových.*“ Mnozí životopisci se také domnívají, že matka poslala Barunku do Chvalkovic proto, aby ji uchránila před svody panstva.

V Chvalkovicích se z Barunky stávala slečna Betty. Zdejší pobyt je obdobím Barunčina rychlého dospívání, obdobím proměny rozpustilého dítěte v mladou okouzující dívku, jež krásou upoutávala pozornost nejednoho muže, obdobím fyzických a psychologických změn. Chvalkovice jsou na životní pouti Boženy Němcové zásadní zastávkou představující důležitou etapu jejího poznávání a lidského rozvíjení.

Inteligentní pan Hoch v Barunce probouzí čtenářskou vášnivost, seznamuje ji s dobovými německými romány, jež vzbudily její fantazii a touhu po lepším, vznešenějším a nevšedním ideálu, který dává člověku smysl života. „*Nejprve mu předčítala z knih, které jí sám vybral, potom mu vyprávěla o těch, které směla sama číst, nakonec hltala sama, co si tajně vzala z regálu*“ (J. Morava, 1995, s. 18). Učí se společně s Vilémem, synem pana správce; když ho pan Hoch připravuje ke zkoušce na techniku, poslouchá jeho vyprávění, se zaujetím sleduje jeho výklady na glóbu, po večerech mu předčítá z knih. U Hochů se setkává s úřednickou inteligencí, zejména se dvěma písaři, starším a mladším.

Mladá slečna se těší náklonnosti všech těchto mužů. Mladšího písaře Leopolda Weisfloga později popsala Božena Němcová následovně: „*Tenkrát bylo mu asi sedmáct let, když jsem přišla do zámku. Byl to pěkný blondýn, silného těla, ale v tváři žádný výraz: byl to ještě mladý, neokřesaný hoch, dobrý, ale hloupý. Byli jsme dobří přátelé, avšak když se pravilo, že je do mne zamilován, tu jsem se rozmrzela a bylo po kamarádství*” (H. Sobková, 1997, s. 39). Jinak viděla staršího písaře Schuberta, jemuž bylo v té době asi 36 let: „*Občas zadíval se však na ni svýmajedovatýma očima a dospívající dívka cítila podivnou hrůzu ve svém panenském srdci*” (V. Tille, 1969, s. 24). Dále vzpomíná: „*Před ženskými neměl žádný respekt. Nikdy jsem ho neviděla které políbit ruku nebo kompliment udělat, ačkoliv ho všechny chtěly.*” „*A já byla jediná, kterou miloval, já ho viděla plakat, ovšem to bylo později...*” (J. Morava, 1995, s. 19).

To, že byla Barbora v době chvalkovického pobytu starší, než by odpovídalo oficiálně udávanému datu 1820, je možné odvodit nejen ze zpráv o náklonnosti mužů, ale i z nejrozumnějších kamarádství. K věrohodnosti hypotézy výrazně přispívá vyjádření jí samotné v dopise neznámému adresátovi⁴⁾ z konce roku 1854.

Pokud se zaměříme na první z uvedených argumentů, asi nás napadne, že si lze jen stěží představit, že by se muži obraceli za desetiletým děvčátkem. Barbora patrně musela být v době chvalkovického pobytu v letech 1830-1833 již znatelně fyzicky a psychicky vyspělá, což by korespondovalo s myšlenkou, že byla starší a že se narodila v roce 1817. Nasvědčuje tomu i vnímání zájmu o vlastní osobu samotnou Barborou. Byla si vědoma, že upoutává muže, vnímala pozornost, jíž ji věnovali, a nebyla jí zcela lhostejná. Bylo by možné, aby se sedmnáctiletý písař sblížil s desetiletým děvčetem? Kdyby byla Barbora při příchodu do Chvalkovic desetiletá, našla by si přítele v sedmnáctiletém, téměř dospělém písaři Leopoldu Weisflogovi?

Těžko si také představit, že by si po návratu z tříletého pobytu ve Chvalkovicích důvěrně špitala s kamarádkami z dětských let, s osmnáctiletou Kristlou a Márinkou, navštěvovala s nimi zábavy a slavnosti, kdyby nebyla téměř stejně stará jako ony, tedy alespoň šestnáctiletá. Fakt, jenž naši hypotézu podporuje, je přístup ratibořických dětí k Barunce po jejím návratu z Chvalkovic - pokládali ji za velkou dámu.

Ukončením tříletého pobytu v Chvalkovicích však styk Barbory s tímto zámkem nekončil. Putovala sem ještě několikrát. A to v době, kdy přijelo do Ratibořic panstvo. Na jedné z návštěv se odehrálo zajímavé setkání, které by opět mohlo napomoci hypotéze, že

⁴⁾ Hanuši Jurenkovi

v době příchodu do Chvalkovic bylo Barboře více než deset let. „*Hoch stal se zatím správcem, jeho děti povyroستly a mívaly návštěvou dcerušku ředitele panství Police nad Metují Josefa Dáni, ostýchavou Lidušku, kterou děti rády škádlily pro její chatrnou němčinu. Třináctiletá Liduška přilnula k mladé slečně, která sedávala v parku s knihou v ruce a hájila svoji mladší družku před malými nezbedy*“ (V. Tille, 1969, s. 27). V uvedené citaci spatřuje H. Sobková náznak, že by Barbora mohla být starší, než uvádí křestní zápis. Domnívá se, že Liduška vzhlížela k mladé slečně čtoucí v parku chvalkovického zámku jako k určité autoritě. Pokud by se však Barbora narodila v roce 1820, byla by o pouhé dva roky starší než Liduška a dokonce o rok mladší než Katynka, dcera Hochových (narozená v roce 1819). Je tedy otázkou, zda by Liduška vzhlížela k teprve patnáctileté dívce. Domnívám se, že třináctileté děvče může vzhlížet i k děvčeti staršímu o pouhé dva roky, proto nepovažuji tento argument, o němž H. Sobková hovoří, za závažný. Uvádím ho jen pro přehled.

Za nejobjektivnější argument považuji informace v dopise Boženy Němcové neznámému adresátovi⁴ z konce roku 1854, v němž sama naznačuje, že rok narození 1820 nemusí být pravdivý. „*Tu dobu, nebylo mi ještě zcela třinácte let, přišla jsem do Chvalkovic, městyse to as hodinu cesty od domova, k správcům do stravy, k učitelce do šití a k učitelovi, abych se učila fortepianu a němčině*“ (Korespondence⁵, 2004, s. 127n.).

Chvalkovický pobyt by naznačoval, že „Barbora Panklová byla o dva až tři roky starší než Božena Němcová“. Kdo z nich je tedy obětí mýtu?

1.2.3 Staré bělidlo - vyvrcholení mýtu ratibořického údolí

„Stopy člověka v prostoru a čase. Dotýkání.

Tenká vlákna vystřelující z dotýkaných míst vlají všemi směry.

*Někdy duhově zazáří a čas, který ani zdaleka neplyne přímočaře,
je uchvacuje do svých smyček,*

a jako pavučiny babího léta rozvívá po krajině

- daleko, blízko, dávno, teď. Náhodné místo?

Kout severovýchodních Čech! Rámec... ”

(V. Franz, 2007, s. 115)

⁴ Nadále tento informační zdroj cituji zkráceně jako Korespondence.

Ano, právě tato slova vystihují genius loci ratibořického údolí. Údolí řeky Úpy mezi Českou Skalicí a Červenou Horou nazývané od roku 1878 Babiččino údolí je místem nesoucím zprávu o lidských snech, návratech do minulosti, představách, přáních a touhách. Je zvěčněním mýtu o bezstarostném šťastném dětství. „*Nikdo z Vás nevidí milé Ratibořice tak krásnými jako já! Vy vidíte v nich jen prózu skutečnosti, mně zůstaly rájem! Každý kámen, každou květinu vidím ještě, jak byly, dokud jsem byla děvčetem, děvčetem plným obrazivosti*“ (M. Otruba, 1962, s. 14n.).

Kniha Boženy Němcové dlouho určovala tvář údolí a ráz celé místní krajiny, kterou většina návštěvníků považovala za věrný obraz tehdejšího života, nikoli za součást fabulovaného světa *Babičky*. Mnozí z nás byli rozčarováni, když se poprvé dověděli, že Panklovi v dnešním Starém bělidle nikdy nebydleli. Byl nám tak zbořen mýtus idylického předobrazu určeného *Babičkou* - mýtus Barunkina dětství prožitého v chaloupce u Viktorčina splavu. Jako Barunka Panklová tu tedy nežila, jako Božena Němcová tu se svými dětmi strávila v roce 1844 nezapomenutelné letní prázdniny. Staré bělidlo se později stalo dějištěm její vrcholné prózy. Přenesla sem vzpomínky na dětství prožité na původním panském bělidle pod zámek.

Panklovi se po příjezdu do Ratibořic v létě 1820 usadili v čp. 6, v „pravém“ Starém bělidle, které stálo poblíž starého zámeckého skleníku vedle původní ovocné zahrady. (Pravděpodobně byl tento dům označován jako panské bělidlo, název Staré bělidlo vznikl až v době, kdy bylo postaveno další panské bělidlo.) Zde žila Barbora až do roku 1830, kdy bylo na příkaz vévodkyně Kateřiny Zaháňské Staré bělidlo (čp. 6) a skleník (čp. 6a) strženo, byla také zrušena ovocná zahrada a postaven nový dům pro zahradníka. „*Staré bělidlo byla prostranná chalupa č. 6 u východu z parku, zpola zděná, zpola dřevěná, s ovocnou zahradou u starého skleníku*“ (V. Tille, 1969, s. 10).

V roce 1830 se Panklovi přestěhovali do bytu pod ratejnou (čp. 1), jenž jim kněžna vykážala. Pro rodinu to byla téměř katastrofální změna. Z prostorného, prosluněného domku se najednou ocitli ve stísněném, vlhkém a tmavém bytě. Šlo o polosklepní byt o dvou místnostech a tmavé kuchyni, ležící v přízemí ratibořického dvora naproti novému skleníku. V tomto novém domově přibýlo k osmi Panklovým dětem ještě pět.

V bytě pod ratejnou žila Barbora, s přestávkou v letech 1830-1833 (pobyt v Chvalkovicích), až do své svatby 12. 9. 1837. Panklovi tu žili do roku 1845, kdy se přestěhovali do Zaháně.

I když rodina Panklova na Starém bělidle nikdy nebydlela, mýtus Starého bělidla i mýtus šťastného údolí přetrvává. Sugestivně procházíme místy tak dobře známými z četby, jako je zámek, mlýn, Viktorčín splav, altánek, alej, na jejímž konci spatřujeme Staré bělidlo, kde se před námi rozehrává barevný děj prózy. Vstupuje do nás nostalgie, vzpomínky na dětství vykreslené v Babičce se prolínají s osudy výjimečné ženy, se snem a fantazií nás samotných. Toužíme pak vůbec poznat skutečný osud lidí tohoto údolí, nebo nám vyhovuje, že nám mlha tajemna kolem jejich osudů umožňuje při každé návštěvě prožít znovu onen mýtus života a díla Boženy Němcové?

1.2.4 Konec ratibořické idyly

V roce 1833 se Barbora po tříletém pobytu v Chvalkovicích vrátila domů do Ratibořic. Byly to však jiné Ratibořice, než jak je vnímala před třemi lety. Najednou kolem sebe viděla opak toho, kam ji unášely její touhy. Chtěla žít volně, stát ve středu dění, pohybovat se v intelektuálních kruzích, nepromarnit svůj život a umět se v něm plnohodnotně uplatnit. Byla však směřována jinam. Matka ji začíná uvádět do běžných povinností dobré manželky a nenásilně ji tak připravovat na manželství, což se příliš neslučuje s Barunčinou stále ještě dětsky snivou duší. Krásnou, svéhlavou a temperamentní dívku obdivují muži i chlapi z panských kanceláří a náchodského dvora. Všechna tato letmá dobrodružství jsou neškodná. Barunka čeká na muže, v jehož lásce by našla doplnění sebe sama. Její touhy a přání nikdo nevyslyší. Není čas dlouho vyčkávat. Rodiče se rozhodnou dceru provdat dřív, než bude pozdě.

Od roku 1836 přichází k Panklovým vrchní myslivec pohraniční strážce, jenž vypráví o svém nadřízeném Josefu Němcovi, recipientovi z Červeného Kostelce, který by se rád oženil. Tato informace Terezii Panklovou zaujme, skoro sedmnáctiletá Barbora doma „zaclání“, navíc jí nadbíhají nejrůznější nápadníci...

Snad sedmnáctiletá, snad dvacetiletá, nebo dokonce jednadvacetiletá provdává se Barbora Panklová v roce 1837 za úředníka finanční stráže Josefa Němce. Sňatek ji přivádí do holé skutečnosti. O patnáct let starší ženich pro ni není pravým partnerem, nemá pochopení pro romantické představy své mladičké ženy. *„Když přišel poprvé s Antonem k Panklovům na návštěvu, hrála si prý budoucí nevěsta s pannou, schovala ji rozpačitě a bála se toho vysokého, hlučného muže v upjaté uniformě, jenž se nutil s ní žertovat a zacházel s nijako s holčičkou. Cítila k němu odpor a nechtělo se jí ani uvěřit, že se má pojednou stát nevěstou. Doma nebyl sice život rájem, ale ve svých dívčích*

snech vídala zcela jiného, ideálního ženicha... " (V. Tille, 1969, s. 29). Barunka cítila, že pro ni není tím pravým, a dlouho se sňatku vzpírala. Vracela Němcovi dárky, trhala jeho dopisy, spolu se svými kamarádkami se mu vysmívala, leč marně.

Dne 12. září 1837 se konala svatba sedmnáctileté Barbory Panklové a dvaatřicetiletého Josefa Němce. Jako by celé údolí zaplakalo! Když otec vyváděl Barunku z bytu pod rátejnou, téměř všichni obyvatelé Ratibořic sledovali pobledlou nevěstu v světle modrých šatech, zahalenou bílým závojem. Ženy z ratejny už tehdy manželství věštily neštěstí, protože nevěsta byla oblečena v modrých šatech a to podle staré pověry nepřinese manželství štěstí. „*Osmadvacet schodů ji oddělovalo od mládí, tam dole vlhký, páchnoucí byt, teď symbol něčeho, co už se nevrátí*” (M. Ivanov, 1992, s. 131).

Manželé byli oddáni v České Skalici v kostele Nanebevzetí Panny Marie. Odsud se všichni odebrali k slavnostnímu obědu do Steidlerova hostince U Bílého lva. Svatbu však oslavili o den později, na jiřinkové slavnosti v sále Steidlerova hostince v České Skalici. M. Otruba (1962, s. 25n.) ji popsal asi takto: „*Svěží půvab Barbory Němcové strhl na sebe pozornost celé společnosti a obdivovaná mladistvá paní, náruživá tanečnice, rozloučila se tancem s dívčími léty*”. V. Tille (1969, s. 31) ji líčí obdobně: „*Mladá žena tančila v rozjařené společnosti vášnivě po celou noc: loučila se v zanícení se svými dívčími sny, zapomínajíc v náručí tanečníků na minulost - i budoucnost*”.

Tak skončilo dětství a mládí Barunky Panklové, skončil věk krásných snů a životních ideálů.

Josef Němec byl muž vysoké inteligence a pevného charakteru, který měl za sebou kus tvrdého života. Neukončená studia, osmiletou vojnu a pak službu u finanční stráže. Byl silně vlastenecky cítícím člověkem, ve službě zpočátku velmi ctižádostivým, energickým a horlivým. Přivyklý ze služby na vojně a v úřadě jednal i ve svém osobní životě necitlivě, dovedl se chovat stroze, chladně a panovačně. Pro své neúprosné češství a nesouhlas s politickým režimem byl celý život stíhán nejrůznějšími tresty, opomíjením při povyšování a nakonec předčasně penzionován.

Josef a Barbora Němcovi byli značně rozdílní, avšak v něčem si podobní, oba byli nepřizpůsobiví!. Nesoulad povah způsobil, že se pro Barboru stal svazek manželský utrpením. Pouhých několik dnů manželství ji přesvědčilo, že její předtucha nelhala. Bylo to tragické manželství, od počátku naplněné fatálním nesouzněním a smutkem. Dokladem toho je ještě po letech psaný dopis sestře Adéle: „*Pamatuj si, Adélko, manželství může být nebem, je-li v něm láska a vzájemná úcta, stane se ale peklem,*

klesne-li k sprostotě! Tak je to bohužel u Marie a zčásti i u mne! Já jsem se vdala částečně z vlastního nerozumu, částečně díky dobře míněnému přemlouvání maminky a Něm. Adélko, po osmi dnech manželství jsem plakala své první slzy - hořké slzy! Jak krásný, jak nádherný jsem si představovala život po boku milovaného muže, avšak ten život mi nebyl souzen! " (Korespondence, 2004, s. 318).

Není v mém zájmu popisovat celou historii manželství Němcových. V životě Barbory Panklové i v samotném díle Boženy Němcové však sehrává významnou roli. Manželství Němcových bylo řetězcem rozchodů, nepochopení, výtek, ale i návratů a krátkých smíření. Ať byl vztah Josefa a Boženy Němcových jakkoliv nešťastný, faktem navždy zůstane, že to byl právě Josef Němec, kdo přivedl manželku k české společnosti, kdo ji seznámil s národním hnutím a tehdejší vlasteneckou společností. Kdyby tohoto sňatku nebylo, mohli bychom se pyšnit spisovatelkou tak velkého formátu?

Jakkoliv byla Božena Němcová ve svém manželství nešťastná, musíme si uvědomit, že by se ve své době jen stěží našel muž, s nímž by mohla žena tak emancipovaná dlouho a spokojeně žít, nebo naopak jen stěží by se našel muž, který by byl schopen takovou ženu vedle sebe tolerovat a poklidně s ní žít. Božena Němcová žila na svou dobu nekonvenčně, byla skutečnou emancipovanou ženou, jakou známe z dvacátého století. Žila podle hlasu svého srdce a nebála se svůj život podřizovat vzletu svého ducha. Celý život hledala ideál partnera, symbol dokonalosti, duševního souznění. Nebylo snadné být manželem takové ženy.

Napadá mě otázka, zda se nevytváří kolem Josefa Němce pouhý mýtus stavící do popředí despotického manžela, absolutní kontrast povah, domácí peklo. Nenesou zodpovědnost za podobu svého manželství společně? Když se Barbora vysmívala jeho námluvám? Když svatbu protančila na jiřinkové slavnosti s jinými? Když hledala útěchu a cit u cizích mužů? A co Josef Němec? Vlastenec, obrovský smolař, oběť režimu. Byl pouze despotickým manželem, nebo i obrovsky tolerantním člověkem? Jak moc ublížil jejich vztahu režim, chudoba, časté změny prostředí a odloučení? Těžko hledat odpověď na otázky vznesené pouze v rovině úvah. Jedno je patrné, oba chtěli žít jinak, ale nedokázali to.

1.2.5 Shrnutí - příklon k jedné z teorií

Kapitola postihuje v celistvosti nejrozumnější hypotézy o původu a narození ženy, jež se tak výrazně zapsala do českých dějin a české literatury. Kolem jejího původu,

narození a dětství stále panuje mnoho nevysvětlitelného. Tato rouška tajemna vytváří onen *mýtus ratibořického údolí*, jemuž se snažíme „dostat pod kůži“. Klíčem k jeho rozluštění jsou v jednotlivých oddílech předložené více či méně věrohodné argumenty vztahující se k dílčím legendám života Barbory Panklové.

Kde mýtus dětství a mládí začíná? Prvním mýtem, pokud pomineme pověsti kolující ještě za Barunčina dětství mezi ratibořickým lidem, je původně doložená informace, že matkou Barbory byla mladší sestra Terezie Novotné Johana a otcem Jan Pankl. My už však víme, že Johana Novotná byla jen obětí mýtu o Barboře Panklové.

Mýtus Barunčina šlechtického původu a staršího věku znepokojuje mnohé z nás dodnes. Byla Barbora skutečně dcerou Kateřiny Zaháňské a Metternicha? Pravda, či legenda mající kořeny už v době Barunčiných dětských let strávených v Ratibořicích? Je přece něco, co by jejich rodičovství mohlo vyvracet. Kněžna po svém prvním porodu již údajně nemohla mít další dítě (Sobková 1997, Ivanov 1992). Argument svatebního daru (zlaté náušnice), který kněžna Barunce věnovala, rovněž neobstojí. Víme (Polák, 1996), že obdobný dárek dostalo od kněžny i jiné děvče z Ratibořic. Nezpochybnitelným zůstává i fakt, že všechny šlechtické nemanželské děti měly lepší osud než Barbora Panklová. Byla tedy dítětem Dorotheý Périgordové-Talleyrandové a Karla Clam-Martiniče? I zde jde o pouhou fikci. Tímto dítětem byla Marie Henrietta Dessalová. Ale co podoba a krása obou žen - Dorotheý a Barbory? Snad nejpřesvědčivější důkaz o původu Boženy Němcové. Je však dostačující? Že by skutečně byl otcem Metternich a matkou Kateřininu schovanka Klára Bresslerová? Objevuje se však i pološlechtická teorie, zveřejněná Tomášem Němcem. Byla Barbora dcerou Francisca de Goy a španělské šlechtičny Sabasy Garcii? Nebo se obrátíme k oficiální verzi, že matkou dítěte je panská pradelna Terezie Novotná a otcem panský kočí Jan Pankl?

Možná, že právě Terezie Novotná je další obětí Mýtu ratibořického údolí. Že měla ke své dceři špatný vztah? V tehdejší době se asi není čemu divit, vždyť hodnota a postavení dítěte v rodině bylo v devatenáctém století značně odlišné, než jak je známe z dvacátého století. Navíc byla Terezie zmožena četnými porody, starala se o stále se rozrůstající rodinu. Obecně ustálené mínění, že Barunčina matka byla zlá, zřejmě vyplynulo ze spisovatelčiny zmínky o tom, jak matka po udělení trestu žádala, aby jí děti odprosily a poděkovaly jí. J. Polák (1996, s. 80) se domnívá, že to mohla být „*spíše nějaká rodinná tradice*“.... „*Vycházela z názoru, že trest je na prospěch dítěte, takže se sluší, aby za tento »výchovný« akt poděkovalo*“ (J. Polák, 1996, s. 80). Chovala se tak

ke všem svým dětem. Dokázala být i citlivá. U J. Poláka se můžeme dočíst, že děti před spaním líbala na čelo a svou lásku jim spíš než slovem projevovala skutkem. Polák to dokládá i tím, že když Barunka onemocněla, obstarala pro ni lék, i když ho neměla čím zaplatit (pozn.: O této události H. Sobková naopak hovoří jako o argumentu pro Barunčin původ v okruhu šlechty). Terezie Novotná je asi i obětí mýtu v otázce Barunčina sňatku. Že ji snad špatně vdala? Komu jinému ji dát, aby se neopakoval její osud svobodné matky, než zdánlivě perspektivnímu staršímu státnímu úředníkovi? Strýcem sňatku byl ke všemu spíš sám Pankl, což dokládají následující slova: *„Když se večer před 1. májem roku 1836 dcera vracela z pálení čarodějnic, doprovázená selským synem ze Žernova, zpozoroval otec pokusy mladých lidí o polibky. Třebaže »jedna hubička nedělá Kubička«, zalekl se, že by si Barunka vzala nebo musila vzít mladého Kosinku za manžela, takže by potom chodila robotovat na panské. Aby ji této životní pohromy uchránil, nařídil, že dcera musí hned nazítří k Hochovům do Chvalkovic, aby neměla možnost Kosinku vidět a scházet se s ním“* (J. Polák, 1996, s. 80). Vlastně to byl Jan Pankl, kdo ze své dcery Barbory udělal tak trochu zakletou princeznu. *„Aby jí Pankel ve vybírání nechal úplnou a neomezenou rovnost, to mu ani nenapadlo, ač svou manželku vybral si sám proti vůli paní kněžny, která by bývala ráda, kdyby ji býval zbavil některé stárnoucí komorné, jako chvalkovický obročník. Vzal si tu, k níž ho srdce táhlo, ale již pro nejstarší svou dceru jal se vybírat ženicha sám! Barunka tedy byla až do svého sňatku opravdovou schovankou u Hochových, kde ji schovávali před záletníky“* (J. Polák, 1996, s. 81).

Mohla být Barunka dítětem „těchto lidí“? Vždyť prostí lidé „nemohou mít tak nadané a pěkné dítě“! Tento předsudek souvisí s mýtem Barunčiny krásy, v rodině Panklových výjimečné. Víme však, že i její sestra Marie, když jí přijela do Prahy pomáhat, vzbudila ve společnosti všeobecný zájem. Většina našich literátů, malířů, hudebníků i vědců rovněž vyrůstala v skromných poměrech.

Mohla být dítětem Jana a Terezie Panklových, když se běžně setkáváme s údajem, že byla až o tři roky starší, než říká oficiální záznam - křestní zápis? Je to klam, či skutečnost? Fyzická vyspělost, školní záznamy a dopis neznámému adresátovi⁴¹ o pobytu v Chvalkovicích naznačují, že jde o skutečnost, že mohla být starší. Ale co vysvětlení záhady školních katalogů J. Polákem? Co doklad k sňatku? Sňatková matrika uvádí stáří Barbory 17 let. Co druhé vydání *Babičky*, do něhož autorka doplnila, že jí bylo pět let, když do Ratibořic přijela babička? Tím vším by se potvrdil rok narození 1820.

Celá tato kapitola, která se pokouší odlišit mýtus od skutečnosti, je uzavřena prokazatelným mýtem, mýtus Starého bělidla. Na základě hmatatelných důkazů můžeme říci, že v dnešním Starém bělidle Barbora a její rodina nikdy nebydlela. Stavení u Viktorčina splavu s včelími úly v protilehlé stráni je iluzí Barunčina dětství a mládí. Dnešní Staré bělidlo je dějištěm uměleckého díla, nikoli dějištěm skutečného života Barbory Panklové.

Ostatní uváděné teorie se neustále pohybují v rozmezí mýtu a skutečnosti. Tajemný úsek života Boženy Němcové není definitivně rozluštěn. Ikdyž se objevuje řada hypotéz vycházejících z dlouhodobé a precizní práce badatelů, jsem k jejich závěrům skeptická. Ztotožňuji se se závěry Josefa Poláka (ale i mnohých dalších odborníků na záležitosti genealogické) zveřejněnými v publikaci *Dětství a mládí Boženy Němcové*. Mýtus šlechtického původu označuje jako aristofilskou mánii. I mně se tato hypotéza, ačkoli je podložena řadou seriózních podkladů, zejména z práce Heleny Sobkové, jeví jako přehnaná snaha hledat rodiče jinde, než jsou. Jakkoliv jsou otazníky kolem původu a narození fascinující, jakkoliv v nás jednotlivé hypotézy vyvolávají ty nejromantičtější představy, podněcují naši fantazii, přesvědčivý důkaz, který by potvrdil některou z nich, nebyl dosud nalezen.

Na základě prostudované literatury, dostupných poznatků, dokumentů a souvislostí jsem dospěla k závěru, že za biologické rodiče Boženy Němcové lze považovat Marii Magdalénu Terezii Panklovou, rozenou Novotnou a Jana Pankla, kteří ji vychovali, podle svých možností o ni pečovali a přivedli ji do Čech. Za její babičku pak můžeme pokládat Marii Magdalénu Novotnou, jež v Barunce vzbudila lásku k české zemi a českému jazyku, prostému lidu a která Němcovou inspirovala k dílu harmonie slov a myšlenek - k *Babičce*.

Z uznání Terezie Panklové a Jana Pankla jako pravých rodičů by logicky plynulo i vyvrácení teorie, že byla Barbora o tři roky starší, než je obecně uváděno. Tím by se zároveň potvrdil mýtus dětství a mládí Barbory Panklové. Nadále budu považovat datum narození 4. 2. 1820 za právoplatné.

Čas možná přinese další poznatky a vyjeví nové pravdy, pak bude třeba přehodnotit dosavadní závěr. Co říci nakonec? Domnívám se, že vše nejlépe vystihují slova Miroslava Ivanova: „*At' se děvčátko Barbora narodilo tehdy, či onehdy, at' mezi dnem narození a dnem křtu uplynul jeden den, či rok, at' měla rodiče jakékoli, nic se tím nezmění na literární kvalitě díla Boženy Němcové*” (M. Ivanov, 1992, s. 118).

2. BOŽENA NĚMCOVÁ A PRAHA

Podzim roku 1842 znamená pro Barboru Němcovou zásadní zvrat v dosavadním nepříliš utěšeném životě naplněném zejména láskou ke svým třem dětem, ale i touhou po něčem vyšším. Po několika stacích, kdy s manželem střídala krajiny, byty, sousedy, přátele, kdy se za těžkých podmínek stěhovala z místa na místo, přichází do Prahy, aby v ní následující tři roky žila šťastně, s pocitem naplnění, a aby se sem po pěti letech od svého odjezdu opět vrátila a s menšími přestávkami zde ukončila nelehkou životní pouť.

Byla to právě Praha, která udělala z Barbory Němcové Boženu Němcovou, která v ní probudila samostatnou českou spisovatelku, která ji přivedla k vzestupujícímu češství. Byla to Praha, kde se tato žena definitivně odvrátila od tehdejší ženské podstaty, ženy pokorné a praktické v manželství a ve společnosti zastávající jen roli určenou postavením manžela. Vybudovala si zde vlastní postavení, odsud vstoupila do české kultury a literatury. „Z Polné a z jiných venkovských městeček se dostala žena bezvýznamného úředníka, nadto žena jen s minimálním školním vzděláním, mezi duchovní elitu národa, do společnosti, jejíž souhrn představuje zhruba to, kam až česká kultura zatím dospěla, oč právě usiluje a co také ví o výsledcích a nové orientaci lidského tvořivého ducha v zahraničí" (M. Otruba, 1962, s. 41).

Praha naplnila již mladistvou touhu Barbory Panklové po duševním vyžití, činorodem společenském uplatnění, intelektuálním povznesení i po skutečném milostném citu.

Jak Praha působila na Boženu Němcovou a zpětně ona na ni, to se můžeme dočíst u mnohých autorů: u Tilla, Otruby, Moravy atd. Nepřímo například i v práci H. Sobkové *Malíř slavného portrétu Josefa V. Heliicha* (2003) či v práci M. Neudorflkové *České ženy v 19. století* (1999). Nejvěrohodnější svědectví o jejím postavení nám však podává souborná *Korespondence*.

2.1 Život v Praze

V devatenáctém století je Praha ve svém rozkvětu. František Springer ji v článku *Božena Němcová v Praze* poeticky charakterizuje jako město, v němž na jedné straně panuje vznešenost klidu a vlídnost ticha, do níž vstupují pouze tóny kostelních zvonů, odbíjení hodin a šum Vltavy. Na tomto pozadí se odehrávají životy lidí s nejrůznějšími osudy. Na druhé straně je Praha plná nového života. Probouzí se česká řeč, na důleži-

tosti nabývá české divadlo, literárně a společensky působí sdružení *Mladá Čechie*, české kulturní zázemí vytvářejí časopisy *Květy* a *Česká včela*.

Již od dvacátých let 19. stol. hrají významnou roli salony zámožnějších měšťanských rodin. Salony umožňovaly organizaci ochotnických divadel, koncertů, recitálů, produkci filozofických a politických názorů, rozvoj vzdělání a emancipačního úsilí. Z emancipačního hlediska bylo, podle M. L. Neudorílové (1999), zásadní, že se dějů v salonech aktivně účastnily ženy. Salony umožňují kulturní a intelektuální rozvoj určité části české společnosti a zároveň její národní i společenskou integraci.

K nejproslulejším pražským salonům patřil ve třicátých a čtyřicátých letech 19. stol. salon právníka Josefa Frice a lékaře Václava Staňka. Ze slov V. Tilla je patrné, že se nejednalo výlučně o pánskou společnost. Vlasteneckého hnutí se horlivě účastnily nejen jejich manželky, ale i dívky, které tam přiváděli studenti působící v lepších rodinách coby učitelé a vychovatelé. Salony tak zprostředkovávaly vznik přátelských vztahů jak mezi ženami, tak mezi ženami a muži. Začaly se tu rodit sny o větší svobodě žen, o jejich vlivu na veřejné záležitosti a o možnosti širšího vzdělání a uplatnění. Salon u Fričů dal podnět ke vzniku první dívčí veřejné školy pod vedením Bohuslavy Rajske.

V Praze kvete vlastenecký život, přátelí se a setkávají se spolu v salonech čeští literáti, intelektuálové, studenti. Vyměňují si názory na život - na národní potřeby, umění, literaturu, na vztahy mezi mužem a ženou a směřují k organizování prospěšných činností.

Do tohoto prostředí přichází v roce 1842 Barbora Němcová. Přichází do města historie, legend, do města sálajícího společenským a kulturním životem; podle M. Otruby přichází do „*Mekky českých vlastenců*“, do prostředí, které jí umožní růst a samostatné uplatnění.

Na podzim roku 1842 byl Josef Němec přeložen do Prahy a spolu s rodinou se nastěhoval do bytu na Novém Městě do ulice Na Poříčí. Hned po příjezdu se Němcovi pokoušeli navázat kontakty s českou společností. Jak se dočteme u Tilla, Otruby a dalších autorů, zpočátku k nim docházel kovolitec Jan Mencl, hospodářský správce Jan Hostivít Hušek, sedlák Jan Krouský z Katusic (v držení jehož rodiny je dodnes rukopis Máchova *Máje*) a slovníkář Josef Franta Šumavský. Barboře Panklové to však nestačí, nemůže se dočkat až pozná nové prostředí, které ji již od první návštěvy tolik vábí, k jejímu velkému zklamání je kvůli svému zdravotnímu stavu nucena zůstat až do konce roku stranou, pouze v kruhu rodiny.

Barbora Němcová byla totiž opět těhotná. Čekala čtvrté a poslední dítě. Dne 2. října 1842 se jí předčasně narodil syn Jaroslav. Po těžkém porodu nadlouho onemocněla a od té doby se potýkala se zdravotními problémy po celý život „*Počátek pražského pobytu nebyl pěkný, vysněná představa nového života utápěla se opět ve všedním dnu, tak jako v Polné a kdekoli předtím*“ (M. Otruba, 1962, s. 34). Po celou dobu nemoci ji opatroval MUDr. Josef Čejka, který ji alespoň prostřednictvím vyprávění seznamoval s atmosférou tehdejší vlastenecké Prahy. Jak uvádí M. Otruba, byl to právě Čejka, od něhož se dozvídá o prvním českém plesu, o recitačních večerech a českých besedách, o problémech českého divadla, o nových literárních dílech, o nových autorech české literatury. Blíže ji tedy seznamuje s otázkami, které dosud znala jen na základě zpráv, jež četla ještě za pobytu v Polné v *Květech*. Počátkem roku 1843 se Barbora Němcová uzdravila, a jak líčí četní autoři jejích monografií, rozkvetla do plné krásy svých třidvaceti let. Konečně se mohla splnit její touha proniknout do světa mladé české společnosti.

Božena Němcová vstupuje do pražské společnosti 8. února 1843 při příležitosti konání českého plesu na Žofíně, a záhy tak získává poměrně rozsáhlý a různorodý okruh přátel, jež oslovuje svojí přirozenou noblesou a kultivovaností. Poznává i své budoucí lásky, například o pár let staršího medika Václava Bolemíra Nebeského, kterého okouzluje svým charizmatem tajuplně krásné ženy. Milostné vzplanutí je vzájemné. Božena Němcová v Nebeském poznává to, po čem ve svých snech toužila.

J. Morava správně vystihl význam žofínského plesu pro manžele Němcovy. Tímto plesem se Němcovi stali známí. Od tohoto okamžiku se aktivně účastnili všech akcí pořádaných novými přáteli. Účastní se hromadných výletů, vlasteneckých schůzek, divadel. Pod vlivem vlasteneckých impulsů a milostného vzplanutí k Nebeskému pociťuje Barbora Němcová potřebu umělecky tvořit a intelektuálně se rozvíjet. Navštěvuje Staňkovy i Fricovy, kde proniká do problematiky ženské emancipace, které dá později skutečný obsah, a kde si osvojuje všeobecný kulturní přehled. Otevřeně se bouří proti nešťastnému manželství, svázanosti ženy společenskými konvencemi. Vše dělá s životní opravdovostí. Ta je M. Otrubou charakterizována jako základní rys osobnosti Boženy Němcové.

V době prvního pražského pobytu, který se omezil na tři roky (1842-1845), přijímala Němcová pražskou vlasteneckou společnost s nekritickým nadšením. Postupem času pochopila, že má i svůj stinný rub, a z prvotní euforie procitla. A jak to tak bývá,

úspěšný člověk je terčem závisti a pomluv. Ani Božena Němcová se těmto přirozeným lidským necnostem nevyhnula. Zejména ženy žárlily na její literární úspěchy, rozšiřovaly klepy, že básně nejsou jejím vlastním dílem, začaly odmítat spolupráci na básnickém almanachu českých vlastenek, jehož redaktorkou byla zvolena právě Němcová, kterou obviňovaly, že je příliš náročná. Sama obrat ve vztahu ke své osobě vycítila, což lze jasně odvodit z dopisu Bohuslavě Celakovské (pův. Rajské), v němž píše: „*S tím almanachem je strast a bída. Já nemám od žádné ani řádky, a čas již vypršel. Avšak ráda svůj ouřad složím, ať jej převezme, která si umí lásku spisovatelkyň více získat než já. Ony mě nemají rádi... Vždyť mně nic kposuzování nedaly. Drahá duše, vždyť ono jim nezáleželo tak mnoho na tom, proč to vlastně státi mělo, ono jim bylo jen o slávu! Myslely, že to překlady a trochu básničkami odbyde, ale když slyšely o původních prácech, ochably k letu natažené perutě. A já je měla snad na ten šťastný Parnas bičem dohánět. Velmi málo by jich vybral, který s námi stejně smejšleji*” (Korespondence, 2003, s. 33). Náladu Němcové nezlepšily ani pohádky, jež na Erbenův podnět vydává. Dostává se jí za ně kritiky. Literátům vádí, že původní látku upravuje podle svého a nedostatečně národně je vypráví. Ocenění se jí dostalo pouze od Tyla. Božena Němcová začala být skeptická i k samotným idejím vlastenecké společnosti. Přestávala věřit vlastenecké upřímnosti některých měšťáckých kruhů, s trpkostí sledovala, jak se tato společnost odklání od prvotních pravidel, kterými se vlastenci zaštiťovali. Byla znechucena posledními vlasteneckými zábavami, jichž se v Praze účastnila, podle Otruby na nich pozorovala proces separování české buržoazie. Postoj, jaký Božena Němcová ke konci pobytu v Praze zaujímal, je dobře cítit z dopisu Antonínu Pittnerovi, který mu zasílá v únoru 1845 a v němž mu děkuje za obstarání kroje na masopustní merendu: „*Jak merenda vypadala, budete beztoho ve Květech od Tyla číst, bylo toho mnoho, a nebylo to tak srdečné jak vloni, můj kraj se líbil. Ještě dvě léta, a bude z merendy česká reduta*” (Korespondence, 2003, s. 24). Redutou má namysli zábavu německé společnosti.

Notně rozčarovaná a zklamaná přístupem pražských vlastenek se paradoxně těší, až z Prahy odejde, i přesto, že tam předtím tolik chtěla. V hloubi duše se jí však místo posledního tříletého pobytu, místo, které mladou naivní dívku proměnilo v uvědomělou ženu, místo, které jí otevřelo srdce pro opravdovou lásku, místo, jež jí přivedlo k literatuře a do okruhu výjimečných přátel, jen stěží opouštělo. To vyjádřila v dopise Bohuslavě Celakovské ze dne 24. 7. 1845: „*Za čtyry, nejdéle pět neděl nebudu více po*

té milé Praze chodit. Sama nevím proč, ale vždycky je mi tak bolno, když na to pomyslím, jako bych tu naši Mekku více spatřit neměla. Avšak to jen tobě, duše má, povídám" (Korespondence, 2003, s. 32). Otvírá se před ní etapa pětiletého pobytu v krajinách, které doposud nepoznala.

Po pěti letech, koncem roku 1850 se Božena Němcová se svými čtyřmi dětmi ocitá v Praze podruhé. Josef Němec je přeložen do Uher, což se neslučuje s představami jeho ženy, která odmítá na delší čas opustit Čechy. Manželé tedy žijí odděleně. Božena Němcová je šťastná, že je volná, s nadšením se pouští do úpravy dvoupokojového bytu na Koňském trhu a těší se na pražský život. Ale...

Situace v Praze se změnila politicky, kulturně i společensky. Druhý pobyt není pro Boženu Němcovou oním prvotním rájem, tolik vytouženým, ale přináší jí četné chvíle hořkosti. Ztrácí původní přátele, je zmítána chudobou, pronásledována policejním dozorem, je nucena prosit, přijímat podpory, je kritizována dámskou společností za oddělený život od manžela, za styky s novými přáteli (hlavně z řad studentů), ji samotnou dohání vleklá choroba, ztrácí své milované dítě, stěhuje se z bytu do bytu... Přesto je připravena bojovat s osudem ze všech sil; čím více je jeho ranami pronásledována, tím více se mu vzpírá. Její vzpourou proti osudu je tvůrčí síla.

2.1.1 Kult Boženy Němcové v okruhu jejích přátel

2.1.1.1 První pražský pobyt

Žofinský bál byl první příležitostí, kdy mohla vlastenecká Praha poznat budoucí spisovatelskou osobnost. Božena Němcová uchvátila Nebeského i Čejku. Nebeský okouzlen jejím půvabem i krásou ducha bezhlavě podléhá lásce k ní, z níž však nakonec musí uniknout, než ho definitivně pohltí. „...*Nebeský poznal - snad nejlépe ze všech v pražské společnosti - v Němcové neobvyklý zjev ženy, který se vymyká všemu srovnání, byl uchvácen její krásou, její živostí, bystrým rozumem, citovým bohatstvím. Jeho láska kni probudila v něm znovu básníka, nyní, i kdykoli si na ni později vzpomněl, zaháněla jeho rozervanost - a v duchu zůstal této své lásce věren, i když sám se zpronevěřoval*" (M. Otruba, 1962, s. 45). Jedno z prvních přátelství, jež se v Praze zrodilo, bylo pro ni osudové nejen jako pro ženu, ale i literátku. Na nenásilné naléhání Nebeského začíná psát svoji první báseň. Václav Tille (1969, s. 44) líčí tento tvořivý popud následovně: „*Na rozchodu prosil ji Nebeský, aby o těch vznešených myšlenkách, o nichž spolu hovořili, napsala báseň. Němcová přišla domů hluboce rozrušena, psala*

verše dlouho do noci - a 5. dubna vyšla v Květech báseň Českým ženám, s podpisem Božena Němcová ".

Pražská vlastenecká společnost ji vnímá nejen jako ženu mimořádnou vzhledem, ale jako ženu mimořádnou svým aktivním zájmem o národní záležitosti, jako ženu, jež si dokáže hrdě jít za svým cílem. Po uvedení do kruhu doktora Staňka, kam vstupuje z venkova a kde se seznamuje s předními představiteli české inteligence (Palackým, Jungmannem, Šafaříkem, Čelakovským aj.), se rázem stává středem společnosti. Byla schopna postavit se na roveň mužů a vést s nimi kultivovaný dialog o aktuálních otázkách. Časem se kolem ní samotné sdružila skupina literátů a intelektuálů, tzv. *pražský kruh Boženy Němcové*. Do prvního pražského bytu za ní přicházelo množství významných lidí. Nebeský, Čejka, Erben, Vrchátka, Šumavský, Rieger, Borovský a další. Pohybovala se v okruhu lidí reprezentujících různé oblasti kultury. O jejím postavení mezi nimi mnohé vypovídají například slova z dopisu Františka Ladislava Čelakovského adresovaného začátkem září 1844 Boženě Němcové: „*K těm nejpríjemnějším okamžikům, jimiž mě tentokrát Praha naše tak hojně dařila, počítám zajisté doby, kde mi souzeno bylo s Vámi osobně seznámiti se a ve Vaší společnosti je strávit... Ano, ušlechtilá pěvkyně naše, netajím toho před Vámi a s hrdostí se znám k tomu, že čta první ty čarovné plody múzy Vaší, hluboko jsem sklonil čelo své před Vámi a přál vlasti své štěstí, že nastala již ta doba, kde dcery její jsou sto sypati na její oltáře tak blahovonné květy*“ (Korespondence, 2003, s. 21).

Z řady děl životopisců Němcové i z její vlastní korespondence je zřejmé, že odlišnou kapitolu představovala dámská vlastenecká společnost. Skupina pražských vlastenek vzhlížela zpočátku k osobě i osobnosti Boženy Němcové se stejnou úctou a obdivem, avšak jak už je nám známo, časem je její osvíceností šokována. Vystupování jejich patronky je začíná pohoršovat. Němcová jako první vědomě a odvážně hledá odpovědi na otázky týkající se veřejných záležitostí včetně postavení ženy, chce být nositelem veřejného života stejně jako muž, má právo chodit do společnosti a projevovat se v ní, bouří se proti ponižujícímu vztahu s partnerem, bouří se proti nešťastnému manželství, a tím i proti soudobé konvenci. Pražské dámy začaly Němcovou nenávidět. Nekonvenčnost, zářivý vzhled, uznání mužů a literární úspěchy je podnítily k šíření pomluv o Němcové a k obratu ve vztahu k ní.

I když samy hlásaly rovnoprávnost žen, duševní aktivitu a vlastní sebeurčení, nebyly schopny tyto ideje naplnit živoucím obsahem, proto je Božena Němcová tolik

provokovala - ta to totiž dokázala. Ona tu kromě potomků zanechala rozsáhlé dílo, jímž dokázala své neobyčejné nadání.

Výjimkou byla Antonie Reisssová, s níž se Němcová seznámila v salonu u Staňků. Z žen se stávají upřímné přítelkyně, což je patrné zejména ze vzájemné korespondence. Už oslovení v jednotlivých dopisech vystihuje, jak vroucný přátelský vztah k sobě musely chovat. V dopisech psaných Boženou Němcovou například objevíme oslovení jako: *Velice mne milá přítelkyně! Drahá duše! Nejmilejší přítelkyně! Moje drahá, vroucně milovaná přítelkyně!*, v dopisech od Bohuslavy Rajske spatřujeme oslovení: *Šlechtná a vroucí Přítelkyně má! Drahá a nejvroucnější Přítelkyně moje! Srdečně milovaná a vysoce ctěná Přítelkyně!* Rozumějí si jak v názorech na vzdělání, na postavení žen ve společnosti, v náhledech na literaturu, tak v otázkách osobních.

Antonie Reisssová byla mezi ženami Staňkovy družiny mimořádným zjevem. Chtěla vzdělávat a vychovávat české vlastenecké dívky. V roce 1841 odjela do Vídně a do Bratislavy na prohlídku výchovných ústavů, poté složila učitelské zkoušky a otevřela v Praze vlastní dívčí ústav. Byla velmi inteligentní a osvícená, zajímala se o nové pedagogické metody, usilovala o všestranné vzdělání žen. Přijala literární jméno Bohuslava Rajska.

Přátelství Bohuslavy Rajske a Boženy Němcové bylo tak silné, že se nebály svěřovat si i ty nejintimnější záležitosti citového života. V době, kdy prožívá o tři roky starší Rajska svoji první citovou krizi, stává se Němcová jejím důvěrným zpovědníkem a rádcem. Bohuslava se má rozhodnout mezi sňatkem s Františkem Ladislavem Čelakovským, jemuž je přislíbena svými sestrami, a mužem, jenž ji imponuje jako *mučedník slovanského národa*. K tomu se vztahují dopisy Boženy Němcové Bohuslavě Rajske z 8. srpna 1844 a z podzimního ratibořického pobytu: „*Je-li to opravdivá láska, ta vášeň, pro kterou na vše, co se v cestu klade, zapomene, jemuž předmět milný jedinkým cílem, blahostí jest, je-li to taková láska, jenž pro H.⁶⁾ cítíte, tedy jsou moje slova marná... Ale je-li to láska, kterou chcete pro vlast, pro naši věc obětovat, ctíte-li v něm jen mučedníka slovanského národu..., ó to prosím Vás nečiňte, uchylte se k druhé straně, kde více působiti můžete... Věřte, Vy nám po boku našeho pěvce, toho skvělého slovanského slunce, nejvíce pomoci můžete*“ (Korespondence, 2003, s. 16). Rady své zkušenější přítelkyně přijala a hned po zasnoubení napsala do Ratibořic: „*...tu mně Bůh milosrdný Vás poslal, přátelská Vaše slova rozluštily hádanku srdce mého, celou noc*

⁶⁾ Samo Bohdan Hroboň

jsem skoro probděla, Váš lístek drahý nesčíslně čtla, až ustanovení a rozhodnutí ve mně vzešlo a já pokoje opět nabyla. Na změněném se chování mém pozoroval Čelakovský, že musela jsem se nějak rozhodnouti. A já se stala nevěstou" (Korespondence, 2003, s. 17).

Úryvky dopisů psaných mezi Boženou Němcovou a Bohuslavou Rajskou vyjadřují důvěrnost jejich přátelského vztahu, který zůstal téměř až do smrti Rajské ryzí.

2.1.1.1.1 Hellichův portrét

O určitém kultu Boženy Němcové v tehdejší Praze svědčí známý Hellichův portrét. Václav Staněk pověřil v roce 1845 Josefa Helliche, aby portrétoval jeho přítelkyni Boženu Němcovou. Okouzlení její osobností muselo být značné, když si tato rodina nechala zhotovit její podobiznu a plánovala si ji vystavit ve svém salonu. Pro portrétování jí dokonce zapůjčili noblesní šaty a šperky, musela být upravena tak, aby se její vzhled slučoval s měšťáckým vkusem a dobovými konvencemi. To se Němcové příliš nezamlouvalo, což je patrné v dopise neznámému z 27. srpna 1854⁷⁾: *„Ostatně obraz, u Staňků co je, ač dobře trefená jsem, přece už není obraz mé nynější podoby - jsem o mnoho starší od té doby - a pak ani kroj, ani postavení moje, jak v obyčeji mám, se neshoduje, to bylo gusto Staňkovic" (Korespondence, 2004, s. 82).* Pro potěchu svých přátel se vymalovat nechala, a tím naplnila jejich toužebné přání, jak naznačuje úryvek z dopisu Bohuslavy Čelakovské: *„Jak velice se těším, že jste se ku prosbám našim naklonila a se předce vyobraziti dala. Až jen napřesrok do Prahy přijdu, pak se na ten hezký obrázek hodně podívám a vyhlídnu jemu nejlepší místočko. Ovšemže bych jej nejraději zde ve Vratislavi měla, to by bylo ale tuze velké sobectví, já tedy jsem si prozatím Vaši celou postavu a tvář tak v mysli utkvěla, že se mi zdá, že jí ani čas rušitelný, ani nižádná změna pokaziti nemůže. A tudy mám vlastně nejpodobnější a nejkrásnější podobiznu od Vás, protože i duševní stránku znám, co někdy opravdovému malíři věc nemožná bývá. Jen to jediné lituji, že ji nižádnému jinému ukázati nemohu" (Korespondence, 2004, s. 29).* Díky okruhu těchto přátel máme zachovanou tvář Boženy Němcové na vrcholu její fyzické krásy a duševní harmonie.

Proslulý Hellichův portrét má i své malé tajemství. Málokdo ví, že existují dvě varianty. Portrét z roku 1845 zobrazuje spisovatelku ve věku 25 let a byl zhotovený pro salon MUDr. Staňka, jeho replika je z roku 1848 a byla zhotovena pro Františka Ladislava Čelakovského. Originál a varianta z roku 1848 se od sebe liší ve větších i menších

⁷⁾ dopis Hanuši Jurenkovi

detailech. Replika má na rozdíl od originálu červené pozadí a je o něco menší. Originál portréty, s černým pozadím, je v expozici Lobkovického paláce na Pražském hradě, kopie, s červeným pozadím, je součástí soukromé sbírky.

Kopii tohoto portréty dokonce víc, mají ale už znatelnější odchylky, zpravidla na nich není zachycena levá náušnice, objevila se dokonce i varianta bez náušnic.

Hellichův portrét vznikl na popud pražských přátel, v jejichž okruhu byla už tehdy Božena Němcová vnímána jako žena výjimečná a odvážná; možná, že právě její odvaha byla jedním z důvodů, proč se od ní při druhém pražské pobytu většina starých přátel distancovala.

2.1.1.2 Druhý pražský pobyt

V roce 1850 Božena Němcová vstupuje do Prahy, na rozdíl od prvního příjezdu, jako známá spisovatelka, jako žena samostatná, schopná postarat se o sebe i o své děti bez manžellovy přítomnosti. Do Prahy se vracela s nadějí, že se opět osobně setká s přáteli z rodiny Fricovy a Staňkovy, s nimiž udržovala písemný kontakt po celou dobu svého mimopražského pobytu. Očekávání se nenaplnilo. Staňkův a Fricův salon nefungoval. Většina dřívějších přátelství se rozpadla. Objevila se však nová, jež bychom mohli rozdělit do několika skupin. První skupinu tvořil okruh přátel sester Rottových, pozdější Karoliny Světlé a Sofie Podlipské, mezi nimiž byla i jedna z lásek Boženy Němcové lékař Dušan Lambl. Dále přátelé soustředění kolem Českomoravského bratrstva vzniklého na Klácelův podnět. I zde poznala další ze svých velkých lásek, Ivana Helceletu. Jiný okruh představovala mladá družina v čele s J. V. Fricem. Čtvrtou skupinou byli literáti spojení s almanachem *Máj*. Poslední pražští přátelé byli lidé, které bych označila jako mecenáše. Styky s jednotlivými přáteli a postavení mezi nimi je v době druhého pražského pobytu podmíněno celou řadou okolností.

Pro mnohé byla zralá krása Němcové důvodem k obdivu i nadále. Když vstoupila do domu Rottových, učinila, podle líčení V. Tilla, tato třicátnice nezapomenutelný dojem na obě sestry Rottovy. Žofie k ní vzhlížela s dojemnou přátelskou láskou a téměř vždy nepřístupná Johana se poddala kouzlu její osobnosti. Tomuto kouzlu podléhali samozřejmě i muži, z nichž některým jejich lásku opětovala. Učarovala Hanušovi, Helceletovi, Lamblovi, Bendlovi, Jurenkovi i Náprstkovi.

Postupem času začalo být postavení Boženy Němcové stále více určováno politickou a sociální situací samotné. Prvotní přátelský kruh se po roce 1853 rozpadl.

Důvody, proč se od ní přátelé odklonili, jsou různé. Jednou z příčin je její samostatný život a přátelství s mladými studenty, což iritovalo hlavně paní Rottovou, dále je třeba hledat příčinu v jistém zbabělství některých přátel. Němcová vzbudila v pražské společnosti strach, byla sledována tajnou policií. Této skutečnosti si byl například dobře vědom Erben, stal se zdrženlivým a vyhýbal se přímému setkání s ní. Když chtěl Šembera skrze Erbenův zjistit, zda od něho Němcová obdržela finanční výpomoc, Erben mu tuto službu odmítl a odpověděl: „*Nemohu k ní dojiti... vím totiž, že ona pod přísnou dohlídkou jest a že se na každého pozor dává, kdo k ní přijde. Ona to ví také, a přitom přece tak neopatrná jest, že návštěvy ráda přijímá, a zvláště to jí mám za zlé, že některé z mladšího pokolení spisovatele, jichž hlava jest pověstný Fric, okolo sebe shromáždí, snad proto, že jí lichotějí. Nyní tu již od několika neděl jest také její muž - druhá příčina, proč se člověk v úřadě postavený příbytku jejího varovati musí*“ (V. Tille, 1969, s. 157). Dalším určujícím prvkem postavení slavné spisovatelky byla její tíživá sociální situace. Kvůli té počala být odsuzována ženami. Ty ji vnímaly jako jakousi „kněžnu“, jako ženu, která není schopna žít skromněji, vrátit se pokorně k manželovi, která i přes nouzi chce žít podle vlastních představ. Božena Němcová nečiní nikdy to, co by bylo proti jejímu vnitřnímu přesvědčení, i když by z toho měla užitek. Ani bída ji podle slov M. Otruby (1962, s. 100) nepřiměla, „*aby jednala proti svému přesvědčení a aby v rozporu se svou lidskou důstojností přijala roli člověka, který s udělenou almužnou ztrácí právo na vlastní tvář*“.

V tomto ohledu byla ženou statečnou, ne žádným „alibistickým poskokem“, byla vždy sama sebou. Možnost přivydělat si výchovou maloměstských dívek kategoricky odmítala, protože tehdejší výchova dívek byla v rozporu s jejími názory. Nepřijala ani nabízený podnájem u paní Ullmannové, který by pro ni znamenal osobní nesvobodu. Nevzdala se zvoleného způsobu života. Proto byla trnem v oku některých přátel? Ano. Statečnost a odvahu žít nekonvenčně, veřejně vyjadřovat vlastní názor, chtít vzdělání pro sebe a své děti, a proto prosit o finanční podporu, nedokázali v té době docenit (zvláště u ženy) mnozí současníci, a zejména současnice. Ba naopak, stávala se terčem jejich kritiky.

Tuto odvahu a statečnost nelze Boženě Němcové upřít. Je však třeba upustit od „školního“ mýtu spisovatelčiny odvahy, který je založen na legendě trnové koruny položené na rakev Karla Havlíčka Borovského během pohřbu, aby ho veřejně označila jako *mučedníka českého národa*. Ve skutečnosti objednala věnec vavřínový, který na

rakev položil hlavní organizátor pohřbu, účastník revoluce v roce 1848, pražský podnikatel Ferdinand Náprstek. Nesporným faktem však zůstává, že samotná účast na pohřbu Borovského znamenala určité riziko pro oba manžele Němcovy.

Někteří pražští přátelé ve vztahu k Němcové vytrvali. Neodradily je ani její názory, ani způsob života, který svými názory řídila. Když v 50. letech 19. stol. Božena Němcová v Praze pobývala téměř bez prostředků, finančně ji podporovali a starali se o nejnnutnější životní potřeby rodiny někteří přátelé, které bych označila jako mecenáše. Patřil k nim Václav Staněk, Ignác Jan Hanuš, dále Jan Evangelista Purkyně. K němu byla nucena obracet se prosbou o půjčku peněz hned několikrát. Dopis psaný dne 22. 5. 1854 výstižně zachycuje její tíživou situaci: *„Prosím vás, nehněvejte se, že Vás s takovou mrzutou žádostí obtěžuji, ale já věru nevím už, co si počít, nemám groše peněz, a bez těch přece není živobytí možné. Dnes nemohu ani psát, protože nemám tolik peněz, abych si koupila papír. Kdybych sama byla, tak bych si z toho studentského života nic nedělala, jen když si trochu hlad zaženu, ale když se mám starat o tolik krků, to je smutná věc. Já vím, že si pomyslíte: »Copak já ti mám pomoci, já toho mám sám dost.« - Já take nezapomněla, že jsem posud Vašnostina dlužnice za mnoho - a take bych nikdy neobtěžovala - ale jak si pomoci? - ten týden dohotovím práci jednu - a nevím, jestli mi ji kdo vytiskne a co za ni dá - a jak jinak vydělávat? Jak budu hotova, osmělím se Vašnosti ji ukázat a o Vaší radu a úsudek prosit. Paní Čermákové jsem kousek četla, než odjela, a líbilo se jí to velmi - nevím, jak budete, Vašnosti, Vy spokojen. Jen se nehněvejte na mě, a můžete-li, tak mi zatím nějaký zlatý zapůjčte“* (Korespondence, 2004, s. 65). Dalším přítelem, jenž jí zůstal i v dobách nejhorší, byl František Palacký, vyskytla se paní Čermáková, matka malíře Jaroslava Čermáka, která jí posílala měsíčně pět zlatých, také Anna Hlavsová se stala podporovatelkou Boženy Němcové: *„Prosím Vás snažně, jestli byste mi nemohla půjčit do neděle 5f, mám je dostat od Friče ještě co honorár, a není doma, teprv v sobotu přijede, a já nemám krejcaru v domě. Byla bych sama přišla, ale Vám se mohu vyznat (jen Vám) - nemám střevíce“* (Korespondence, 2004, s. 133). Později našla věrného přítele ve Vojtěchu Náprstkovi. Velikost její osobnosti chápali hlavně autoři nejmladší generace, a to Neruda a Hálek. Hálek patřil k prvním, kteří docenili průkopnictví Boženy Němcové jak v díle, tak v životě. Po její smrti veřejně kritizoval český národ, že nechal svoji velkou spisovatelku upadnout do bídy.

Doceňována začala být krátce po smrti. Už od 60. let 19. století můžeme hovořit o kultu Boženy Němcové, který v různých obměnách přetrvává dodnes. Jednou z obměn byla deformace, jíž byla osobnost Němcové zneužita k různým ideologickým propagacím, to však ponechme stranou.

Součástí kultu Boženy Němcové jsou i mýty nízké úrovně, které očerňují samotný přístup k její osobnosti. Zásadně se rozcházejí s názorem, který vychází právě z doby obou pražských pobytů, kdy prožila čtyři milostné vztahy, a který Němcovou přetvořil v ženu necudnou, dokonce v nymfomanku. Stojím proti názoru, na jehož základě někteří přistupují k Němcové jako k „*bezduché a požívačné loutce*“ (M. Bittnerová, 2007), která měla nespočet milostných dobrodružství, a tvrdí, že následkem milostných aférek zemřela na syfilis. Milostné vztahy Boženy Němcové vzbuzují kritiku. Je však touha po lásce trestuhodná? Vždyť žena s tak horoucím srdcem poznala lásky neúměrně málo. Láska o patnáct let staršího Němce neuspokojila její představy. Je se čemu divit, že ji okouznil mladík (Nebeský), s nímž poprvé v životě mohla sledovat hvězdy na nebi? Němcová chtěla život sdílet s milovaným mužem, její horoucí srdce hledalo naplnění v opravdové lásce, v níž zároveň nacházelo inspiraci pro svoji tvorbu.

Pokud k tomuto mýtu přidáme i její tehdy nekonvenční styl života, musela zákonitě zůstat svými vrstevnicemi nepochopena. O to více šokující je fakt, že i dnes je zájem o její osobu namnoze založen na tomto mýtu. Podporují jej i média vytahující útržkovité „atraktivní“ podrobnosti z jejího života. Mnohými zůstává nepochopena stále, jejich obzor se zužuje na zmíněnou pověst, nekriticky se soustřeďuje na informace z osobního života této pozoruhodné ženy a odsuzuje ji, namísto, aby se rozšiřoval směrem k pochopení jejího života, významu pro dílo a na kvality díla samotného.

Laický zájem bývá motivován touhou po senzaci, někdy „obyčejný smrtelník“ nechápe, co sám neprožil, jindy potřebuje „sundat z piedestalu“ významnou osobnost, aby si sám nepřipadal bezvýznamný. Naději spatřuji v trvajícím seriózním zájmu odborníků a informovaných amatérů, jež osobnost i dílo Boženy Němcové stále inspiruje k dalšímu bádání na poli historickém, literárním i jazykovém, k další tvorbě uměleckých děl, ke starosti o její odkaz.

3. BOŽENA NĚMCOVÁ NA CHODSKU A NA SLOVENSKU

3.1. Chodsko

Osud přivádí Boženu Němcovou do kraje prostoupeného prastarou lidovou kulturou, v dějinách proslaveného velkými bitvami a poznamenaného tragédií Chodů, do kraje ležícího na staré zemské cestě do Bavor, na Chodsko. Pobyt na Chodsku pro ni znamená novou výzvu. Když 20. září 1845 opouští se svým mužem a se svými dětmi Prahu, je plna elánu k další literární a vlastenecké činnosti, zároveň se těší na klidnější rodinný a duševní život.

3.1.1 Domažlice

Prvním místem chodského pobytu jsou Domažlice. Sem přichází s představou povznesení venkovského lidu, šíření osvětové činnosti, probouzení lásky k české knize. Božena Němcová vstupuje do domažlického bezvětrí jako svěží vánek. Její stopy záhy vyvolávají vír sympatie i nepřízně. Samotné město, v němž Němcovi krátce za sebou vystřídali dva byty, ji příliš neoslovalo, svůj první dojem vylíčila v dopise dceři Josefa Jungmanna Kateřině Lauermannové: „*Toužím, toužím po té milé Matičce Praze! Toužím po Vás, drahé duše! Zde není žádný, s kým bych mohla promluvit. Město je špinavé a nepěkné, byt máme dost velký, ale nepohodlný. Lid je dobrý a rázný, obzvláště sedlský a měšťanský. Panstva je zde málo, ale několik zpanštělých fíflen a hejsků, kteří si dávají jméno honoracii*” (Korespondence, 2003, s. 33). V tomtéž dopise uvedla, že se zde málo mluví německy a hojně se užívá český dialekt, jenž označila jako poklad: „*Ale ta řeč zde, to je poklad! Mně to okolí české mezi těmi Němci vůkol přichází jako nějaké zaklené údolí!... Je to zachovalost řeči a způsobu*” (tamtéž, s. 33). Už tehdy si Němcová uvědomila, že Chodové stále udržují prastaré zvyky, k nimž se postupně začala obracet.

Počátek života v Domažlicích nebyl jednoduchý. Děti se rozstony, jí samotné se ozvaly příznaky dlouhodobé choroby, chlapci si nemohli zvyknout na školu, ve které se vyučovalo podle německého slabikáře. Přesto hned v prvních dnech navazuje známosti ve městě i v okolí. Její horlivá vlastenecká osvětová činnost je zaměřena na dvě místa, a to na město a na venkov.

V Domažlicích se snažila probudit aktivnější vlastenecký a společenský život. Podporu svých snah nachází u J. Adamovice, který zakládá centrum vlasteneckého dění -

české kasino, jež se postupně rozrůstá o další a další členy. Zde se zpívalo, hrálo, deklamovalo, tančilo. S kasinem je spojeno jméno Antonína Pavlase, jenž Němcovou v Praze vyučoval češtině a nyní jí pomáhá ve veřejné činnosti. V kasinu nalézají několik členů, kteří se chtějí učit české literatuře a českému pravopisu. Němcová se soustřeďuje na otázky vzdělání, velmi kritizuje nedostatečné vzdělání městských dívek a usiluje o jeho nápravu. Snaží se prosazovat myšlenky, aby byla dívkám dána možnost lépe a odborněji se vzdělávat, hovoří o nutnosti zapojení matek do výchovy a vzdělání svých dětí. Svou vizi alespoň částečně realizuje prostřednictvím nedělních besed, na něž zve městské dívky ke čtení českých knih. Nabízí jim bezplatné vyučování češtiny, k jejímu zklamání se však neshledává s příliš velkým ohlasem. K nedělním četbám českých knih přišlo jen pět dívek, a to poprvé a zároveň naposled, o výuku češtiny projeví zájem pouze čtyři, ale jen na krátký čas. Městská honorace její osvětové a vlastenecké snahy nechápala, stavěla se k Němcové značně nedůvěřivě a s patřičným znelíbením, které bylo ještě umocněno článkem vyšlým 9. prosince 1845 v *Květech*. Článek pojednává o různých pověrách, jak je zaslechla od své posluhovačky Marie Schustrové, historkách o strašidlech, vypráví drobnosti z dějin i současnosti Domažlic. Tímto pojednáním se vzedmula vlna kritiky a nenávisti „paní komisařky“ ze strany Domažlických. Nastalou situaci popsala své přítelkyni Bohuslavě Čelakovské v dopise ze 14. února 1846 takto: „*Jen to se zmíním, že bych skrze ty »obrazy« málem od zdejších pánů měšťanů bití dostala, a to proto, že jsem napsala, tovaryši, že okna tlučou, že spávali za starodávna nazi a že jsou po tu dobu pověreční! O sprostnost! Nejdu ani krok, kromě do vesnic, a o ty zdejší honorace se pranic nestarám. Jsou to šosáci!*“ (Korespondence, 2003, s. 41).

Časem se s domažlickou společností smířila. V hloubi duše však ví, že tito lidé za moc nestojí, s čímž se svěřila pouze své přítelkyni Čelakovské. Stýká se nimi v kasině⁸⁾, vystupuje na hudebním a recitačním večírku, zapojuje se do ochotnického divadla. Znovu bojuje o oživení osvětové činnosti ve městě, vybírá příspěvky na zřízení české průmyslové školy v Praze, obstarává české knihy, hovoří o nutnosti založit opatrovnu pro děti, o potřebě škol a výchově žen. Jejími pomocníky jsou v této době Antonín Pavlas a Jan Konopa.

Jan Konopa byl jednou z nejzajímavějších osob, s jakou se Božena Němcová poznala. Tento devatenáctiletý mladík byl od tří let slepý. I přes svůj handicap byl však mimořádně sečtělý. Do školy chodil jenom jeden rok, vlastní pílí si ale mnohé poznatky

⁸⁾ hostinský podnik pro uzavřenou společnost

osvojit sám. Když byl u příbuzných v Plzni, navštěvoval přednášky profesora Smetany, doma zase chtěl, aby mu vše předčítali, naučil se české i německé gramatice, prostřednictvím novin sledoval kulturní dění v Praze. Hrál na několik nástrojů a za peníze, které si hudbou vydělal, kupoval pro své krajany knihy a denní tisk. Po okolí sbíral pro Němcovou pohádky. Božena Němcová si jeho snahy a osvícenosti velmi cenila, obdivovala jeho schopnost aktivně pracovat na rozvoji vlastní osobnosti i na rozvoji lidského potenciálu svých krajanů.

Od počátku spíše než město vábil Němcovou chodský venkov, jenž jí byl nevy-
sychajícím pramenem inspirace. Dvě jara a dvě léta navštěvovala vesničky v okolí
Domažlic. V Petrovicích, Koutu na Šumavě, Kdyni, Milavči, Chrastavicích, tady všude
se setkávala s pravými boдрými sedláky a selkami. Svým vlasteneckým posláním, jež
tak horlivě zahájila, vzbudila nejprve v sedlácích nedůvěru a ostych. Namísto onikání je
vybídlila k vykání, tázala se jich na rodinné poměry, nabízela jim půjčování knih, před-
nášela jim o vlastenecké ideji, o důležitosti vzdělání, o lidské důstojnosti a o lásce
k lidstvu. V těžké době roboty a zvláště německých úředníků byl takový přístup ne-
zvyklý, ale když poznali, že i její muž, komisař finanční stráže, je k nim vstřícný, mluví
s nimi česky, pochopili, že se za přívětivým chováním Němcové neskrývají žádné
pokoutní úmysly. Byla si vědoma, že otevřenost vztahu mezi ní a venkovským lidem
není samozřejmostí a nesmírně si jejich přátelství vážila, což dokazují slova dopisu
adresovaného Janu Špottovi (lékař věnující se vodoléčbě): *„Oni říkají: »Co zavání
městem, tomu nevěříme, ale vy jste, paní, výjimka,« ale já si také na jejich důvěře
zakládám. Kdo má příležitost se selským v bližší známost přijít, sezná, že je milování
hoden”* (Korespondence, 2003, s. 43). Byla nadšena tím, že se může setkávat s lidmi,
jež si zachovali *zdravé lidské jádro*, jak vyjadřuje v dopise Bohuslavě Čelakovské: *„Ten
selský lid je moje radost, vždy okřezu, když mi podá selka mozolovitou pravici a upřímně
se zeptá: »Nu paní, jak se máte? Proč tak dlouho knám nejdete?«”* (Korespondence,
2003, s. 41). Obdivovala osobitost místní kultury, stylovost jeho krojů, obyčejů, slo-
vesných projevů, bohatství jazykového vyjadřování.

K jejím prvním známým patřil chrastavický rychtář Jan Bor. Tento urostlý a inteli-
gentní Chod, vždy oblečený v kroji, ochotně odpovídal na všechny dotazy Němcové, plnil
všechna její drobnější přání, aby mohla co nejrychleji nasbírat materiály pro své obrázky
z okolí domažlického. Bor Němcovou seznámil s celou svojí rodinou, pozval ji do Chras-
tavic, kde měla možnost detailně proniknout do života chodského lidu. Nechala si worá-

vět o starodávných krojích, o časech, kdy Chrastavicemi táhli Francouzi a Rusové, vyslechla si písničky, které je naučili ruští vojáci, se zalíbením si prohlédla chalupu a vnitřní zařízení světnice. Zúčastnila se i posvícení, na kterém po dlouhé době pocítila spontánní štěstí. Kamarádkou se jí v těchto dnech stala veselá a živá rychtářčina sestra Dorla. Tají také sháněla celou řadu materiálů, v době chystané svatby jejího bratra jí přinášela říkání družby, předzpěvovala písně a dokonce jí půjčila i svůj kroj. Božena Němcová s Chrastavickými prožívá ty nejdůležitější životní chvíle, a tak poznává skutečný život chodského venkova. A nejen to. Toto období je pro Boženu Němcovou zároveň obdobím plným spokojenosti, vychutnávání si života, „návratem“ do venkovského života ratibořického údolí.

Přátelský styk je oboustranný. V zimním období navštěvují chrastavičtí přátelé Boženu Němcovou v Domažlicích, chodí si pro knížky ke čtení, zvou ji na koledu, na přástky, obohacují ji různými vzpomínkami. To ji naplňuje. *„Své vycházky do Chrastavic a styky s lidem nepovažuje Němcová za pouhou zábavu: jsou jí vlasteneckou povinností, vznešeným posláním a přípravou k uměleckému tvoření. Chce nejen psát o českém lidu, ale zároveň živým stykem pobízet lid ke čtení a sebevzdělání, probouzet v něm národní vědomí a smysl pro lidskou důstojnost“* (V. Tille, 1969, s. 73).

Přátelský okruh Boženy Němcové se značně rozšiřuje. Z Chrastavic se dostává do Milavče, kam je pozvána mladou selkou na statek k obědu. Tady uslyšela příběh o nešťastných milencích, jejichž lásku odloučila tvrdá vůle rodičů. Byl to příběh samotné mladé selky, který se neostýchala svěřit právě Němcové, jejíž srdečný přístup a účast s utrpením ostatních odemykal třinácté komnaty lidských životů.

Chodívala do Bořic k dobrosrdečnému hospodáři, jeho ženě a dceři Haně, s níž rozmlouvala o krojích, hospodářství, štěpařství a o rodném kraji, poprvé tu zaslechla výraz *domáci nemoc* - touha po domově, která zaslepuje srdce vesničanů osudem zanesených do ciziny.

V Újezdu uTrhanova se seznamovala s chodskou historií. Bedlivě naslouchala stařeně vyprávějící o újezdském rodáku Kozinovi a o jeho sporu s Lamingrem, o trestu, jenž ho stihl, o vzniku jména Psohlavci. Poznávala staré chodské tradice, naslouchala vyprávění popisujícím staré kroje a jednotlivé chodské zvyky.

Ve Staněticích poznala myslivce Bendu, u nějž zažila spolu se svými dětmi mnoho pěkných chvil a jenž jí byl přítelem ještě po letech, kdy u něho přes léto pobývala Dora

V Petrovicích ráda sedávala pod lípou a hovořila s žebráky, babkami kořenářkami ženami vydělávajícími si sběrem hub a jahod, se selkami, které cestou potkávala

V těchto vesničkách měla své spřízněné duše, na které vlastenecky působila a které jí umožňovaly proniknout do života na chodské vesnici. Božena Němcová všude tady získávala látku pro své folkloristické črty i pro své první venkovské povídky. Příběh, jemuž naslouchala v Milavči například podnítil vznik *Obrázku vesnického*, v Bořicích zase načerpala látku k *Domácí nemoci*. Byla unesena stylem lidové řeči, pamatovala si různá úsloví, obraty a slovní hříčky, zaujala ji chodská legenda o jahodách, které nesmí před Janem Křtitelem jíst matka, jíž umřelo dítě. Zprávy o sedlácích, o lidových úslovích a legendách, o úpravě obydlí, o obrazu lidového kroje, o chodském veselí a tancích, o podobě přástek, o masopustu, o průběhu chodského pohřbu pravidelně zasílala do *Květu* a *České včely*. Přispívání do těchto časopisů pro ni znamenalo určitou finanční podporu, ale i podporu morální. Mnohé z prvků zaznamenaných na Chodsku si přenesla i do pozdější tvorby.

Čím víc znala Chodsko a chodský venkovský lid, tím víc si uvědomovala jisté znepokojující jevy, které se zde postupně objevují. V první řadě ji zneklidňuje fakt, jak v důsledku kontaktu s městem ustupují mnohé tradice. Vyjadřuje lítost nad tím, že styk s městem kazí ryzost venkovské řeči, vede k zániku starého kroje: „...*jen škody, že svůj sedlský prastarý kroj svlekly a do německého, aspoň od polo, se přestrojily. Ale já je také dost hubuju, ony se vymlouvají, že to skrze zimu udělaly, ty sukně byly prý velmi chladné. Ale ti staří v tom přece nepomrzli*“ (Korespondence, 2003, s. 33).

Božena Němcová svůj prvotní zájem vlastenecký a sběratelský obohacuje směrem k sociálním otázkám. Jasně dokáže dekodovat sociální jevy venkovského života a jeho stinné stránky, což lze výborně vyčíst v korespondenci. Mapuje život chodského lidu v celé jeho soudobé náplni. Vidí, že za bujarým veselím o posvíceních a o svátcích stojí i opilství, rvačky a nerozvážené hýření. Je schopná postihnout vztahy mezi čeládkou a hospodářem, všímá si toho, jak jsou placeni, jaké mají ubytování a stravu. Sleduje úpravu vesnic, jednotlivých statků a polí. Je znechucena představou, že zde stále fungují sňatky z rozumu. Terčem její kritiky je hlavně nedostatečná úroveň vzdělání ve vesnických školách, Němcová cítí nevědomost a omezenost venkovského lidu, který se stává loutkami německých úředníků nebo jezuitů a jemuž ani není zprostředkována možnost lepšího vzdělání. „*Jsemť v Čechách, nedaleko té matičky Prahy, a přece je mi teskno, zde je lid ještě tak tuze pozadu, že se toho člověk zhrozí. Oni mluví česky, protože neumějí německy, ale o vyšší vzdělanosti, o národním citu nevědí ani za mák. A co mám říct o selském lidu! V jedné vesnici učí zedník, tu zase truhlář, jinde též*

takový, který neumí ani pořádně číst, a když chce, aby děti psaly, musí si dát předpis napsat. Sama pomyslete, kam to vede. Krvavé slze by člověk nad tím lidem plakal. Ale anděl Páně nad ním bdí a nedá mu zahynout. Jak mnohé vlohy, jak mnohá bystrá hlava zajde, až k pravému svědomí přijde. Oni to cítí, oni by se učili, ale což mají dělat, když jim žádný mesiáše nepošle... Co zde v několika vesnicích pravá zkáza je, ten v peklo prokletý jezuitismus!" (Korespondence, 2003, s. 41). Nejvíce ji tíží nedostatečná výchova dívek, která se přenáší z generace na generaci. Citlivě prožívala rok 1847, kdy v kraji zavládla obrovská bída a hlad. Kritizovala lichváře, jejichž praktiky dobře prokoukla a jejichž vinou mnozí upadli do bída daleko tíživější, kritizovala pány, kteří ani nevědí, co to bída je. Domažlický pobyt prohlubuje její už tak značné sociální citění.

Pobyt v Domažlicích naplněný intenzivním studiem a stykem s životem venkovského lidu, s aktivním působením v jeho středu a rozsáhlou činností publicistickou věnovanou jeho životu a zájmům znamenal v životě Boženy Němcové období duševního vyrovnání. Domažlicko jí poskytlo materiál pro třetí až sedmý sešit *Národních báchorek a pověstí*. Vyvolalo v ní vzpomínku na dětství, kterou doplňovala přímým stykem s živým folklórem.

Nebyla by to ani životní pouť Boženy Němcové, kdyby vlásek momentální spokojenosti a duševního klidu nebyl přetržen: „*Máme se odtud dostat zase jinám, buď na samé hranice bavorské mezi Němce, anebo, dá-li Bůh a pan dvorní rada, blíže Prahy někam, ale kam, to posud žádný neví*" (Korespondence, 2003, s. 49). V roce 1846 dostal Josef Němec zprávu, že bude přeložen, jeho přeložení bylo odůvodněno důvěrným jednáním se sedláky a osvětovou i literární činností jeho ženy mezi lidem. Josef Němec byl na podzim roku 1847 přeložen do městečka ležícího těsně na bavorské hranici, do Všerub.

3.1.2 Všeruby

Božena Němcová přichází opět do nového prostředí. Do prostředí osiřelého horského města a navíc bez Hynka a bez Karla, kteří museli zůstat ve škole v Domažlicích. Všerubský život Boženy Němcové měl zcela jiný charakter. Město plné německy smýšlejících lidí jí neposkytovalo možnost stýkat se s někým, s nímž by si rozuměla, vyvolávalo v ní apatii k práci, děsila se hmotného utrpení prostých lidí, které kolem sebe viděla, a proto se zpočátku raději uzavírala do domácnosti. „*Ó Lotynko, Ty nemáš pojmu o té nouzi, která panuje mezi chudým lidem,* " napsala 3. března 1848 přítelkyni Karolíně Staňkové do Prahy, „*věř, že by mnohý rozmazlený panský psík nežral to, co ta*

chudina jíst musí, a ještě se ani takové potrawy dosyta nenají. Co se peněz prohejří, co se prohraje, na parádu dá a jiné darebnosti, a lidé hladem mrou! - Ó ta spravedlnost, ta láska křesťanská" (Korespondence, 2003, s. 88).

Časem docházely do Všerub zprávy o bouřlivých událostech revolučního roku 1848. Boženu Němcovou tyto pražské události postupně probíraly z lehké letargie a přiměly ji k aktivitě. Zve k sobě Jana Konopu a některé jeho sousedy, aby jim vyložila význam těchto událostí: *„Musíte přijít chtěj nechtěj, jedná se o tu důležitou věc. Nechte všeho a přijďte, čím dřív tím líp, třeba dnes. Ale vezmete s sebou rychtáře, tatíka a ještě asi dva hodné sedláky, musí to být, jedná se tu o blaho vás všech a blaho celé země České, beztoho jste slyšeli, co se v Praze děje, a tudy budete vědět, oč se tu jedná... To Vám na srdce kladu, ať nechají sedláci a rychtář té nejdůležitější práce a přijdou s Vámi, neboť se tu jedná o mnoho, což je potřeba vědět čím dřív tím líp, a musíte to vědět, jak to vsutku je"* (Korespondence, 2003, s. 90). Usiluje o poučení lidu, jde jí o jeho politické probuzení. Šíří české knihy a hlavně noviny. České knihy objednává u Pospíšila, jejich prodej svěřuje do rukou známých vesničanů, na což ještě po letech doplácí. Od dubna píše do *České včely*, ve svých článcích líčí situaci v kraji. Se západem se orientuje v revolučním hnutí, bouří se proti společenským silám zdržujícím revoluční řešení, na druhé straně nepřeceňuje oficiální vymoženosti této revoluce, byla si moc dobře vědoma, že její konstituční svobody nebudou s to změnit bídu prostých lidí.

Na vznik nové zemské ústavy reaguje článkem *Selská politika*, v němž kritizuje povinné osvětlení oken. Dělníci, které moří bída a hlad, musí okna vyzdobit svíčkami, místo aby si za peníze investované do svíček koupili jídlo. Je vidět, kam až proniká poznání Boženy Němcové, které plyne z její schopnosti posuzovat všechny jevy a události ve vztahu k aktuální situaci lidu.

Svým společenským stanoviskem, které v roce 1848 zastávala, a demokratickým vystupováním na veřejnosti se dostávala do otevřeného konfliktu s měšťanskou a úřednickou honorací nejen ve Všerubech, ale i na Domažlicku. Postavení spisovatelky, jež byla v úzkém kontaktu s předními českými autoritami politického a kulturního života a jež se ani po prohrané revoluci nepřestala stýkat s „revoluční mládeží“, znamenalo četná úskalí i pro jejího muže. Tato úskalí pak znesnadňovala její činnost literární. Situaci, do níž se manželé dostali, líčí Němcová v dopise z 3. května 1848, adresovaném Petru Fastroví, domažlickému rodáku a pražskému vlasteneckému hostinskému: *„Vyznamenali se ty dni krásně někteří domažličtí páni a sousedé, to je ten vděk za naše upřímné smýšlení*

5 nimi, ani já, ani můj muž nesmíme tam přijít, sice, že nás z města vyženou a mně chtějí nafackovat, jak se někteří vyjádřili. Je to surovost!" (Korespondence, 2003, s. 94).

Zkroušená duševně, ale i tělesně, trápí ji bolesti zubů a migrény, zklamána ne-naplněním nadějí, které vkládala do roku 1848, odešla s rodinou koncem roku 1848 do Nymburka, posléze do Liberce.

Opustila tak kraj, jehož osobitost dokonale zachytila. Snažila se poznat vlastnosti, zvyky i sociální situaci chodského lidu a poznala ji. Můžeme tedy říci, že se Božena Němcová stala doslova objevitelkou Chodska. Stala se objevitelkou jeho folklorních památek i jeho soudobého života, stala se autorkou, v jejímž díle se chodský lid mění v látku umění. Jak uvádí Jaroslava Janáčková (2001, s. 23), v *Obrazech z okolí domazlického* Němcová „představila obyčejné venkovany jako partnery, jimž je paní komisařce, znalé jiných krajů a Prahy, záhodno a mílo naslouchat. V rozmlouvání lidí různého postavení našla začínající vypravěčka zdroj demokratického soužití, pramen poznání a poezie". Díky jejímu originálnímu uměleckému zpracování získala chodská folklorní pohádka post národní kulturní hodnoty. Význam pobytu Boženy Němcové na Chodsku spočívá jednak ve sbírání nových syžetů pro *Národní báchorky a pověsti* (třetí až sedmý sešit), jednak ve zvláštnosti uměleckých kvalit jejích črt a *Obrazů z okolí domazlického*, což je třeba si uvědomit a mylně nezužovat přínos této ženy pouze na sběr pohádek. Dnes jsou mnohými odborníky *Obrazy z okolí domazlického* chápány jako dílo vskutku novátorské a vysoce hodnocené. Bývají označovány jako *první moderní próza česká*. Takto o nich ve své studii *První moderní próza česká* hovoří Mojmír Otruba, který zde podrobně rozebírá specifika stavějící *Obrazy* do světla moderní prózy. Podstatným prvkem modernosti je paralelní postavení objektivní a subjektivní skutečnosti. Jak vysvětluje M. Otruba (1965, s. 8), „s poznatkovým charakterem *Obrazů*, s jejich záměrem informovat souvisí popisy a údaje různého druhu, v první řadě o životě venkovského lidu: tradiční zvyky, způsoby bydlení, odívání a výroby, pověry, úsloví atd.". Vedle této objektivní výpovědi jsou v *Obrazech* vypodobněny spisovatelčiny jedinečné zážitky, vyjadřují se zde její vlastní pocity, úvahy a názory. M. Otruba mluví o jedinečnosti spisovatelky jako o látce vyprávění, o značné autobiografické věrohodnosti díla. Z toho je patrné, že *Obrazy* představují originální přístup Boženy Němcové k Chodsku, ten jednoznačně potvrzuje její autorství a zamezuje tak vzniku mýtu majícího charakter spekulace o autorství některých jejích děl (jako např. mýtus založený na domněnce, že za Boženu Němcovou psali některé básně muži z jejího blízkého okolí). V souvislosti

s pojmem mýtus mne napadá: Je s pobytem Boženy Němcové na Chodsku spojen nějaký mýtus? Nikoli. Zde převažuje realita nad fikcí, skutečnost nad mýtem.

3.2 Slovensko

Stěžejní kapitolou života Boženy Němcové je její vztah k Slovensku a slovenskému lidu. Dodnes z něj čerpáme. Druhý pražský pobyt, o němž již mnohé víme, přerušila Božena Němcová čtyřmi cestami na Slovensko, a to v letech 1851, 1852, 1853 a 1855. První tři cesty byly spojeny s návštěvou manžela, čtvrtou a nejdelší uskutečnila sama.

Slovenské prostředí Němcovou zaujalo, což je patrné i z velké části její literární tvorby. V nelehké době dvanáctiletého pražského pobytu se na Slovensku mnohdy cítila lépe než v Praze. Stávala se ženou blízkou nejen slovenskému životu, ale i slovenskému srdci. Českou spisovatelkou, která ráda přicházela na Slovensko pro náměty, vyprávění, za prostým lidem, jenž měla upřímně ráda a jenž ji přijímal jako vlastní dítě, která o slovenském národě psala s nehynoucí láskou, která na Slovensku zanechala množství přátel a trvalou vzpomínku, která pro Čechy i Slováky vykonala nezapomenutelné dílo.

Během všech pobytů podrobně registrovala nejen to, co lidi sužovalo a trápilo, ale i to, co jim pomáhalo každodenní útrapy překonávat. Objevovala v prostředí prostých lidí i jejich velkou kulturu. Zajímala se o lidovou architekturu, seznamovala se s obyčejí a zvyky na slovenské vesnici, oblíbila si lidové písně a pověsti. Co započala na Chodsku, tady dovršila! Všímala si povahových vlastností lidí, rozdílů mezi slovenskou a maďarskou mentalitou, hmotné kultury, práce na poli i v domácnosti. Svým lidským citem dokázala zavčas postřehnout družný hovor slovenského člověka, a tak zachytit nespočet lidových pověstí.

Sběratelskou činností navázala Božena Němcová na Štúrovskou aktivitu v této oblasti. Poznala celou řadu přátel a ochotných spolupracovníků. Věřila, že osobní styk se slovenskými vlastenci a opravdové poznání Slovenska umožní česko-slovenské sblížení, o němž usilovala. Zastávala myšlenku česko-slovenské vzájemnosti.

V padesátých letech je její znalost života, zvyků i poezie prostého lidu na takovém stupni, že si může dovolit o sobě napsat Aloisů Vojtěchu Šemberovi tato slova: „*Já se přeceňovat nechci, ale to vím, co se týče poznání národního života, národní poezie a řeči, že by žádný muž tak ji nevyčerpal - nechci říci snad nepoznal - jako já. Jsou tu jisté věci, které jen oko ženské poznat může...*” (Korespondence, 2004, s. 138).

Všechny pobyty na Slovensku pro Němcovou znamenaly chvíle přechodné životní pohody. Každá návštěva Slovenska byla jiná, každá ji obohacovala o nové a nové zážitky, o novou inspiraci. Přesto, že Slovensko tolik milovala, odmítla se sem odstěhovat nastálo. Odmítla žít daleko od pražské vlastenecké společnosti a svých přátel.

3.2.1 Božena Němcová a myšlenka česko-slovenské vzájemnosti

Božena Němcová se v padesátých letech 19. století jedinečným způsobem zasloužila o rozvoj vztahů mezi Čechy a Slováky. To nespočívalo v pouhém faktu, že v letech 1851-1855 podnikla čtyři cesty na Slovensko, ale vtom, sjakou osobitostí dokázala proniknout do slovenské problematiky, kterou nechápala jen v jejích specifických vlastnostech, ale i v širším kontextu a v přímé souvislosti se všemi událostmi kulturního a společenského dění v polovině 19. století. Dále v tom, co si ze Slovenska odnášela a jak toho v literárním a společenském ohledu využívala.

Do styku se slovenským prostředím přichází Božena Němcová v době plné zralosti umělecké i lidské. Zájem odění projevuje v jedné z nejtěžších etap českých a slovenských dějin. V době určité deprese ve vzájemných vztazích Čechů a Slováků, která je způsobena jak vnitřními národními faktory, tak společenskou situací v době Bachovského absolutismu. Byl zde neúspěch revoluce, slovenská jazyková odluka, která byla většinou Čechů chápána jako krok k definitivnímu rozdělení slovenského a českého národa. V takto komplikované atmosféře se, podle M. Tomčíka, Božena Němcová celou svou osobností s neobvyklým nadšením zapojila do zápasu, který nikdo neplánoval a neorganizoval, do zápasu, jehož cílem bylo zahladit stopy roztržky mezi Čechy a Slováky. To, čeho se neodvážili politici či vědci, vzala na sebe Božena Němcová - z vnitřního přesvědčení, nikdo ji k tomu nevyzýval, nikdo ji k tomu nenutil. Úsilí vycházelo z její humánní koncepce světa. Myšlenky česko-slovenské spolupráce se nevzdávala, ani když sklízela posměšné a kritické poznámky ze strany části pražské inteligence. Získala dokonce přezdívku „Slovačka“. Na postoje svých krajanů si několikrát postěžovala, přesto se své snahy nevzdávala. *„Mně se zde mnozí smějí se slovakismem, nechť se smějí, myslím si, to mne neodstraší. - Není to zjištění ani Přepjatost, ale upřímná láska vzájemná. - Já poznala Slováky a vím, že jsou hodni, abycho si jich všímali“*, napsala Božena Němcová 11. prosince 1857 Aloisů Vojtěchu Šemberovi; dopis pokračuje slovy: *„Tam je pokladů neocenitelných, a nikdo si jich nevšímá, příčiny toho jsou mnohé a nemohu zde mluvit o nich. Však i Vy račte dobře*

znáti poměry, jenž na ně neblaze působí. »Co nám je do nich, myjích nepotřebujem, oni nás ale!« - mluví mnozí. Eh, jsou to hrdé myšlenky těch pánů, my potřebujem jeden druhého, dobře tedy, abychom se poznávali, jeden druhého laskavě podporovali a k vzájemnému cíli pracovali. - Takovouto vynášivostí urážíme jích sebecit a pracujem do rukou té straně, která beztoho odchází jako lev řvoucí, číhající, kde by nás pohltila, která by ráda propast viděla mezi námi nepřestupnou " (Korespondence, 2006, s. 243).

3.2.2 První cesta na Slovensko

Božena Němcová přijela poprvé do bývalých Uher koncem dubna 1851. Na několik dní odjela z Prahy, aby navštívila svého manžela, který byl jako finanční úředník ve službě v Miškovci. Její cesta vedla přes Brno, kde se setkala s Klácelem a s Helceletem a odkud odjela 25. dubna vlakem do Pešti. Zde už ji pln očekávání vyhlížel manžel. Prohlédli si město a putovali dále maďarským územím až do Miškovce. Nadšená okolní krajinou všímala si jejího charakteru. Do Miškovce dorazili po třech dnech, Němec ji uvedl mezi své přátele, kteří ji srdečně uvítali. Při výletech konaných společně s manželem nebo při styku s místními postupně poznávala odlišný způsob života. V tomto období si Božena Němcová ještě nedávala žádné konkrétní literární a kulturní cíle ve vztahu ke Slovensku. Do přímého styku se Slovenskem ještě nepřišla. V Miškovci pobyla jen několik dní, během kterých navštívila lázně v Topolčanech, trh v Jageru, českého ředitele cukrovaru v Edelénye, vinné sklípky a mnohá další zajímavá a pro ni až exotická místa. Po třech týdnech naplněných novými dojmy, vracela se Němcová zpět do Prahy za nemocným synem Jaroslavem. Jak bylo setkání manželů radostné, tak rozloučení bylo pravým opakem. Němcova naděje, že se ženě v Miškovci zalíbí tak, že tu bude chtít zůstat i s dětmi natrvalo, vyhasla. Loučení 14. května bylo chladné. Němec pochopil, že jeho žena za ním přijet nechce.

Během tohoto krátkého pobytu již měla Božena Němcová možnost zaposlouchat se do slovenštiny, do dialogů, jež vedli muži a ženy na tržnici v Miškovci, poznat půvab přírody, kulturní specifika obyvatelstva...To byly první nezanedbatelné impulsy k její vášni ke Slovensku a slovenské kultuře. „*A ona, paní Božena, pochyťává slovenská slova i věty, kde se jen dá, a pociťuje vnitřní rozkoš z obrázků a výjevů, které se před jejíma očima rozvíjejí jako nekonečné filmové pásma. To jsou kořeny jejího tak širokého zájmu o slovenský národopis a slovenskou lidovou kulturu*“ (Božena Němcová, paní, 1986, s. 52).

3.2.3 Druhá a třetí cesta na Slovensko

Druhá a třetí cesta na Slovensko měla pro Boženu Němcovou mnohem větší význam. Opět jde o rodinné návštěvy, avšak díky celé řadě okolností, mezi nimiž nejsou nezanedbatelné kladné postoje Josefa Němce k slovenské problematice, má možnost přicházet do přímého styku se Slovenskem, a to rozličným způsobem. Cesty z let 1852 a 1853 se projevují i v literární tvorbě. A to nejen jako črty či obrazy z cest, jako například po první cestě napsaná práce *Zpomínky z cesty po Uhřích*, ale i jako epické žánry. Božena Němcová v těchto letech poznává bohatství slovenské folklorní tvorby. Atak roce 1854 pod vlivem ústní slovesnosti píše pohádku *O dvanácti měsíčkách*. Tímto činem plnohodnotně vstupuje do kontextu slovenské kultury.

Na přání mužovo se Němcová spolu se svými dětmi i se psem Vidákem vydala 10. srpna 1852 na druhou návštěvu Slovenska. Samotná cesta do Balašských Ďarmot, kde byl Němec v srpnu 1851 jmenován vrchním komisařem, byla pro ni dobrodružstvím, dokázala ji dokonale vylíčit v dopise Dušanu Lamblovi: „...*nak mysleli, než ty vozy že pokácí a okna rozdrť. Každý hleděl s hrůzou do tmavé noci ven a poslouchal to vztekání se větru, asi za půl hodiny bouře přestala, ale déšť neustále lil... Poznenáhla usnulo to všecko ve voze, mimo nás byli sami Maďaři, a to nejvíce maďarský Egypt, který je rozdílný od našeho. - Bylo to rozkošné podívání na ně, jak leželi, a jen se přirovnat dá pohledem na stádo prasátek, jeden ležel přes průchod na dlouho, a když konduktér vsel, musel lézt přes lenochy, by naň nešlápl, a přece tak byl šetrný, že ho nezbudil. Já dávala pozor, by děti nespadly, a mezitím se dívala do oken, podél nichž se ustavičně táhly, nahoru a dolů vlnily dva proudy žhavých jisker, jako by zlatá hříva vála od hlavy bujněho oře, který nás letmo tmavou nocí unášel*” (Korespondence, 2003, s. 234).

Prvním místem, jež měla Božena Němcová možnost poznat, byly Balašské Ďarmoty. Zde její duše pookřála. Město bylo průnikem čtyř národností - Maďarů, Slováků, Židů i Cikánů, což ji poskytovalo bohatou inspiraci, zejména k dopisům do Prahy, v nichž líčila zdejší život. Píše hlavně sestrám Rottovým a Lamblovi, kteří čtou její dopisy s neutuchající zvědavostí a zájmem. V Balašských Ďarmotách se seznamuje s Jankem Králem, což pro ni mělo zajisté v poznávání slovenských záležitostí inspirační charakter.

V září vzal Josef Němec celou rodinu do oblasti středního Pohroní. Nejprve se zastavili v Banské Stiavnici. Tady poznává krutou realitu, která ji během cesty sem byla zastřena překrásnými zážitky se slovenským lidem oblečeným do krojů, vyprávějícím

různé pověsti a pohádky. Seznamuje se s těžkou prací havířů, jež je nedohodnocena. Proniká do sociálních poměrů a je jimi znechucena.

Další den dorazili údolím Hronu přes Zvolen do Banské Bystrice. Města, kde poznala řadu představitelů slovenské inteligence a kultury, čímž její vztah ke Slovensku začal nabývat polooficiálního charakteru. V Banské Bystrici se setkává se sběratelem slovenských pohádek Jankem Franciscim-Rimavským, s nímž tráví v rozhovorech většinu času zdejšího pobytu. Dalšího dne se uchýlila Božena Němcová spolu se svými dětmi do lázni Sliače, kde prožila několik klidných dnů odpočinku. „*Šljačka koupel mi dobre svédčila, ačkoli jen čtyřikrát jsem se koupala,*“ napsala 3.10.1852 v dopise Žofii Rottové, „...*vůbec mi ten den samoty tam byl tuze, tuze milý...*“ (Korespondence, 2003, s. 264).

V Ďarmotech Němcová setrvala déle, než si původně plánovala. Zúčastnila se zde ještě velkolepého vinobraní s cikánskou muzikou a poté již spěchala do Prahy. V tomtéž dopise čteme: „*V úterý, to jest 5/10, máme vinobračky a už jsme pozváni i sem do vinice, i do okolí, bude to zase pěkný rámus*“ (Korespondence, 2003, s. 264).

Situace kolem třetí cesty na Slovenskou nebyla pro Boženu Němcovou příliš lehká. Josef Němec na ni naléhal, aby se k němu přistěhovala nastálo, čemuž se Němcová bránila a všemožně to oddalovala, což nešlo donekonečna. Rozhodnuta zůstat v Balašských Ďarmotách delší dobu, nakonec odjíždí 9. května 1853 s Dorou, Jaroslavem a služkou Marií Votovou za mužem do Uher. Hynek a Karel zůstávají v Praze u Franty Šumavského.

První dny plné stesku a vzpomínek na Prahu záhy vystřídají dny životního vzepětí a nadšení z nových plánů. Věnuje se domácnosti a zahradě, chodí tančit, její zdravotní stav se zlepšuje, zajímá se o slovenský kulturní a lidový život. Poklidný život je však náhle zasažen zprávou o zbavení služby Josefa Němce. Je mu zakázáno opustit Balašské Ďarmoty, je mu zastaven plat a zadržována korespondence. Pro rodinu to hlavně po stránce materiální představuje krutou ránu. Zasažen je i citový život rodiny. Vlna Němcova vzteku a depresí se obrací směrem k jeho ženě, jež se ho přese všechno snaží uklidnit. V Balašských Ďarmotách s ním zůstává až do 9. října, kdy ji odsud odvolává vzkaz, že syn Hynek je vážně nemocný.

Od počátku mužový perzekuce až do svého odjezdu se Božena Němcová snažila odpoutat od jeho hněvu způsobeného tíživou situací vznešenější činností. Únik od reality nacházela v četbě, ve sbírání přísloví a slovenských písní, zejména však ve sbírání pohádek, jež si nechávala vyprávět slovenskými služkami a starým sluhou.

Touto dobu zde slyšela vyprávět od svojí služky Marky pohádku *O dvanácti měsíčkách*, kterou později publikovala v almanachu *Lada Nióla*.

3.2.4 Čtvrtá a poslední cesta na Slovensko

Božena Němcová uzavřela návštěvy Slovenska čtvrtou a nejdůležitější cestou roku 1855. Cesta nebyla iniciována rodinnými důvody, Němcová na Slovensko nemusela jít za manželem, přesto ji to sem táhlo. To jasně dokazuje, že Němcová překračuje rámec osobních vztahů k slovenské problematice a dospívá k výzkumným a sběratelským cílům. Připravovala se na souborné vydání slovenských pohádek, spolu s ostatními autory chtěla vydat encyklopedii o slovenském životě, srovnávací slovensko-český slovník atd. Svou představu o této cestě vyjádřila v dopise ze dne 4. 5. adresovaném Aloisů Vojtěchu Šemberovi: „*Ráda bych cestovala - a sice letos do některých krajů Slovenska. Trenčín, Liptov - Turčany, Oravu, Zvolen - Hont - Novohradský kraj, to by byly první, které bych si přála seznat. Cíl můj je poznat co možná život slovanského národu a vyličit ho věrně, pravdivě, jak je... A na Slovensku, jak je i Vám dobře známo, leží ohromné poklady, o jichž dobývání se nikdo nestará, alespoň ne v té míře, jak by se mělo a mihlo starat, a to ne na pravých místech*“ (Korespondence, 2003, s. 138n.).

Božena Němcová uskutečnila poslední cestu na Slovensko za jiné subjektivní situace než cesty předchozí. V tomto období se s každodenním utrpením, bídou a citovou krizí statečně vyrovnávala tvořivou činností. V polovině padesátých let se její dílo rozrůstá, přibývají vněm nové žánrové útvary a propracovávají se umělecké prostředky zobrazování skutečnosti. Mezi třetí a čtvrtou cestou na Slovensko napsala Němcová svoji nejlepší prózu *Babička*, která vyšla v sešitové podobě v roce 1855. Dostalo se jí uznání české veřejnosti, čehož si Němcová velmi vážila. Cítila však potřebu relaxovat, potřebu nabývat nových zážitků a dojmů. Toužila po inspiraci a zajímavých látkách pro další tvorbu. To vše se rozhodla nasbírat na Slovensku. Navíc v ní sílila idea česko-slovenského sblížení. S myšlenkou další cesty na Slovensko si pohrávala už od roku 1854, ale nedostávalo se jí potřebného finančního obnosu.

V roce 1855 Němcová získává finanční podporu a 27. srpna se může vypravit na čtvrtou, několikátýdenní cestu na Slovensko. Během pobytu se léčí ve Sliači, delší čas pobývá Banské Bystrici, navštěvuje Březno, Horní Lehotu a dostává se až do Revúce k Eudovítu Reussovi kvůli rukopisným sbírkám slovenských pohádek. Pronásleduje ji celá řada nedorozumění a obtíží s úřady zabývajícími se pasovými záležitostmi.

Nastalé problémy překonává s lehkostí. Každý den jí totiž přináší nové poznatky, nové zkušenosti a přibližuje ji stále více k vytyčeným literárním cílům. Přestože nepořídila u Reussa tak, jak očekávala, začala se rýsovat podoba knihy *Slovenské pohádky a pověsti*, jejichž vydávání se uzavřelo v roce 1858.

Dne 3. září byla Němcová hostem u katolického faráře Záhorského v Hájníku u Sliače. Farář, s nímž se již znala, ji přijal velmi přátelsky a nabídl jí své pohostinství i po dobu léčby v nedalekých lázních.

Následujícího dne zahájila léčbu ve Sliači, kde si najala malou světničku v lázeňském domě. Dobrosrdečnost Záhorského, k němuž denně chodila na obědy a jenž jí posílal smetanu k snídani, jí umožnila zůstat v lázních až do konce lázeňské sezóny, do 17. září. Ze Sliače si vyšla do Zvoleně. Společně se Záhorským si vyjela do Bystrice na jarmark, zastavila se u Rárusů, manželů, s nimiž se seznámila v lázních. Setkala se s přítelkyní, s níž se znala už z první cesty do Bystrice, s Pepou Szablákovou a společně navštívili staré známé, Francisciho, Gočára...

Dne 17. září přesídlila ze Sliače do Bystrice. Cítila se tu dobře, pobývala u slovenských přátel Rárusů, kteří ji přijali jako dceru, scházela se se staršími přáteli, s Franciscim, který jí slíbil postoupit celou sbírku slovenských pohádek, pro něž si však musela dojet do Vel'ké Revúce k faráři Reusseovi. V Bystrici působilo také několik českých profesorů, Růžička, Vlček, Franta, Kořínek a P. Štola. Odsud navštívila Julia Plošice v Selci, kam se vypravila s celou velkou společností. Poznávala zde život na salaši.

Dne 24. září se vydává do Března, aby se setkala s Gustavem Kazimírem Zechentnerem, slovenským spisovatelem a lékařem. Zechentner ji přivedl k evangelickému faráři Samu Chalúpkovi do Horní Lehoty. Díky němu získává materiály k dalším pohádkám, poznává místní krajinu. Nestačí jí to však, chce získat látku slíbenou J. Franciscim. Odjíždí proto do Tisovce, kde se jí ujímá Štěpán Daxner, aby jí pomohl dostat se do Revúce pro tolik vytoužené pohádky.

Revúci je zklamána. Upřímného přijetí, jehož se dočkala ve Sliači a v Bystrici, se jí zde nedostalo. Reuss ji přijal chladně a sbírku pohádek jí nevydal. Z Revúce odjíždí s nepořízenou. Narozdíl od Reusse, který ji nevychází vstříc, získává u Sama Chalúčky pro své dílo mnoho. Božena Němcová mu později mile a vděčně dopisovala. Z Revúce odjela Němcová do Chýžného k faráři Samueli Tomášikovi, poté do Tisové a do Března, z Března rovnou do Bystrice.

V Bystrici se chtěla dát do práce na pohádkách, resp. uspořádat si nasbíranou látku a dokončit první část *Pohorské vesnice*. Avšak netuší, že se její pobyt na Slovensku chýlí ke konci. Rodina se v Praze stěhuje do nového bytu, navíc na ni Němec v dopisech apeluje, aby se už vrátila, v dopise ze dne 22. 10. 1855 jí píše: „*Ty se mne ptáš, máš-li domu přijet, neb tam zůstat. Na to ti odpovídám, dělej, co chceš, vždyť ty vždy říkáváš, že máš svobodnou vůli a že se nenecháš od žádného (to jest ode mne) poutat nebo poroučet. Ostatek ti musím jen toliko podotknout, že by jiná žena, která není lehkovážná a která s mužem všechny starosti snášet chce, takovou otázku nečinila... Tohle všechno by si žena rozvážlivá, která pro skutečnost žije, a ne pro věci dle vlastní fantazie, byla povážlivá a nebyla by se dříve muže ptala, má-li ještě na hodech dále zůstat i... Dětem psát je tolik jako nic, příd' a jednej, když chceš, aby děti z toho něco měly. Chudáci jsou celý ztrápený, že máma tak málo o ně dbá, a Karel tuhle nedávno plakal, když jsem mu řekl, že nevím, kdy máma přijede*” (Korespondence, 2004, s. 193, 194, 195). Nedlouho po obdržení tohoto dopisu se vrací zpět do Prahy, aby se již nikdy na Slovensko nepodívala.

Božena Němcová byla první autorkou, která aktivně pěstovala česko-slovenskou vzájemnost, a to zejména kompromisním překladem slovenských pohádek pro české čtenáře. Byla zároveň první spisovatelkou, jež masově uveřejnila dědictví slovenské folklorní pohádky. Tyto počiny jí někdy byly připisovány k dobru, jindy naopak. V. Tille a mnozí další autoři publikací zaměřených na život a dílo této spisovatelky spatřují v jejích pobytech na Slovensku značný přínos pro naši literaturu. Tento význam samozřejmě Němcové nelze upřít. Svými pracemi českým čtenářům zprostředkovala průnik do slovenské kultury a přispěla k navázání bližších vztahů obou zemí. Obdobně vidí přínos Boženy Němcové pro svůj národ také starší literární historikové slovenští. Ti mluví o Němcové jako o *naší Božence, naší Slovence*. Takto ji charakterizuje například Bohuslav Haluzický. Slovenská literární věda oceňovala a do jisté míry stále oceňuje spisovatelku v oblasti sbírání a uveřejňování slovenských lidových pověstí. Soudobé slovenské dějiny oni hovoří jako o autorce, jež si osobitým způsobem oblíbila Slovensko a umělecky uložila bohatství jeho pohádek do sbírky *Slovenské pohádky a pověsti*, jež literárně ztvárnila slovenskou krajinu i její lid v cestopisech, národopisných obrazech a novelách. Dimenze „naší” (rozuměj slovenské) spisovatelky však už v těchto výkladech chybí. V 90. letech 20. století se k významu pohybu Boženy Němcové na Slovensku a k významu její tvorby se slovenskou tematikou vyjádřil v několika studiích

Miloš Tomčík, slovenský literární historik a dlouholetý místopředseda Společnosti Boženy Němcové v Praze. Ten její úlohu spatřuje zejména v tom, že byla schopna včas zaregistrovat hodnoty slovenského folkloru; vydáním sbírky *Slovenské pohádky a pověsti* předešla o několik roků Pavla Dobšinského a jeho *Prostonárodní slovenské pověsti*. Měla vliv i na slovenské epické žánry. Ovlivnila počáteční tvorbu slovenských autorů, jako např. Martina Kukučina, J. G. Tajovského atd. Tomčík svoji studii uzavírá názorem, že dílo Boženy Němcové je nepřímo součástí slovenské literatury.

Nevytváří se další mýtus B. N.? Protipól případnému mýtu staví ve svém článku *Božena Němcová v listoch Slovákom* Jana Pácalová. Autorka článku vychází hlavně z korespondence Němcové s Gustavem Zechenterem. Dopisy dokumentují fáze vzniku slovenských pohádek. Jak uvádí J. Pácalová, od prvního kontaktu s nimi, přes nápad vydat je v Čechách a odezvu Slováků na tento záměr, až po jejich přijetí ze strany Slováků, jež bylo dosti kritické. Slovenští autoři, romantičtí básníci, stále trvali na představě pohádky jako projevu *duše národa*. I když Božena Němcová argumentovala sblížením obou národů právě prostřednictvím vydání slovenských pohádek, neobstála. Setkávala se s negativní odpovědí Slováků, kteří jí vyčítali přístup k pohádkám jako k literární látce. S jejich nevděčností a očerňováním ve smyslu krádeže námětů, čemuž se brání slovy: „*Když vyšel první svazek Slovenských pověstí od Rimavského, to bylo v r. 1845 -od té doby uplynulo 12 let, proč si nezpomněli páni spisovatelé a sběratelé pověstí, že by to byla svatá jejich povinnost a ke cti jím sloužilo, aby je vydali, za celých 12 let*“ (J. Pácalová, 2007, s. 32)?

Recepce vztahů Slováků k Boženě Němcové není jednoznačná. Na jedné straně si Boženu Němcovou přivlastňují. Hovoří o ní jako o nepřímé součásti slovenské literatury. Na druhé straně ji považují za zcizitelku národních námětů. Na jedné straně je Slováky obdivována, na druhé straně kritizována. Většina soudobých dějin literatury se nad tyto rozměry problému povznáší a chápe Němcovou jako spisovatelku, která českému čtenáři umožnila poznat slovenskou pohádku a specifčnost slovenské kultury, jako autorku apelující svým dílem na myšlenku česko-slovenské vzájemnosti.

4. LEGENDA ŽIJE

Procházíme-li místy, jimiž před 146 až 188 lety kráčela Božena Němcová, cítíme tu stále tep jejího života. Jak je možné, že je pro nás stále tak živá? Svým životem a dílem se stala nesmrtelnou legendou, kterou v našich dějinách (zvláště mezi ženami) nepamätujeme. Krátce po své smrti začala být chápána jako symbol krásy, mateřské lásky, lásky k vlasti, opravdové lásky mezi mužem a ženou postavené na rovnosti obou partnerů, symbol emancipace a životní aktivity. Ke cti její osobnosti byly odhaleny pomníky v Praze, v České Skalici a ve Zličí u České Skalice; v místech, kudy prošla, byly předními českými umělci zhotoveny pamětní desky. Síla této osobnosti české kultury a literatury inspirovala i umělce z jiných oblastí umění. Kult Boženy Němcové, jenž podněcoval onu legendu, se poprvé a nejsilněji, vedle Prahy, projevil v České Skalici. V kraji dětství a mládí Barbory Panklové, do něhož se jako Božena Němcová častokrát vracela a kde zanechala nesmazatelné stopy, v kraji, v němž legenda Boženy Němcové stále žije. Aktivně zde působí Společnost Boženy Němcové, každoročně se konají akce vztahující se k jejímu životu, jako například *Oživené Ratibořice*, *Oživená Barunčina škola*, *Advent v Ratibořicích*, konají se také *Jiřínkové slavnosti*, kde zpravidla v dobových krojích vystupuje dětský folklórní soubor *Barunka*.

4.1 Živoucí legenda v dílech jiných autorů

Důkazem, že osobnost Boženy Němcové zaujala v mysli mnohých z nás své místo, jsou vydávané odborné publikace vztahující se k životu a dílu výjimečné spisovatelky.

Prvním významným počinem ve smyslu souboru prací o Boženě Němcové je sborník redigovaný Václavem Černým st., o jehož vydání se v roce 1912 zasloužila náchodská Učitel'ská jednota Komenský. Publikace *Božena Němcová 1820-1862. Sborník statí o jejím životě a díle* vyšla k padesátému výročí smrti Němcové.

Všimneme-li si orientačně přelomu 20. a 21. století, zjistíme, že Němcová je předmětem zpracování hned několika monografií, mnoha příspěvků ve sbornících a článků v odborných časopisech. S ohledem na téma práce uvádím výběr z publikací.

Vysoká škola pedagogická v Hradci Králové zorganizovala ke 130. výročí úmrtí B. Němcové konferenci, k níž byl o tři roky později vydán též významný sborník, a sice

Prameny díla, dílo pramenem. Sborník příspěvků z konference o životě a díle Boženy Němcové, konané 15.-16. září 1992 v Hradci Králové.

V roce 2001 vychází pozoruhodná publikace Jaroslavy Janáčkové, přední odbornice soustředěné k Boženě Němcové, *Příběh tajemného psaní*. Kniha je jakousi hloubkovou studií zaměřenou na kontext vzniku *Babičky*, tíživou situaci autorky v době práce na tomto díle, kontakty a vliv přátel na její výsledek, překládání do němčiny atd. Dovolím si ocitovat slova Jaroslavy Janáčkové (2001, s. 111): „*Tehdy zhruba pětatřicetiletá žena se v literatuře pohybovala sice již přes deset let, ale zdaleka netušila, že píše své mistrovské dílo, svůj hlavní nárok na nesmrtelnost*“. Ano, na nesmrtelnost. A právě Janáčková svým knižním počinem opět o krůček přispěla k nesmrtelnosti Němcové.

Legenda se zpřítomňuje i v díle Heleny Sobkové, jež vychází v tomtéž roce. Nese dosti příznačný název - *Božena Němcová a Zahán*. Máme tu možnost pochopit vztah Němcové k slezské Zaháni, a zejména poznat další osudy Panklových po odchodu z Ratibořic. Těžištěm publikace je autorkou komentovaná korespondence Němcové se synem Karlem. Biografická studie dotváří ucelený obraz české spisovatelky.

Nepřímo je její kult oživen v další monografii Heleny Sobkové (2003), která se váže se k životu Josefa Vojtěcha Hellicha, *Malíř slavného portrétu Josef V. Hellich*. Značná část je zde věnována okolnostem vzniku podobizny Boženy Němcové, na což odkazuje titul publikace.

V roce 2002 byl v souboru sborníků Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze vydán 34. svazek, pětisetstránkový sborník *Božena Němcová. Sborník k 140. výročí úmrtí* s třemi desítkami odborných studií. Tematická šíře příspěvků (většinou s rozsahem kolem deseti stran) je značná, přičemž všechny zůstávají na odborné půdě a ponechávají stranou diskuse a dohady o původu Němcové.

V roce 2005 se v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici uskutečnila konference nazvaná *Božena Němcová. Život - dílo - doba*, k níž byl vydán stejnojmenný sborník.

Nesmíme zapomínat ani na četné publikace, v nichž se objevuje alespoň stručný medailon Boženy Němcové. Tyto práce jsou tematicky rozličné. Jedna se věnuje grafologii (H. Veličková, 2002), jiná otázce mýtu v životě a díle vybraných českých spisovatelů, jako je tomu v knize Petra Kovaříka *Literární mýty, záhady a aféry* z roku 2003. Autor se orientuje na problematiku původu Němcové a na otázku autorství *Babičky*. Zvláštní je práce Jana Bauera *Kdo je největší Čech?* (2005), kde Boženu

Němcovou prezentuje jako možnou adeptku vítězství. Stojí tu vedle takových osobností jako Karel IV., Jan Hus či Václav Havel.

Nedostatek reflexe spisovatelčina epistolografického umění, jenž byl mnohdy terčem kritiky, odstranila autorka první monografie o dopisech Boženy Němcové Lucie Saicová Římalová. Její knižní prvotina *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*, vydaná v roce 2005, vysvětluje korespondenci české spisovatelky z hlediska komunikačních strategií. Toto dílo volně navazuje na starší soubor studií *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové* z roku 2001. Tímto se dostáváme k žánru, v němž Božena Němcové ožívá nejautentičtěji, a to k „žánru“ epistolárnímu.

Dílem, jež nám umožňuje poznat osobnost velké české spisovatelky a ženy, je postupně vydávaná souborná *Korespondence Boženy Němcové* připravovaná od roku 2003 editorským kolektivem pod vedením Lucie Saicové Římalové. První kniha *Korespondence Boženy Němcové* obsahuje dopisy z let 1844-1852, druhá kniha dopisy z let 1853-1856 a třetí z let 1857-1858. V loňském roce byl tento projekt ukončen čtvrtou, závěrečnou částí obsahující dopisy z let 1859-1862.

Spisovatelčiny dopisy jsou opravdovým svědectvím její doby, styků spřátelí, nastiňují nesymetričnost a proměnlivost vztahu s Němcem, jsou velkým bezděčným románem života. V dopisech se uchovala vůně tehdejší atmosféry, zvuk dávno umklých hovorů sjedinečnými osobnostmi české kultury. Postupně procházíme společně s Boženou Němcovou etapami jejího života, proměnami osobnosti od mladé nadšené vlastenky po nemocí sužovanou ženu. Přesto, že nám dopisy tuto ženu plně odkrývají, nesou v sobě stále něco tajemného, což čtenáře láká. Ctěním korespondence se vracíme do jejího světa, k duchu této pro naši literaturu charismatické postavy.

Postava Boženy Němcové vstupuje i do beletrie; objevuje se například v románu Ivony Březinové určeném dospívajícím dívkám *Báro, nebreč*, který v loňském roce vydalo nakladatelství Albatros.

Památka Boženy Němcové i dnes vjedenadvacátém století žije. Žije díky autorům, jež osobnost této ženy trvale přitahuje, díky čtenářům, kteří mají zájem o monografie o ní, díky vědcům i amatérským badatelům, kteří jsou fascinováni otázkami kolem jejího původu, díky kvalitě jejího díla, která je spatřována i v korespondenci. Prokazuje se, že korespondence Boženy Němcové je srovnatelná s jejím dílem beletristickým.

Na půdě české literatury nenajdeme jinou spisovatelku, která by osobností i dílem tak inspirovala ostatní umělce.

Z literátů, kteří jí složili poklonu, jmenujme hlavně Jana Neruda, Františka Halase, Jaroslava Seiferta.

Mezi výtvarníky je třeba zdůraznit taková jména jako Josef Vojtěch Hellich, autor jejího nejslavnějšího portrétu, dále Max Švabinský či Jiří Kolář.

Musíme zmínit i nejznámější ilustrátory, vykreslující atmosféru jejích děl - prvního ilustrátora českého vydání *Babičky* Karla Stapfera, patrně nejoblíbenějšího Adolfa Kašpara, šokujícího Václava Špálu, Zdeňka Buriana, Cyrila Boudu, Karla Svolinského, Vladimíra Tesaře a nejmladšího - Martina Velíška.

Specifickou oblast kultu Boženy Němcové a její tvorby představují filmové a divadelní adaptace. Samozřejmě obě nezapomenutelné *Babičky*, Čápova z roku 1940 a Moskalykova z roku 1971. Celá řada pohádek, jež jsou stále nově adaptovány. Objevují se i pokusy o filmy životopisné. Takovým počinem byl například v roce 2004 německý film *A tou nocí nevidím ani jedinou hvězdu*, který byl ovšem určen pouze pro uzavřenou společnost, nikdy se v plné šíři nedostal k českému publiku. A divadlo? Množství děl, zejména však *Babička* ožívá v četných dramatizacích. Jedna taková vstoupila 13. prosince 2007 na prkna činohry Národního divadla. Režie se ujal Jan Antonín Pitínský, v titulní roli můžeme spatřit Vlastu Chramostovou.

Za určitý doklad velikosti a živosti jejího kultu považuji, kromě zmiňovaných autorů inspirovaných ve svých dílech Boženu Němcovou například i samostatnou maturitní otázku věnovanou života a dílu Boženy Němcové, již nalezneme v seznamu maturitních otázek většiny škol, či nejruznější pamětní desky v místech, kudy prošla, názvy ulic či institucí nesoucích její jméno nebo umístění v projektu Největší Čech, který se uskutečnil v roce 2005. Božena Němcová byla nominována do první stovky osobností Čech, Moravy a Slezska a připadlo jí desáté místo.

4.1.1 Netradiční úhel pohledu na Boženu Němcovou

4.1.1.1 Zpráva o pohřbívání v Čechách

„*Zneklidňující »zpráva« o pohřbívání nepoddajných osobností jejich průměrnými současníky je totiž zároveň podobenstvím o nesmrtelnosti výjimečných*“ (J. Foli, 2007, s. 110). program

Originálním počinem hlásícím se k nesmrtelnému odkazu Boženy Němcové a překračujícím hranici pouhého životopisného líčení bylo představení *Dávno, dávno již tomu* nesoucí podtitul *Zpráva o pohřbívání v Čechách*. Bylo napsáno pro legendární

Bytové divadlo Vlasty Chramostové, jež sdružovalo lidi, kteří specifickým způsobem zbrojili proti nesvobodnému režimu. V době normalizace znovu ožil úděl ženy, jejíž osud byl naplněn klikatou cestou lidské svobody, a jak vystihuje Jan Foli (2007, s. 108), „v *houštinách osobních příkoří a společenských represí*“. Jak aktuální v onom čase! Vznikla tak hra o životě a díle perzekuované umělkyně minulosti, hra na rozhraní monodramatu a životopisné eseje skrývající v sobě řadu dobových politických podtextů. Výhradně pro Vlastu Chramostovou a její bytové divadlo ji napsal František Pavlíček, proslulý svojí celoživotní láskou k Boženě Němcové. Režie se ujal Luboš Pistorius.

Premiéra dramatu se uskutečnila 25. prosince 1979 a byla určena manželkám disidentů. Vlasta Chramostová jako jediná na scéně rozhrávala před očima manželek jejích vězněných přátel partie života Boženy Němcové. Odkryla obraz těžce zkoušené, avšak nezlomitelné ženy s ortelem lidské důstojnosti, obraz Boženy Němcové a obraz své vlastní osobnosti.

V létě 1980 drama zfilmoval hereččin manžel, kameraman Stanislav Milota. Inscenace využívala domácích rekvizit, stínové hry na zdech pokoje a představivosti diváků. Atmosféru dokreslovala podmanivá hudba Vlastimila Třešňáka. Filmový záznam byl zkomponován jako šest rozhovorů. Úvodní *Rozhovor s umírajícím synem*, dále *Rozhovor s opatrnou kolegyní*, *Rozhovor s nevěrným milencem*, *Rozhovor s přísným zpovědníkem*, *Rozhovor s nemilovaným mužem*, *Rozhovor se sebou samou*.

Profesionálně nastudované a zfilmované představení se podařilo dopravit za hranice, a to do Vídně. Zde se film dostal do rukou Pavla Kohouta, který se zasloužil o jeho vysílání v rakouské televizi v rámci pořadu *Kunststücke*. Naše monodrama bylo zveřejněno v originálním znění s česko-německými titulky. Vedle osobité revolty vůči režimu v sobě neslo ještě další poselství. Bylo věnováním v Čechách zapovězených umělců ke stému výročí znovuotevření pražského Národního divadla. Byl to hold českému divadlu. V rakouské televizi běžel na přání tvůrců záznam představení bytového divadla *Dávno, dávno již tomu* 17. listopadu 1983. O Vánocích v roce 1990 byla tato inscenace uvedena i v tehdejší Československé republice.

Projekt nelze vnímat jako pouhé gesto charakterizující paralelu nelehké politické situace obou českých umělkyně, je třeba ho chápat jako svébytný občanský čin a především jako mimořádný výtvar umělecký.

4.1.1.2 Báro, nebreč

Je fascinující, že i po téměř dvou stech letech od narození Boženy Němcové se objevují nové a netradiční tvůrčí impulsy udržující kult její osobnosti v rozmanité nesmrtelnosti. Důkazem živoucího kultu Boženy Němcové je průnik její osobnosti do dívčího románu. Máme tak možnost pohlížet na spisovatelčin život a dílo ze zcela jiného úhlu pohledu. Pohled nám zprostředkovává román Ivony Březinové *Báro, nebreč*. V celistvosti zachycuje osud Boženy Němcové viděný očima a chápaný srdcem hlavní hrdinky - sedmnáctileté Simony. Román je postaven na korespondenci Simoniných prázdninových zážitků, prožitých v kraji kolem České Skalice, a střípků ze života Boženy Němcové. Líčení spisovatelčina osudu je v duchu celkového ladění knihy stylizováno do mluvy dnešních „teenagerů“. Stylizace je však decentní a neznehodnocuje vlastní údaje. „*Jmenuji se Barbora. Asi po svý kmotře Barboře Hauptmanový, majitelce vinárny ve Vídni. Moje máma Terezie Novotná u ní pracovala jako služka, a když přišla, svobodná, do jináče, nevyhnala ji. Přitom tehdy to byla docela pěkná ostuda, mít nemanželský dítě.*“ „*Jednou mi někdo říkal, že mě máma měla ve čtrnácti! Ale to je úplná blbost. Bylo jí dvaadvacet. Ne že by to teoreticky ve čtrnácti nešlo, ale to si jen mojí mámu, jejíž celý jméno je Marie Magdalena Terezie, spletli s tetou, máminou o osm let mladší sestrou Johanou Barborou Terezií... To byl taky od Babičky nápad, takhle motat jména svých dcer*“ (I. Březinová, 2007, s. 18n.). Postavení Barunky v Chvalkovcích a její vztah k prvním nápadníkům si Simona představuje takto: „*Tak už mám dokonce i nápadníky. A hned dva. Leopold je jelimánek s blondátými vlasy. Celým jménem se jmenuje Leopold Weisflog a je mu sedmnáct let. Jeho otec je spisovatel a rodina patří k nejbohatším v Zahání. Jenže Leopold je takovej hromotluk a myslím, že je taky dost hloupej. Nejdřív jsme byli kamarádi, ale pak ten blbeček začal zamilovaně vzdychat, a tím se mi znechutil. To jeho věčný nadbíhání mě otravuje*“ (I. Březinová, 2007, s. 28).

Vedle samotného prázdninového příběhu sedmnáctileté Simony a vedle úryvků líčících život Boženy Němcové ze Simonina pohledu je kniha logicky prokládána ukázkami ze spisovatelčiny korespondence i z některých jejích děl.

Zdařilý počín Ivony Březinové zase o krůček posunuje legendu Boženy Němcové k nesmrtelnosti. Vstup její osobnosti do žánru dívčího románu se podílí na odstraňování stigma učebnicové autorky a zpřístupňuje cestu k ní. Myslím si, že tento netradiční

pohled na výjimečnou postavu české ženské literatury jenom potvrzuje pevnost jejího postavení v české společnosti.

4.2 Společnost Boženy Němcové v České Skalici

4.2.1 Historie Společnosti Boženy Němcové

Společnost Boženy Němcové v České Skalici byla založena v roce 2001. Vznik českoskalické společnosti je třeba spojovat s pražskou Společností Boženy Němcové, jejíž historie spadá do roku 1932. V tomto roce byla za finanční podpory prezidenta republiky T.G.Masaryka (100 000 Kč) založena našimi předními kulturními osobnostmi (V. Tille, A. Pražák, F. X. Šalda, F. Plamínková a další) Společnost Boženy Němcové v Praze. První předsedkyní společnosti byla Anna Marie Tilschová, zapsavatelkou JUDr. Milada Horáková. Cílem společnosti se stala propagace spisovatelčina díla a hájení čistoty jejího odkazu.

Společnost Boženy Němcové (SBN) finančně zaštitila postavení pomníku na Slovanském ostrově a zasloužila se o založení prvního literárního muzea, a to Muzea Boženy Němcové v České Skalici. Hlavní náplní činnosti SBN byly slavnostní večery zaměřené k osvětlování odkazu české spisovatelky a jejího díla ve světovém kontextu. Na tyto večery se sjíždějí členové z Prahy, České Skalice, Jaroměře, Hradce Králové, Berouna, Domažlic, Nymburka a dalších měst. Večerů se rovněž účastní tehdejší přední umělci, již se ujímají kulturního programu. Večery přístupné široké veřejnosti se do roku 1994 konaly v Kounickém paláci, dále v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského, později v Janáčkově síni Umělecké besedy na Malé Straně, V Martinickém paláci na Hradčanském náměstí, na Staroměstské radnici a v Senátu ČR.

V roce 1967 se předsedkyní SBN stala PhDr. Jarmila Lormannová. V době jejího působení v čele SBN se společnost podílela na všech velkých akcích pořádaných Muzeem Boženy Němcové v České Skalici, například na vybudování Barunčiny školy, na odhalení pomníku Barunky - Boženy Němcové - před Muzeem Boženy Němcové, na odhalení opraveného pomníku Boženy Němcové na Husově náměstí v České Skalici v roce 1988.

v

V roce 1987 se uskutečnil sjezd SBN v České Skalici a z úst pražských členů vzešel nápad na vytvoření společnosti v místě pro život Boženy Němcové nejpříznačnějším. Vzniká tak jakási podskupina pražské společnosti. Začíná zde působit Členský kruh

Společnosti Boženy Němcové pod vedením předsedkyně Mgr. Evy Skořepové. Skupiny navazují úzkou spoluprací. V roce 1990 se předsednictví českoskalické společnosti ujímá Mgr. Libuše Matějková, jež výrazně spolupracuje s paní Lormannovou.

Po smrti PhDr. Lormannové je činnost SBN přenesena do České Skalice, v Praze činnost společnosti stagnuje. Vzhledem k tomuto faktu musela být v roce 2001 ustanovena samostatná Společnost Boženy Němcové v České Skalici. Její předsedkyní se stala Mgr. Libuše Matějková. V roce 2001 je přerušena činnost pražské SBN obnovena a čestnou předsedkyní je zvolena doc. Olga Sommerová, výkonnou ředitelkou se stává Iva Brothánková. Podle slov Mgr. Matějkové, můžeme od této chvíle hovořit o dvou samostatných Společnostech Boženy Němcové, o pražské a českoskalické, vzájemně však spolupracujících (např. zasílání programů své činnosti).

4.2.2 Činnost Společnosti Boženy Němcové v České Skalici

Svoji činností navázala Společnost Boženy Němcové v České Skalici na činnost Kruhu přátel SBN, který vznikl v České Skalici v roce 1987 jako sekce SBN Praha. Podle slov předsedkyně společnosti v České Skalici Mgr. Libuše Matějkové je hlavním cílem udržovat a ctít památku Boženy Němcové, pečovat o čistotu přístupu k jejímu životu a dílu, uctívat její památku pro příští generace. V době, kdy se nekriticky začínají podsouvat nejrůznější hypotézy jejího původu, je třeba chránit přístup k její osobnosti, je třeba vystupovat proti mýtu Němcové jako „lehké ženy“ apod. Hlavní aktivita spolku je tedy zaměřena na ctění spisovatelčiny památky, ale i na ochranu památek spojených s její osobností. Dílčí aktivity spolku jsou široké, některé jsou orientovány k Němcové, jiné tak, aby byly spojeny s literaturou a literární činností jejích současníků, mnohdy i autorů píšících po ní. Podle slov paní Matějkové, by měly vždy obohatit, rozšířit obzor člověka.

Pravidelně každým rokem SBN zahajuje svoji činnost pietním aktem u pomníku Boženy Němcové na Husově náměstí v České Skalici. Poctu ji přicházejí složité zástupci města, muzea, spolků i škol. Po položení květin vždy následuje beseda něčím spojená s Boženou Němcovou, v letošním roce to byla přednáška kronikáře obce Žernov, pana Luboše Jíry *Žernov známý a neznámý*. Následující činnost spočívá v pořádání přednášek, besed (v roce 2006 beseda s N. Tánskou), literárně-hudebních večerů, poznávacích zájezdů, zájezdů do Prahy k hrobu Boženy Němcové a na slavnostní večery pořádané pražskou SBN. Na podzim zahajuje SBN *Jirínkové slavnosti*,

spolupracuje s Domem dětí a mládeže *Bájo* a s jeho dětským folklorním souborem *Barunka*, s Muzeem Boženy Němcové, Společností pro záchranu Babiččina údolí, se Základní školou v České Skalici. V rámci poslední spolupráce vyhlašuje SBN k výročí úmrtí Boženy Němcové literární soutěž pro českoskalické žáky prvního a druhého stupně ZŠ nazvanou podle knihy J. Lormannové *Zlatá slova*. Koncem dubna se v Jiřinkovém sále Muzea Boženy Němcové uskuteční přehlídka žakovských prací, nejlepší práce je oceněna poukázkou na knihu, všechny práce jsou postupně tištěny v místním zpravodaji.

Každý měsíc se koná některá z uvedených akcí, datumově zpravidla spadá do období výročí narození nebo úmrtí Boženy Němcové, v letošním roce se například uskuteční 20. května výlet do Strže a Dobříše (Za Karlem Čapkem do Strže a Dobříše), 21. června výlet do Chlumce nad Cidlinou.

Společnost Boženy Němcové v České Skalici má dnes 95 členů ze všech koutů České republiky. Její činnost se ještě rozšiřuje o korespondenci s pražskými členy, paní Matějková si dopisuje s Fr. Černým, Z. Mahlerem, J. Janáčkovou.

Z práce spolku je patrné, že legenda Boženy Němcové je zde živá, živá v pozitivním smyslu slova, není zkreslována senzacechtivými údaji, což plyne i ze závěrečných slov rozhovoru s Mgr. Libuší Matějkovou: „*Mojí snahou je, aby naše společenství, bylo společenstvím lidí, kteří mají úctu k ženě, která celým svým životem uznávala hodnoty, jež se neproměňují s časem a jsou věčné. Tento odkaz Boženy Němcové bychom měli nést a předávat dalším generacím.*”

4.3 Barunčiny kroky v dvacátém a jednadvacátém století aneb Akce vztahující se k životu a dílu Boženy Němcové

Vedle aktivně fungující českoskalické Společnosti Boženy Němcové ve městě působí ještě řada souborů či místních sdružení pečujících s šetrností o odkaz Boženy Němcové. Hlásí se k velké osobnosti řadou akcí, v jejichž programech ožívá Barunka, doba, v níž žila, zvyky a tradice... Akce jsou připravovány s vkusem a úctou k této velké ženě a jejímu dílu.

4.3.1 Barunčina škola aneb Když chodila Božena Němcová do školy

Každý rok se ve škole, kam chodila od roku 1824 do roku 1830 Barunka Panklová, koná akce *Barunčina škola aneb Když chodila Božena Němcová do školy*. Poprvé se uskutečnila v roce 1994 z podnětu ředitelky Domu dětí a mládeže v České Skalici PaedDr. Hany Vavřínové, za pomoci vedoucí souboru *Barunka* Martiny Pavlasové. Proč se vůbec *Oživená škola* začala pořádat? Ze slov paní ředitelky Vavřínové vyplývá, že inspirací k počínu byla akce v Ratibořicích, při níž jsou „oživovány“ postavy z *Babičky* Boženy Němcové. Další důvod byl praktický, stará škola, kam Barunka chodila, je blízko českoskalického Domu dětí a mládeže *Bájo*. Prostředí staré školy je potom samo o sobě inspirující, děti je mají rády, vracejí se do starých časů, vidí, jak se liší prostředí tehdejší školy a školy dnešní... Jak mi sdělila paní ředitelka Vavřínová, nejhojněji akci navštěvují děti při školních výletech a cílem je přiblížit dobu, v níž Božena Němcová jako Barbora Panklová chodila z Ratibořic do českoskalické školy.

Několik dní v květnu a v červnu tak máme možnost setkat se ve staré roubené škole, ve stylově zařízené třídě z 19. století s panem učitelem, s Barunkou, jejími sourozenci a spolužáky. Během programu jsme vtaženi do školního vyučování, účastníme se hodiny zpěvu, češtiny, ale i dětských her, tanců a písniček. Stylizovaná ukázka školního vyučování trvá asi třicet minut.

Pořadatelem akce je Dům dětí a mládeže *Bájo Česká Skalice*. Vystupuje během ní jeho zájmový útvar - folklorní soubor *Barunka*. Dětský folklorní soubor *Barunka* vznikl v roce 1991, svůj název odvodil od dívčího jména spisovatelky Boženy Němcové, která v tomto kraji prožila dívčí léta. Její knihy jsou hlavní inspirací pro práci souboru a pestrý inspirační zdroj představuje zejména *Babička*, v níž jsou překrásně popsány zvyky ratibořického údolí a vůbec celé oblasti kolem řeky Úpy. Lidové zvyky, dětské taneční hry a jednotlivé tance předvádějí děti ve scénickém zpracování při nejrůznějších příležitostech během roku. Objevují se například aktivity o masopustu, *Hra na království*, což je slavnostní hra předváděná o svatodušních svátcích, a mnohé další hry. Shrnutí jednotlivých pásem představuje *Kalendárium*, celovečerní program, během něhož divák získává ucelenou představu o lidových zvycích od jara až do zimy, jak se dodržovaly v době života Boženy Němcové.

Soubor *Barunka* má za sebou množství vystoupení na přehlídkách a festivalech v Čechách, na Moravě, na Slovensku a v Polsku, kde proslavuje krásu českého folkloru. V roce 2002 při příležitosti slavnostního ustanovení samostatné *Společnosti* Boženy

Němcové v České Skalici, jež se konalo v Rytířském sále v Senátu ČR v Praze, vystoupil vedle známých pražských umělců právě soubor *Barunka*. V současné době čítá asi 30 členů a jak uvádí paní ředitelka Vavřínová, je folklorním souborem, který jednak ve spolupráci s českoskalickým Domem dětí a mládeže *Bájo* udržuje lidové tradice, vyjmuté hlavně z babičky, jednak vystupuje a na folklorních festivalech.

Oživená Barunčina škola, přesně *Barunčina škola* aneb *Když chodila Božena Němcová do školy* se těší velké oblibě nejen u škol, které sem směřují školní výlety, ale i u široké veřejnosti. Poutavým, avšak nepodbíživým způsobem zase o krůček přibližuje jednu ze stěžejních postav naší literatury, kontext doby, v níž žila a v níž se vzdělávala.

4.3.2 Oživení postav z Babičky Boženy Němcové

V letošním roce se uskuteční již dvacáté tradiční setkání s postavami z díla Boženy Němcové nazvané *Oživení postav z Babičky Boženy Němcové*, mnohdy označované prostě *Oživené ratibořické údolí*. Počátkem června jako by se v Babiččině údolí zastavil čas, jako by znovu ožil jeho mýtus. Procházíme-li místy nám tak dobře známými, zámeckým parkem, zámek, Rudrovým mlýnem, Starým bělidlem, potkáváme paní kněžnu, Hortensii, pana mlynáře s rodinou, babičku s Barunkou, Adélkou, Janem a Vilémem i s oběma psy, usedáme na trávu před Starým bělidlem a nasloucháme babiččinu vyprávění. Na konci cesty údolím nás čeká Viktorčin splav a u něho sedící a zpívající Viktorka, na zpáteční cestě potkáváme rýznburského myslivce.

Oživené ratibořické údolí pořádá Kulturní agentura Anny Řehákové ve spolupráci se Státním zámek Ratibořice. V programu vystupují přátelé, kolegové a příbuzní Anny Řehákové i někteří členové místních ochotnických spolků. Akce se obvykle koná v prvním červnovém týdnu, mnohdy paralelně s červnovým termínem *Oživené Barunčiny školy*. I tato akce se těší značné oblibě u školních a rodinných výletů. Je kultivovaným zobrazením slavného díla, jeho prožitím.

4.3.3 Jiřinkové slavnosti

Na Jiřinkových slavnostech, jejichž garantem je město Česká Skalice a jež se konají v nepravidelných intervalech v měsíci září, ožívá legenda Boženy Němcové asi nej-silněji. Historie Jiřinkových slavností spadá do období sňatku Barunky Panklové, do roku 1837, kdy se konaly poprvé. Sama Němcová se jich dvakrát účastnila, a to již ve zmiňovaném roce 1837 a poté při návštěvě Ratibořic v roce 1844. Konaly se ve druhém

týdnu v září. Jejich vyvrcholením byl *Jiřinkový ples*. Rok 1847 je na několik desítek let přerušil, obnoveny byly až ve dvacátých letech dvacátého století. Obnovenou tradici přerušila německá okupace. Slavnosti ožily opět v roce 1962, v roce stého výročí úmrtí Boženy Němcové, a od té doby se píše jejich nová historie. Jejich vyvrcholením stále zůstává *Jiřinkový bál*, na němž každoročně tančí „Božena Němcová“ spolu se svým manželem, „Helenka Steidlerová“ a další.

4.3.4 Advent na zámku v Ratibořicích a v Babiččině údolí

Kulturní program oživující legendu a mýtus Boženy Němcové se symbolicky uzavírá společně s koncem roku. Uzavírá se událostí probíhající v adventním čase a nesoucí příznačný název *Advent na zámku v Ratibořicích a v Babiččině údolí*. Adventně a vánočně vyzdobené interiéry zámku se otevírají návštěvníkům, jež přijímá paní kněžna; zámečtí úředníci a služebnictvo nás seznamují s vánočními zvyky na panském sídle v první polovině 19. století. Do Babiččina údolí nás láká svátečně nazdobené Staré bělidlo, kde se u vánočních zvyků baví babička se svými vnoučaty. V Rudrově mlýně se setkáváme z dalšími postavami z *Babičky* a slyšíme lidové zpěvy, říkadla a koledy. V budově vodního mandlu se koná malý vánoční trh, dokreslující idylu Vánoc.

Historie této akce je poměrně mladá. Pořádá ji rovněž Kulturní agentura Anny Řehákové a Státní zámek Ratibořice. V roli jednotlivých postav vystupují přátelé, známí a příbuzní paní Řehákové, jež je hlavní iniciátorkou akce.

ZÁVĚR

Východiskem práce mi byl druhý život Boženy Němcové. Skrývá v sobě pověst o její mimořádné kráse, fakta a i fikce o jejím nekonvenčním stylu života, mýty o jejím původu. Právě z tohoto hlediska je pro mne druhý život Boženy Němcové zajímavý - vypovídá o postavení Němcové v českém literárním kontextu, je i svědectvím o existenci díla obestřeného proměnlivými legendami o jeho tvůrci.

Podrobně jsem prostudovala dostupné prameny, monografie, korespondenci, výsledky literárněhistorického bádání staršího, ale zejména výsledky novější.

Nejprve jsem předložila dosavadní hypotézy o původu a stáří Barbory Panklové a stanovila tu, kterou pokládám za nejpravděpodobnější. Poté jsem sledovala problematiku postavení Barbory Němcové ve vlastenecké Praze. Na základě toho jsem konstatovala, že proces formování kultu Němcové lze sledovat už za jejího života. Kult vytvořený v době obou pražských pobytů býval mylně interpretován a vedl právě k vytvoření nepodložených názorů, s nimiž nemohu souhlasit. Působení Němcové na Chodsku a na Slovensku zachycuji tak, aby jasně demonstrovalo přínos Němcové jako objevitelky hodnoty chodského prostředí a jako autorky sympatizující se Slovenskem, usilující o slovanskou pospolitost a zachycující slovenské slovesné památky.

Závěrem lze konstatovat, že mýtus a pravda k sobě v materiálech o životě Boženy Němcové neodmyslitelně patří. Střetávají se tu i doplňují. Prostřednictvím kritického přístupu se pokouším jejich dimenzi odhalit a odlišit. To bylo cílem mé práce. Legendu o životě Boženy Němcové se mi do značné míry podařilo zachytit. Jistě se mi však nepodařilo zaznamenat veškeré mýty vzniklé kolem této postavy, a proto považuji celý problém za otevřený.

Jsem přesvědčena, že tato práce bude adekvátně využitelná v pedagogické praxi a informace, které uvádím, přispějí k hlubšímu porozumění výjimečné osobnosti Boženy Němcové. Kapitoly 4.2 a 4.3 mohou být zároveň přínosem pro českoskalické spolky a pro samotné město, jimž mohou posloužit jako ucelená prezentace akcí, jež se v České Skalici pořádají.

Zkratky použité v textu

SBN	Společnost Boženy Němcové Česká Skalice
DDM <i>Bájo</i>	Dům dětí a mládeže <i>Bájo</i> v České Skalici
LN PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze

Seznam obrázků v příloze

1. Fotokopie křestního zápisu Barbory Panklové
2. Božena Němcová na známém obraze J. V. Hellicha z r. 1845
3. Kateřina Vilemína Benigna, vévodkyně Zaháňská
4. Dorothea Périgordová-Talleyrandová, vévodkyně von Dino
5. Sabasa Garcia
6. Goyův lept
7. Byt pod ratejnou - současný stav
8. Byt pod ratejnou - současný stav
9. Staré bělidlo
10. Ukazatel na cestě ke Starému bělidlu
11. Škola v České Skalici
12. Pamětní deska Boženy Němcové na škole
13. Barunčina škola aneb Když chodila Božena Němcová do školy
14. Barunčina škola aneb Když chodila Božena Němcová do školy
15. Oživení postav z Babičky Boženy Němcové
16. Oživení postav z Babičky Boženy Němcové
17. Advent v Babiččině údolí
18. Advent na zámku v Ratibořicích
19. Pomník Boženy Němcové před jejím muzeem v České Skalici
20. Jiřinkový sál v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici
21. Psací stůl B. N. v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici
22. Pomník Boženy Němcové na Husově náměstí v České Skalici
23. Pamětní list vydaný k 20. výročí, založení Společnosti Boženy Němcové v České Skalici

BIBLIOGRAFIE

Soupis literatury je zpracován na základě platných ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690 2. Je rozdělen do tří částí (Citované a uváděné prameny, Studované a související prameny ^{použité} Plameny), v nichž jsou literatura i další použité zdroje řazeny dle zásad jmenného řazení.

Citované a uváděné prameny

BAUER, Jan. (2005) *Kdo je největší Čech? : vyberte si nejvýznamnější osobnost našich dějin* 1. vyd. Třebíč : Akcent, 2005. 277 s. ISBN 80-7268-331-4.

BITTNEROVÁ, Martina. (2007) *Nymfomanky české literatury* [online] Scriptorium • knihovnička rukopisů. 24. 7. 2007 Martina Bittnerová [cit. 2. 3. 08]. Muzeum Boženy Němcové. c2006 Advice.cz, s. r. o. Dostupný z WWW: <<http://www.muzeumbn.cz/bozena-nemcova/clanky/bn-bittnerova.html>>.

Božena Němcová : Korespondence 1: 1844-1852. Ed. Lucie Saicová Římalová a kol. Praha • Nakl. Lidové noviny, 2003. 391 s. ISBN 80-7106-162-X.

Božena Němcová : Korespondence 2 : 1853-1856. Ed. Lucie Saicová Římalová a kol. Praha • Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 558 s. ISBN 80-7106-697-4.

Božena Němcová : Korespondence 3 : 1857-1858. Ed. Lucie Saicová Římalová a kol. Praha • Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 621 s. ISBN 80-7106-764-4.

Božena Němcová : Korespondence 4 : 1859-1862. Ed. Lucie Saicová Římalová a kol. Praha • Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 478 s. ISBN 978-80-7106-895-2.

BŘEZINOVÁ, Ivona. (2007) *Báro, nebreč.* 1. vyd. Praha : Albatros, 2007. 143 s. ISBN 978-80-00-01944-4

ČERNÝ, Václav [ml.]. (1982) *Knížka o Babičce a její autorce.* 2. oprav. a dopl. vyd. Toronto • Sixty-Eight Publishers, 1982. 254 s. ISBN 0-88781-102-7.

FILIP, Ota. (1990) Záhadný původ Boženy Němcové. *Nové knihy : týdeník čtenářů, nakladatelů, knihkupců a knihovníků.* 1990, [roč. 30], č. 18, s. 8. ISSN 0322-922X.

FOLL, Jan. (2007) Zpráva o pohřbívání a nesmrtelnosti. In *Božena Němcová, Babička : nenápadný půvab monarchie rakouské.* [Divadelní program.] Praha : Národní divadlo. 2007 s. 106-110. ISBN 978-80-7258-989-0.

FRANZ, Vladimír. (2007) Příběhy se zpívají, písničky vyprávějí aneb o čem vím, skládám-li hudbu k Babičce. In *Božena Němcová, Babička : nenápadný půvab monarchie rakouské* [Divadelní program.] Praha : Národní divadlo, 2007, s. 114-117. ISBN 978-80-7258-989-0

IVANOV, Miroslav. (1992) *Zahrada života paní Betty (později Boženy N.).* 1. vyd. Praha • Panorama, 1992. 430 s. ISBN 80-7038-242-2.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. (2001) *Příběh tajemného psaní : o pramenech a genezi Babičky* 1. vyd. Praha: Akropolis, 2001. 157 s. ISBN 80-7304-015-8.

Korespondence viz Božena Němcová : Korespondence

KOVAŘÍK, Petr. (2003) *Literární mýty, záhady a aféry : otázky nad životy a díly českých spisovatelů.* 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 239 s. ISBN 80-7106-603-6

MORAVA, Jiří. (1995) *Někdejší Betty.* 1. vyd. Ostrava : Sfinga, 1995. 208 s. ISBN 80-7188-015-9.

NĚMCOVÁ, Božena. (2005) *Babička*. Praha : Knižní klub, 2005. 167 s. Ilustr. Zdeněk Burian. ISBN 80-242-1360-5.

NEUDORFLOVÁ, Marie L. (1999) *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha : Janua, 1999. 447 s. ISBN 902622-2-8.

OTRUBA, Mojmir. (1962) *Božena Němcová : studie s ukázkami z díla B. Němcové*. 1. vyd. Praha : Svobodné slovo, 1962. 272 s.

OTRUBA, Mojmir. (1965) První moderní próza česká. In *Realismus a modernost: proměny v české próze 19. století*. Praha : Nakl. Československé akademie věd, 1965, s. 7-22.

PÁCALOVÁ, Jana. (2007) Božena Němcová v listoch Slovákom. In ADAM, Robert (ed.) *Božena Němcová -jazyková a literární komunikace ve střeoevropském kontextu*. Praha, UK FF, 2007, s. 30-40. ISBN 948-80-7308-200-0.

PAVLATOVÁ, Eva. (1995) Tajemství původu Boženy Němcové : Nalezl pravnu našej největší spisovatelky její pokrevní rodiče? *Denní telegraf*. 5. 8. 1995, roč. 4, č. 181, příl. Telegraf na neděli., s. 1,3. ISSN 1210-0846.

POLÁK, Josef. (1996) *Dětství a mládí Boženy Němcové*. 1. vyd. Praha : Regulus, 1996. 144 s. ISBN 80-901564-5-2.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. (2005) *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové* 1. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 171 s. ISBN 80-246-0927-4.

SOBKOVÁ, Helena. (1997) *Portrét Boženy Němcové : Tajemství Barunky Panklové*. 4. vyd. Tajemství..., v MF 1.vyd., Portrét 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1997. 237 s. Edice Osudy, sv. 15. ISBN 80-204-0666-2.

SOBKOVÁ, Helena. (1991) *Tajemství Barunky Panklové : nové úvahy o narození a původu Boženy Němcové*. 1. vyd. Praha : Horizont 1991. 113 s. ISBN 80-7012-047-9.

SOBKOVÁ, Helena. (1987) Slavný portrét slavné ženy. *Rudé právo*. 1987, č. 28, s. 2. ISSN 1211-2119.

SPRINGER, František. (1976) Božena Němcová v Praze. *Lidová demokracie*. 13.11. 1976, s. 5.

TILLE, Václav. (1969) *Božena Němcová*. 9. vyd. Praha : Odeon 1969. 260 s.

VÁŠOVÁ, Alta. (1995) *Osudia*. 1. vyd. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1995. 109 s. ISBN 80-220-0597-5.

VELIČKOVÁ, Helena. (2002) *Grafologie: cesta do hlubin duše : přehled dějin písma a rozbory rukopisů slavných osobností s využitím hlubinné psychologie*. 1. vyd. Praha : Academia, 2002. 288 s. ISBN 80-200-0931-0.

Studované a související prameny

ADAM, Robert. Datum narození a původ Boženy Němcové ve světle její korespondence. In *Božena Němcová -jazyková a literární komunikace ve střeoevropském kontextu*. Ed. R. Adam. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007, s. 115-121. ISBN 948-80-7308-200-0.

ADAM, Robert. Dopisy Leopolda Hansmanna Boženě Němcové. *Bohemistika*. 2005, roč. 5, s. 221-223. ISSN 1642-9893.

ADAM, Robert. Pokus o slohový rozbor Babičky. *Česká literatura*. 2000, roč. 48, s. 227-233. ISSN 0009-0468.

BALAJKA, Bohuš. Opět Božena Němcová. *Tvar*. 1992, roč. 3, č. 30 s. 2. ISSN 0862-657X.

BARTUŠKOVÁ, Jana. Texty „o Boženě Němcové" nebo „texty Boženy Němcové"? *Češtinář : zpravodaj katedry českého jazyka a literatury Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové*. 2002-2003, roč. 13, č. 1, s. 17-21. ISSN 1211-6874.

BARTUŠKOVÁ, Jana; ZACHOVÁ, Alena. Život v pravdě - pravda v díle. In *Prameny díla, dílo pramenem : sborník příspěvků z konference o životě a díle Boženy Němcové, konané 15-16. září 1992 v Hradci Králové*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1995, s. 205-216. ISBN 80-7041-073-6.

BITTNEROVÁ, Martina. *Zapomenutá Bohuslava Rajská* [online], Scriptorium : knihovnička rukopisů. c2001 Martina Bittnerová [cit. 2. 3. 08]. Dostupný z WWW: <<http://www.inext.cz/texty/book/pl15.html>>.

Božena Němcová : sborník k 140. výročí úmrtí. 1. vyd. Red. Vladimír Binar a kol. *Literární archiv : sborník Památníku národního písemnictví v Praze*, roč. 34. Praha : Památník národního písemnictví, 2002. 502 s. ISBN 80-85085-59-3.

Božena Němcová-jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu. Ed. R. Adam. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007. 127 s. ISBN 948-80-7308-200-0.

Božena Němcová : život - dílo - doba : sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 7.-8. září 2005 v Muzeu Boženy Němcové. 1. vyd. Ed. Roman Horký a Milan Horký. Česká Skalice : Muzeum Boženy Němcové, 2006. 248 s.

Božena Němcová : život - dílo - doba viz též One eye open : Jedním okem.

Božena Němcová, Babička : nenápadný půvab monarchie rakouské : premiéra v Národním divadle 13. prosince 2007. Program připravila Lenka Kolihová-Havlíková. Praha : Národní divadlo, 2007. 264 s. ISBN 978-80-7258-989-0.

Božena Němcová, paní našeho času : sborník studií o Boženě Němcové v literatuře, dramatickém umění a hudbě. 1. vyd. Uspoř. Jarmila Lormanová a Jan Korec. Praha : Panorama, 1986. 284 s. (Vyd. Společnost Boženy Němcové a Český literární fond.)

ČERNÝ, Václav [ml.]. (1963) *Knížka o Babičce a její autorce*. 1. vyd. Praha : Lidová demokracie, 1963. 117 s.

ČERNÝ, Bohumil. „A Češkou se nazývati...". *Rudé právo*. 1991, č. 1, s. 9. ISSN 1211-2119.

ČERNÝ, Václav [st.] (red.). *Božena Němcová 1820-1862 : sborník statí o jejím životě a díle*. Praha : Emil Šolc, 1912. 366 s. [Vyd. Učitelská jednota „Komenský" v Náchodě.]

DVOŘÁK, Karel. *Dějiny české literatury 2 : Literatura národního obrození*. 1. vyd. Praha : Nakl. Českosl. akad. věd, 1960. (Hl. red. Jan Mukařovský, red. svazku Felix Vodička). 684 s.

Encyklopédia Slovenska : súhrn poznatkov o minulosti a prítomnosti Slovenska : 4. zv. : N-Q : Nábělek, František-quentin. Red. Vladimír Hajko a kol. Bratislava : Veda, 1980. 595 s. (Vyd. Encyklopedický ústav SAV.)

FETTERS, Aleš. Sborník k 140. výročí úmrtí Boženy Němcové. [Recenze.] *Češtinář : zpravodaj katedry českého jazyka a literatury Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové*. 2002-2003, roč. 13, č. 5, s. 134-135. ISSN 1211-6874.

FORMÁNKOVÁ, Věra. O češtině ve slovenských pohádkách Boženy Němcové. *Naše řeč*. Praha, Academia 1974, roč. 57, s. 78-84. ISSN 0027-8203.

Hodnoty a hranice : svět v české literatuře, česká literatura ve světě : sborník příspěvků z 3. kongresu světové literárněvědné bohemistiky Praha 28. 6.-3. 7. 2005. Božena Němcová a její Babička. 1. vyd. Praha : AV ČR : Ústav pro čes. lit., 2006. 311 s. ISBN 80-85778-53-X.

HALUZICKÝ, Bohumil. *Božena Němcová a Slovensko*. 1. vyd. Bratislava : Tatran, 1952. 341 s.

- HETYCH, Josef. Religiózní motivy v pohádkách Boženy Němcové. In *Prameny díla, dílo pramenem : sborník příspěvků z konference o životě a díle Boženy Němcové, konané 15 — 16. září 1992 v Hradci Králové*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1995. s. 83-88. ISBN 80-7041-073-6.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. Epistolografický odkaz Boženy Němcové v nových interpretacích. *Naše řeč*. 2002, roč. 85, č. 5, s. 257-260. ISSN 0027-8203.
- HORÁLEK, Karel. B. Němcová jako překladatelka slovanských pohádek. *Slavia : časopis pro slovanskou filologii*. 1984, roč. 53, s. 29-42. ISSN 0037-6736.
- HORÁLEK, Karel. K slovenským pohádkám Boženy Němcové. *Český jazyk a literatura*. 1985, roč. 33, s. 342-354. ISSN 0009-0786.
- HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 124 s. ISBN 80-7106-380-0
- HRUBÝ, Dan. Božena Němcová. *Reflex*. 1992, roč. 3, č. 40, s. 66-69. ISSN 0862-6634.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Dopis v uměleckém osudu Boženy Němcové. *Český jazyk a literatura*. 1994-1995, roč. 45, č. 9-10, s. 193-201. ISSN 0009-0786.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava a kol. *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. 1. vyd. Naps. J. Janáčková, L. Římalová, S. Wimmer, H. Baková, A. Macurová, il. Jiří Kolář. Praha : ISV nakl., 2001. 198 s. ISBN 80-85866-83-8.
- KOVAŘÍK, Petr. Božena Němcová intimně. *Olomoucký den*. 3. 1. 2007, č. 2, s. 17. ISSN 1212-3625.
- KRAMAŘÍK, Jaroslav. Práce Boženy Němcové o Chodsku a její význam v dějinách našeho národopisu. *Český lid*. 1953, roč. 40, s. 14-16.
- KUBKA, František; NOVOTNÝ, Miloslav. *Božena Němcová*. Praha : V. Neubert a synové, 1941. 304 s. Knihnice Kořeny, sv. 1.
- LANGŠÁDLOVÁ, Eva. Dávno, dávno již tomu. *Československá televize*. 24. 12. 1990. ISSN 0323-1127.
- Lexikon české literatury : osobnosti, díla, instituce : 3 M-Ř. Svazek I M-O*. 1. vyd. Praha : Academia, 2000. 728 s. ISBN 80-200-0708-3. (Ved. red. Jiří Opelík).
- MACUROVÁ, Alena; JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Vícejazyčnost v korespondenci Boženy Němcové. *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1997, roč. 58, č. 2, s. 86-95. ISSN 0037-7031.
- MALURA, Jan. A znovu Němcová. *Tvar*. 1996, roč. 7, č. 9, s. 14. ISSN 0862-657X.
- MOLDANOVÁ, Dobrava. Tajemství Boženy Němcové. *Český jazyk a literatura*. 1992-1993, roč. 43, č. 3-4, s. 49-52. ISSN 0009-0786.
- MALEC-BILÍNSKÁ, Irena. Božena Němcová jako vzor a protivzor pre slovensku literaturu. In HORKÝ, Roman; HORKÝ, Milan (ed.). *Božena Němcová : život - dílo - doba : sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 7.-8. září 2005 v Muzeu Boženy Němcové*. Česká Skalice : Muzeum Boženy Němcové, 2006, s. 155-159.
- Muzeum Boženy Němcové* [online]. c2006 Advice.cz, s. r. o. [cit. 14. 10. 07, 2. 3. 08]. Dostupný z WWW: <<http://muzeumbn.cz>>. Dostupný také z WWW: <<http://bozenanemcova.cz>>.
- Národní ústav lidové kultury [online], c2008-02-12 Národní ústav lidové kultury [cit. 14. 10. 07]. Dostupný z WWW: <<http://www.nulk.cz>>.
- Němcová Božena [online]. Pražská informační služba. Info A-Z. 9. 5. 2006. c2008 Pražská informační služba [cit. 22. 3. 08]. Dostupný z WWW: <http://www.pis.cz/cz/dalsi_informace/info_a_z/nemcova_bozena>.

- NĚMEC, Tomáš (1994). *Tajemství původu Boženy Němcové*. Praha : Tomáš Němec, 1994. [15] s.
- NĚMEC, Tomáš (1996). *Tajemství původu Boženy Němcové : historická studie objevitelská dokazující otce i matku B. Němcové, t.j. F. J. de Goyuy Lucientes a seňoru Sabasu Garcia*. Praha : Tomáš Němec : Vladimír Němec, 1996. [10] s.
- NOVÁK, Jan V.; NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české : (od nejstarších dob až po naše dny)*. 4. přeprac. a rozšiř. vyd. Olomouc : nákladem R. Promberga, 1936-1939. 1804 s.
- One eye open : Jedním okem*. Red. Eva Věšínová-Kalivodová. Prague : Oči dokořán - Both eyes open, 2006. 128 s. [Na s. 34-109 přisp. ze studentské konference „Božena Němcová. Život - dílo - doba“ zorganizované Centrem genderových studií FF UK a Muzeem B. Němcové v České Skalici dne 9. 9. 2005.] ISSN 1211-9148.
- Prameny díla, dílo pramenem : sborník příspěvků z konference o životě a díle Boženy Němcové, konané 15.-16. září 1992 v Hradci Králové*. 1. vyd. Uspoř. a ed. připravili J. Bartůňková a J. Dvořák. Hradec Králové : Gaudeamus, 1995 [v tiráži nespr. 1994]. 222 s. Vyd. Vysoká škola pedagogická v Hradci Králové. ISBN 80-7041-073-6.
- PTÁČEK, Josef; ŠŮLA, Jaroslav. (2005) *Dva dobrušští občané v české krásné literatuře : literární život F. VI. hEKA (F. L. Věka) dle Aloise Jiráska a M. M. Čudové-Novotné (Babičky) dle Boženy Němcové ve světle jejich skutečných životních osudů, doložených archivními prameny*. 1. vyd. Dobruška : Město Dobruška, 2005. 43 s. ISBN 80-239-6639-1. [Vyd. Expedice F. L. Věka.]
- ŘÍMALOVÁ, Lucie. Dvě různé podoby B. Němcové v jejích dopisech ženám. *Naše řeč*. 1998 roč. 81, č. 5, s. 245-254. ISSN 0027-8203.
- Slovník českých spisovatelů*. (2000) 1. vyd. Praha : Libri, 2000. 744 s. ISBN 80-7277-007-1.
- SOBKOVÁ, Helena. (2001) *Božena Němcová a Zaháň*. 1. vyd. Praha : ARSCI, 2001. 117 s. ISBN 80-86078-11-6.
- SOBKOVÁ, Helena. (1989) Fikce a skutečnost (v bádání o Boženě Němcové). *Tvorba : týdeník pro politiku, vědu a kulturu*. 25. 1. 1989, č. 4, s. 11. ISSN 0139-5513.
- SOBKOVÁ, Helena. (2003) *Malíř slavného portrétu Josef V. Hellich*. 1. vyd. Praha : ARSCI, 2003. 222 s. ISBN 80-86078-27-2.
- TOMČÍK, Miloš. Posolstva česko-slovenskej vzájomnosti v listoch Boženy Nemcovej. *Dialog EvropaXXI*. 1995, roč. 6, č. 1, s. 21-23. ISSN 1210-8332.
- VALOUCH, František. (1944) K některým rysům Vodičkovy metodologie : Literárněhistorické studie o díle Boženy Němcové. *Česká literatura*. 1994, roč. 42, č. 2, s. 163-175. ISSN 0009-0468.
- VÁŠOVÁ, Alta. (1995) *Osudia*. 1. vyd. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1995. 109 s. ISBN 80-220-0597-5.
- Velké ženy české*. (1997) 1. vyd. Red. Milena Doudová. Praha : X-Egem, Nova : Knižní klub, 1997. 181 s. ISBN 80-7199-020-5, ISBN 80-7176-634-8.
- ZACHOVÁ, Alena. (1992) Konference o Boženě Němcové. *Česká literatura*. 1992, roč. 40, č. 6, s. 652-653. ISSN 0009-0468.
- ZÍBRT, Čeněk. Jak se dívala Božena Němcová na lidové podání v »Babičce« a v slovenských pohádkách [online]. *Český lid: sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku*. 1907, roč. 16, s. 1-29, 65-72 [cit. 4. 3. 08]. Dostupný z WWW: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid16/texty/0002-0004.htm>>.
- ZÍBRT, Čeněk. Dopisy Boženy Němcové J. E. Purkyňovi [online]. *Český lid: sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku*. 1907, roč. 16, s. 164-166 [cit. 4. 3. 08]. Dostupný z WWW: <<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid16/texty/0002-0004.htm>>.

Další použité prameny

Akademický slovník cizích slov. 1. vyd. Praha : Academia, 1997. 834 s. ISBN 80-200--0607-9.

ČSN ISO 690 (01 0197). Dokumentace - Bibliografické citace - Obsah, forma a struktura. Praha : Český normalizační institut, 1996. 31 s. Účinnost 1.1. 1997.

ČSN ISO 690-2 (01 0197). Informace a dokumentace - Bibliografické citace - Část 2 Elektronické dokumenty nebo jejich části. Praha : Český normalizační institut, 2000. 22 s. Účinnost 1.2.2000.

Metody citování literatury a strukturování bibliografických záznamů podle mezinárodních norem ISO 690 a ISO 690-2 : metodický materiál pro autory vysokoškolských kvalifikačních prací. Verze 1.0. 13. 4. 2006. Zprac. Eva Bratková. 24 s. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/SD/4c.pdf>>.

Pravidla českého pravopisu s Dodatkem MŠMT ČR. 1. vyd. s Dodatkem. Praha : Academia 2001. 391 s. ISBN 80-200-0475-0.

PTÁČEK, Michal: *Češtinářský rádce.* 1. vyd. Náchod : Manuál, 1996. ISBN 80-901824-3-7.

Slovník cizích slov. 2. dopl. vyd. Praha : Encyklop. dům, 1996. 366 s. ISBN 80-90-1647-8-1.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. oprav. a dopl. vyd. Praha : Academia, 2000. 647 s. ISBN 80-200-0493-9.

SOUVISEJÍCÍ KONTAKTY

1. Město Česká Skalice

<http://www.ceskaskalice.cz>

2. Muzeum Boženy Němcové v České Skalici, Maloskalická 47, 552 03 Česká Skalice

tel. 491451285, info@muzeumbn.cz, <http://muzeumbn.cz>, <http://bozenanemcova.cz>

Areál Barunčiny školy, ul. Boženy Němcové, Česká Skalice, tel. 491451285 / **inf** in«
737753047 (od května do září), info@muzeumbn.cz

3. Společnost Boženy Němcové

Lidická 361, 552 03 Česká Skalice, <http://www.sbn.ceskaskalice.cz>

Mgr. Libuše Matějková, tel. 491 452 455, Libuse.Matejkova@seznam.cz

4. Společnost pro záchranu Babiččina údolí

Maloskalická 47, 552 03 Česká Skalice, info.cs@seznam.cz

Květa Ležovičová, tel. 491 453 870, 774 578 101

5. Divadelní ochotnický spolek

Eva Schwarzová, Havlíčkova 829, 552 03 Česká Skalice, tel. 603 750 087, [eva.sch\(5\)atlas.c](mailto:eva.sch(5)atlas.c)

Pavla Knápková, Zelená 226, 552 03 Česká Skalice, tel. 605 544 618, knapkova@imíiail.cz

6. Státní zámek Ratibořice

552 03 Česká Skalice, okres Náchod, tel. 491 452 123, info@zamekratiborice.cz,

www.hrady-zamky.cz/zamek-ratiborice

7. Dům dětí a mládeže Bájů Česká Skalice

Husovo náměstí 3, 552 03 Česká Skalice, tel. 491 452 708

8. Agentura Anny Řehákové

Ratibořice u České Skalice - Babiččino údolí, tel. 491452123, sz.ratiborice@worldonline.cz

PŘÍLOHY

O mém vztahu k B. N.

Příspěvky členek Společnosti Boženy Němcové v České Skalici

Mgr. Libuše Matějková

předsedkyně SBN

Mám ji ráda pro její moudré myšlenky naplněné velkou životní zkušeností. Přesto, že nesla v posledních deseti letech svého života žebráckou hůl, rozdávala kolem sebe útěchu a naději na lepší život. Soucítím s ní a chápu její touhy i přání.

Jako malá holčička jsem poslouchala pohádky od mého dědečka. Seděl u stolu, v puse měl fajfku napěchovanou tabákem z keramické nádoby, na které byla namalovaná krásná, dívčí hlavička, pobafoval a vyprávěl. Byly to pohádky Boženy Němcové. Později jsem je dostala ke čtení. Bez pohádky v rádiu - to nebylo nedělní odpoledne. A paní Němcová ke mně dále mluvila ve svých dopisech.

Jako dítě byla živou číperkou s vnímavou dívčí duší, kterou naplnila dobrotou a citem. Když vyspěla, byla jiná než ostatní děvčata svojí vzdělaností, sečtělostí. Uměla se bavit o věcech, které do té doby náležely jenom mužům (otázky vzdělanosti žen - jejich sociální postavení a nárok na svobodu vyjádřit svůj postoj - nebát se zaběhlých, starých zvyklostí poslušné, domácí paní). Měla zájem o politické otázky - národní uvědomění, svébytnost.

Celý život „šla se srdcem na dlani“. Prožila v něm útrapy, existenční chudobu, ztrátu syna, ztrátu zdraví a opuštěnost. V závěru života, zklamaná a naprosto vyčerpaná, žila jen pro dobro svých dětí. A přesto dokázala psát o kráse, moudrosti a s naději na příští, lepší, vzdělanější svět, o který tolik usilovala. Její literární dílo vypovídá o dobru a zlu, o lásce a trápení, o odvaze a čestnosti.

Chceme-li poznat Boženu Němcovou, musíme číst její listy, dopisy. Stojí tu před námi živoucí, živá, vroucí i pokorná, žalobce i soudce svého času, vlaštovka příští doby.

B. Němcová: *Já musím psát, když jsem mnohdy mrzutostí nebo starostí sklíčena, jak sednu k psaní, zapomenou vše a žiju v jiném světě, ba někdy zapomněla bych na jídlo i na spaní, kdyby mi dali. Jednou budou děti mít přece po mně památku, protože ty pohádky ještě několikrát vyjdou, to se vždy čisti bude, dokud na světě budou děti... Potom i ostatní, co jsem napsala, nepodléhá času, poněvadž je to opis národních mravů a života, který se vždy studovat bude a zajímat, a snad v pozdějších dobách více než nyní. "*

Mgr. Eva Skořepová
členka výboru a kronikářka SBN

Žiji od narození v České Skalici, ve městě mládí naší první velké vlastenecké spisovatelky Boženy Němcové. Zde chodila do školy, zde se vdávala, zde tančila na prvním jiřinkovém bálu a byla pro svoji krásu zvolena královnou bálu. Bydlela sice v Ratibořicích pod zámek, ale ty jsou nyní součástí České Skalice. Kdo by ze starousedlíků České Skalice a okolí nebyl hrdý na tyto skutečnosti. V tomto smyslu jsem byla i vychována. Moje babička mně četla kouzelné pohádky B. Němcové, které jsem si natolik zamilovala, že jsem si vytvoření ilustrací k nim vybrala jako téma na závěrečnou práci na katedře výtvarné výchovy u univerzitního profesora Cyrila Boudy. K nim jsem se vracela i po létech, když už jsem učila výtvarnou výchovu na gymnáziu v Trutnově. Mých ilustrací si všiml ředitel Muzea Boženy Němcové v České Skalici, vlastně prvního literárního muzea v ČR, Ludvík Múhlstein a požádal mě, abych vytvořila ještě více ilustrací pro výstavu *Pohádky Boženy Němcové*, věnovanou 160. výročí narození B. N. (r. 1980). Vytvořila jsem jich celkem 52 a z toho 32 kusů je v majetku muzea a po deset let bylo součástí expozice domku B. Němcové v Červeném Kostelci. Považuji si to za čest.

Mgr. Běla Hejzlarová
členka výboru a jednatelka SBN

Je to zvláště pro nás, obyvatele České Skalice, nejbližší velká osobnost. Zde prožila dětství i mládí. Na každém kroku se setkáváme s její památkou. Stovky výletníků navštěvují každoročně naše město a Ratibořice. Nejvýznamnější dílo *Babičku* zná téměř každý Čech, rovněž tak pohádky. *Babička*, ale i povídky byly přeloženy do mnoha jazyků. Takže spisovatelku zná i řada dalších národů.

Božena Němcová se stala symbolem české literatury. Byla inspirací pro řadu významných literátů i doby novější. F. Halas - *Naše paní Božena Němcová*, J. Seifert - *Vějíř Boženy Němcové*. Její dílo bylo inspirací zejména v těžkých dobách národa. Je známa i řada životopisců. Ti se podrobně zabývali životem i dílem této ženy. Václav Tille, Albert Pražák, Miloslav Novotný, Karel Pleskač...

V našem městě si velmi vážíme své krajanky, velké spisovatelky. Řadu let zde pracuje Společnost Boženy Němcové, která úzce navazuje na činnost dalších podobných literárních organizací, především Společnosti Boženy Němcové v Praze.

Spisovatelka povznesla svým dílem historii města České Skalice i Ratibořic. Nebýt její krásné *Babičky*, nikdo by dnes neznal ani empírový zámek kněžny Zaháňské. Kdo ví, jak by vypadalo kouzelné údolíčko podél řeky Úpy.

Všechna tato nádherná místa, která navštěvují turisté, by upadla v zapomnění. Ani na šlechtu Kuronských by nikdo nevzpomínal. A právě i za toto patří dík naší velké spisovatelce, která žila právě u nás, prožívala zde hezké i krušné chvíle dětství. Přenáší nás do svého idealizovaného světa, jaký si přála prožít. A jak je krásné věřit, že takový i byl.

Mgr. Eva Braduová

Již na základní a střední škole jsem přečetla celé dílo Boženy Němcové. Studovala jsem učitelství, obor jazyk český a literatura. Celý život jsem učila žáky mezi desátým a patnáctým rokem věku. Snažila jsem se je přivést k lásce k literatuře a čtení.

Před 45 lety jsem se přestěhovala do východních Čech, na Náchodsko, tedy přímo do středu dění díla A. Jiráska a B. Němcové. Bylo to báječné, protože jsem literaturu nejen učila, ale také navštěvovala se žáky místa, kde se děj knih přímo odehrál. Hronov, Českou Skalici, Ratibořice, Chvalkovice, Boušín, Jaroměř atd.

Při četbě *Babičky* jsme chodili do Ratibořic, u každého místa z knihy jsme předčítali nebo vypravovali příběh, který k tomu místu patřil. Tato vystoupení si připravovali žáci sami. Navštěvovali jsme starou školu, sochu B. Němcové (vždy s květinami), muzeum, kostel, pěšky cestu, po níž chodila Barunka do školy. Děti dostaly úkol o prázdninách provázet rodiče a příbuzné a v září se chlubily hodnocením své průvodcovské práce ve čtenářském deníku.

Dodnes vzpomínají a dílo Boženy Němcové není pro ně neznámým pojmem. Jsem ráda, že jsem svým vztahem k literatuře mohla ovlivnit tolik lidí.

Již několik let neučím, ale účinkuji každý rok na dvou akcích - v létě na Oživlých Ratibořicích, v zimě na Adventu. Údolí oživne koledníky, krásným vystoupením ve mlýně, na zámku i bělidle. Tyto akce přilákají tisíce návštěvníků. Chodí děti i dospělí, mnozí z nich jsou mí žáci, vzpomínají a to je ta největší odměna za celoživotní práci.

Zažili jsme krásné situace, kdy krajan z Ameriky plakal, mnozí mají slzy v očích a ptají se, jestli se mohou nechat vyfotografovat s celými rodinami s představitelkou babičky. Je to nádherné a duch Boženy Němcové je určitě s námi.

V České Skalici také pracuje dlouhá léta Společnost Boženy Němcové, která má bohatou činnost, je ve spojení s potomky B. Němcové a každoročně pořádá přednášky, besedy a vzpomínková shromáždění.

Miloslava Smetanová

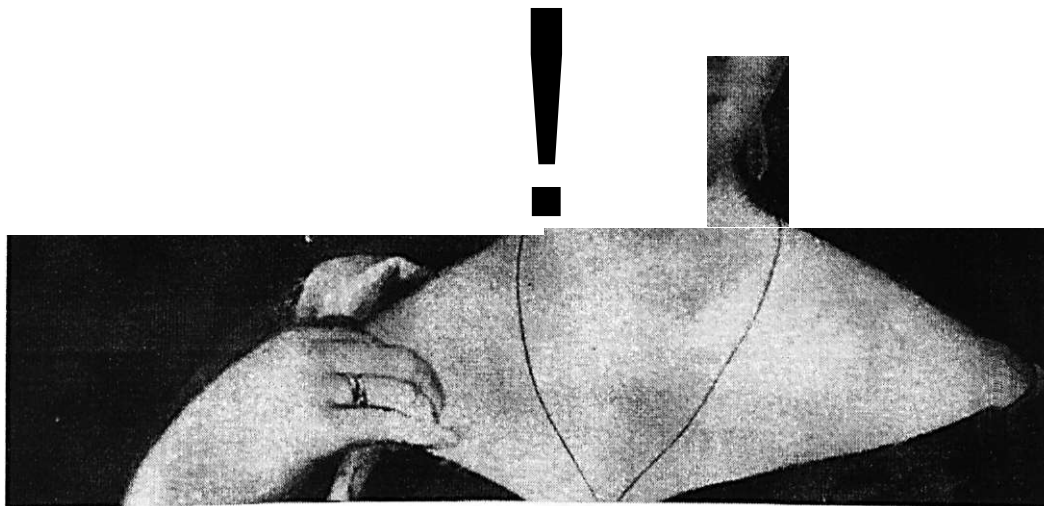
členka výboru a hospodářka SBN

Jaký je můj vztah k paní Boženě Němcové? Už od útlého dětství jsem o ní slýchala z úst svého dědečka, řídícího učitele. Ale ne z té stránky literární, paní Božena sehrála významnou roli v životě jeho blízkého příbuzného, akademického malíře Gustava Vacka. Při svém pobytu v Červeném Kostelci se s ním paní Němcová poznala, byla jeho přítelkyní a velkou inspirací, nutno říci jeho velkou láskou. Němcovi bydleli v Kostelci jen krátce, odstěhovali se a na krátký románec jako vzpomínka zůstal Vackův portrét mladé Barunky, který můžeme vidět v muzeu v domku, kde Němcovi žili.

Malíř Vacek proslul jako autor mnoha oltářních obrazů, odešel z Kostelce a nikdy se neoženil. Zemřel poměrně mladý.

Ovšem Božena Němcová pro mne znamenala samozřejmě velmi mnoho v mém dalším životě, v mé profesi učitelky češtiny. Za 40 let mé pedagogické praxe bych těžko mohla hledat někoho jiného, kdo by mne tak věrně provázel v hodinách literatury. I později, když jsem učila na vesnické škole, mohla jsem z Němcové a jejího literárního odkazu čerpat takřka ve všech předmětech vyučovacích. Pohádky, Babička, Ratibořice - nejvděčnější náměty, které vždy dovedly žáky zaujmout. A dnes? Dlouholetá činnost va Společnosti Boženy Němcové v České Skalici mi přináší vedle práce a starostí i mnoho hezkých chvil mezi přáteli, kteří tak jako já mají naši paní Boženu stále v úctě.

M

Božena Němcová na známém obraze J.V. Hellicha z r. 1845 (převzato z publikace J. Poláka - *Dětství a mládí Boženy Němcové*)

Kateřina Vilemína Benigna, vévodkyně Zaháňská (převzato z publikace J. Poláka - *Dětství a mládí Boženy Němcové*)

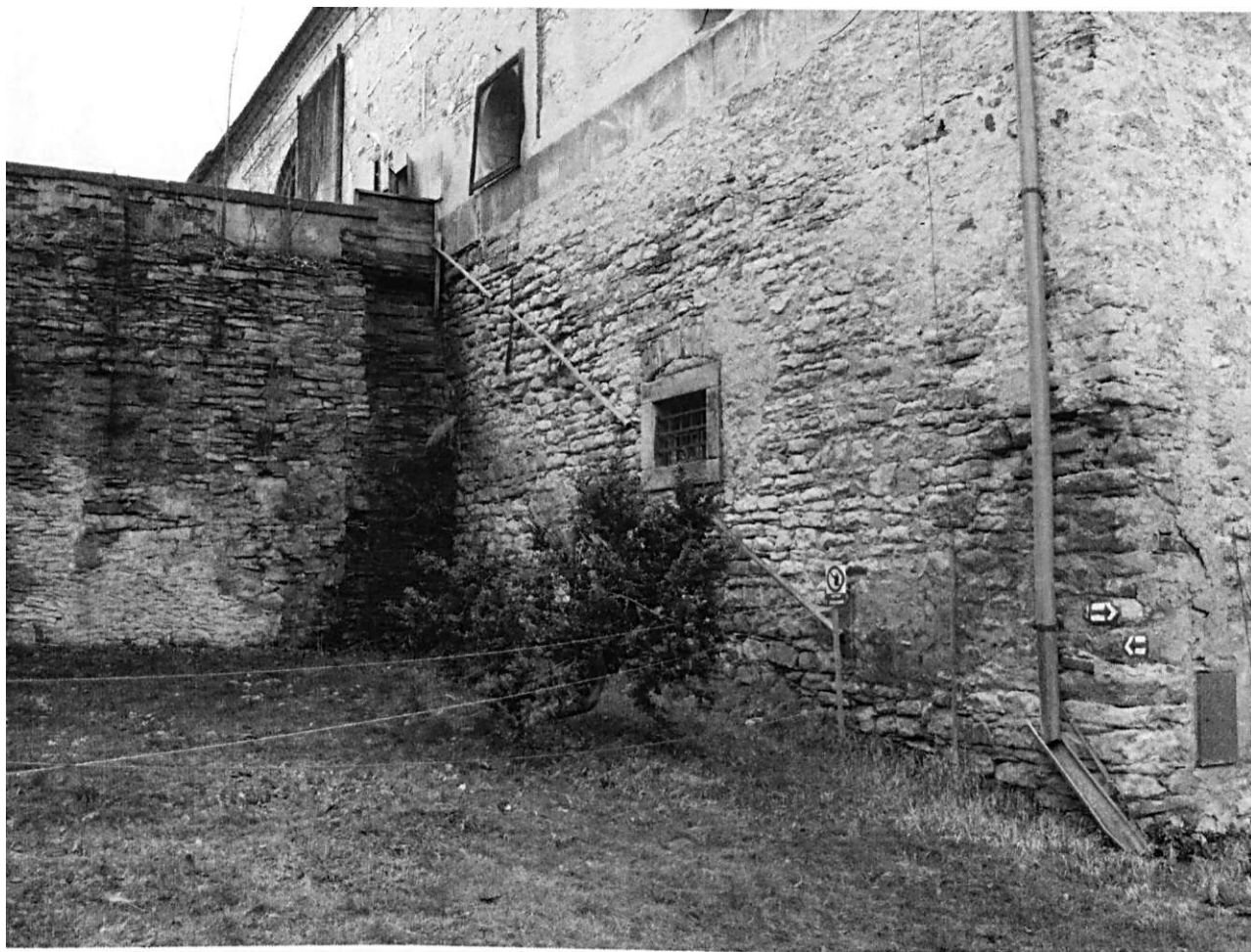

Dorothea Périgordová - Talleyrandová, vévodkyně von Dino (převzato z publikace H. Sobkové - *Tajemství Barunky Panklové*)

Sabasa Garcia (převzato z článku E. Pavlátové *Tajemství původu Boženy Němcové - Nalezl pravnuk naší největší spisovatelky její pokrevní rodiče?*)

Goyův lept - v označeném místě skryt kryptogram (převzato z publikace T. Němce - *Tajemství původu Boženy Němcové*)

Byt pod ratejnou - současný stav (foto autorka)

Staré bělidlo (foto autorka)

Škola v České Skalici (foto autorka)

Barunčina škola aneb Když chodila Božena Němcová do školy (foto autorka)

Barunčina škola aneb Když chodila Božena Němcová do školy (foto autorka)

Oživení postav z Babičky Boženy Němcové (foto autorka)

Oživení postav z Babičky Boženy Němcové (foto autorka)

Advent v Babiččině údolí (foto autorka)

Advent na zámku v Ratibořicích (foto autorka)

Pomník Boženy Němcové před jejím muzeem v České Skalici (foto autorka)

Jiřínkový sál v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici (foto autorka)

Psací stůl B. N. v Muzeu Boženy Němcové v České Skalici (foto autorka)

Pomník Boženy Němcové na Husově náměstí v České Skalici (foto autorka)

PAMĚTNÍ LIST

SPOLEČNOSTI BOŽENY NĚMCOVÉ V ČESKÉ SKALICI

VYDANÝ

K JEJÍMU 20. VÝROČÍ ZALOŽENÍ

A NA POČEST

.70. VÝROČÍ SVATBY BARUNKY PANKLOVÉ A JOSEFA NĚMCE

170. VÝROČÍ 1. JIŘINKOVÉHO BÁLU V ČESKÉ SKALICI

SOUHRN

Druhý život Boženy Němcové

Diplomová práce se zabývá životním příběhem Boženy Němcové prostoupeným mýty rozličného charakteru. Značná část práce je věnována problematice původu české spisovatelky, který je stále zahalen rouškou tajemna. V dalších dvou kapitolách je pojednáno o významu pobytu Němcové ve třech lokalitách, a to v Praze, na Chodsku a na Slovensku. Na jedné straně se snaží ukázat přínos pobytů pro samotnou Němcovou, na druhé straně se pokouší zachytit význam jejího působení ve zmiňovaných místech, vliv na tehdejší společnost, přínos pro českou kulturu i případné mýty související s pobyty. Poslední část práce mapuje počiny vedoucí k neutuchajícímu zájmu o osobnost a dílo Boženy Němcové. Především se zaměřuje na současnost, na vztah k Němcové v kraji jejího dětství a mládí.

RESSUMÉ

The Other Life of Božena Němcová

The final dissertation deals with the life story of Božena Němcová permeated with several myths of manifold kinds. A large part of the dissertation is focused on the roots of the Czech writer which is still quite undisclosed. Next two chapters treat of her stay in three locations - in Prague, in the region of Chodsko, and in Slovakia. At first it shows the impact of the stays on the personality of Němcová and on the other hand this part presents the contribution of her personality for the region, her influence on the society, the Czech culture and myths incidental to her stays. The last part surveys writer's deeds provoking the endless interest in the personality and work of Božena Němcová. Above all it is aimed at the present and the relation of Němcová to the region of her childhood and adolescence.

ANOTAČNÍ LIST

ÚDAJE PRO KNIHOVNICKOU DATABÁZI

Název práce	Druhý život Boženy Němcové
Autor práce	Tereza Sotolová
Fakulta	Univerzita Karlova v Praze Pedagogická fakulta Katedra českého jazyka a literatury
Obor	český jazyk - základy společenských věd
Rok obhajoby	2008
Vedoucí práce	doc. PaedDr. Jaroslava Hrabáková, CSc.
Rozsah práce	95 s., 20 s. příl., 23 obr.
Literatura	30, 59, 8
Anotace	<p>Předmětem diplomové práce o Boženě Němcové je <i>druhý život</i>, jímž spisovatelka nadále žije, a mýty, které její někdejší život opřádají. Stěžejní část práce vychází z dostupné literatury — všímá si legend a mýtů o Boženě Němcové vzniklých jak za jejího života, tak po smrti. Nejvíce nejasností, a tedy i legend se vztahuje k původu a datu narození spisovatelky, proto je úměrná část práce věnována jejím předkům a právě spisovatelčinu dětství a mládí prožitému v Ratibořicích. Další část zaznamenává pobyty Němcové v Praze, na Chodsku a na Slovensku, jejich význam a případné související mýty, jichž se k životu v Praze vztahuje několik, zatímco pobyty na Chodsku a na Slovensku předmětem mýtů téměř nejsou. Poslední kapitola zmiňuje vybraná umělecká a odborná díla o B. Němcové a upozorňuje na aktivity českoskalických organizací (Muzeum Boženy Němcové, Společnost Boženy Němcové, Dům dětí a mládeže, Kulturní agentura Anny Řehákové) a spolupráci se Státním zámkem Ratibořice.</p>
Klíčová slova	Božena Němcová, Barbora Panklová, mýtus, legenda, kult, Ratibořice, Česká Skalice, <i>Babička</i>